

ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346 - 7541, DOI: 10. 15357

APRIL - MAY 2014 VOLUME 13 ISSUE 06

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

AGRICULTURAL, HISTORICAL, NATURAL SCIENCES & ENGINEERING

Agriculture, Agronomy & Forestry Sciences

History of Agricultural Sciences

Environmental Engineering Science

ECONOMIC, MANAGEMENT & MARKETING AND ENGINEERING

Historical & Humanitarian Sciences

Psychology and Sociology Sciences

Demography, Labor Economics, Social Economics and Politics

History of Science and Technics

Economics and Management of Enterprises

Economic Science

MEDICINE, VETERINARY MEDICINE, PHARMACY AND BIOLOGY SCIENCES

Clinical Medicine

Prophylactic Medicine

Theoretical Medicine

Stomatology & Dentistry

Pharmaceutical Chemistry and Pharmacology

TECHNICAL AND APPLIED SCIENCES

Machines and Mechanical Engineering.

Electrical engineering, Radio Engineering, Telecommunications and Electronics.

Information, Computing and Automation.

"An investment in knowledge always pays the best interest." Benjamin Franklin.

ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346 - 7541, DOI: 10. 15357

APRIL - MAY 2014 VOLUME 13 ISSUE 06

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

JOURNAL INDEXING

TBILISI, GEORGIA 2014

TABLE OF CONTENTS

Оксана Нагорнюк СИСТЕМНАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ ЗАТРАТ ПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ЖИВОТНОВОДЧЕСКОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ	4
Олександра Стежко ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ДОБРИВ НА ВМІСТУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ	10
Екатерина Гуменная АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЛЬВОВСКОГО РЕГИОНА И ПУТИ ЕЕ УЛУЧШЕНИЯ	16
Ганна Щиголь НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Д. Ф. ЛИХВАРЯ В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВО- ДОСЛІДНОМУ ІНСТИТУТІ ЗЕМЛЕРОБСТВА (1959–1986)	23
Інна Котьякалова-Литвин СУТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ	28
Іван Трач ВПЛИВ ПОЗАКОРЕНЕВОГО ПІДЖИВЛЕННЯ НА УРОЖАЙНІСТЬ СОРТІВ СОЇ В УМОВАХ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	32
Олена Нечипорук, Надія Марченко ДОСЛІДЖЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНІВ ОБ'ЄКТІВ СКЛАДНИХ СИСТЕМ ЗА ВІБРОАКУСТИЧНИМИ СИГНАЛАМИ	36
Валерій Єрмілов ЗЕМСЬКА АКУШЕРСЬКА ДОПОМОГА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ	42
Лаша Багратиони ИНВЕСТИЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	47
Людмила Ковпак ПРОГРАМА ПОЛІПШЕННЯ ЕКОЛОГІЇ р. ДНІПРА ТА ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (1991–2013 рр.)	54
Валентина Гринь, Катерина Пилипенко РЕГУЛЯТОРИ І ВАЖЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ТВАРИНИЦТВА	59
Владлена Годован, Катерина Остапчук ТЯЖЕСТЬ ТЕЧЕНИЯ ХРОНИЧЕСКОГО ГЕПАТИТА С У БОЛЬНЫХ С ПОЛИМОРФИЗМАМИ ГЕНОВ GSTT1, GSTM1 И GSTP1	64
Khatima Kudabaeva, Yerlan Bazargaliev, Akmaral Baspacova, Klara Darzhanova ATROPHIC GASTRITIS AND PECULIARITIS HELICOBACTER PYLORI-COLONIZATION IN DIABETES MELLITUS TYPE 2	69
Лариса Олійник ФІНАНСОВО-РЕСУРСНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ	73
Тетяна Мізерна КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ	80
Олена Синицька СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО	86
Вікторія Коновал КОМПЛЕКСНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	92
Олена Легун ВПЛИВ СТРАХУ СМЕРТІ НА ФОРМУВАННЯ СЕНСУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ	100
Наталія Британська СТАН ТА МЕТОДИКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ	105
Rafiq Chobanov, Amir Aliyev, Askar Dosbayev TRACHEOBRONCHITIS DUE TO ALENDRONATE INSPIRATION: CASE REPORT	111

СИСТЕМНАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ ЗАТРАТ ПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ЖИВОТНОВОДЧЕСКОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ

Нагорнюк Оксана Петровна
Львовский национальный аграрный университет, аспирантка (Украина)
e-mail: onagornyk@ukr.net

РЕЗЮМЕ

В статье представлена концепция системной оптимизации издержек производства животноводческой продукции на сельскохозяйственных предприятиях на основе подхода дифференцированных оптимумов.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, специализация, животноводство, система дифференцированных оптимумов, эффект масштаба производства, уровень производственных издержек, прогрессивные технологии.

РЕЗЮМЕ

В статті представлена концепція системної оптимізації витрат виробництва тваринницької продукції у сільськогосподарських підприємствах на основі підходу диференційованих оптимумів.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, спеціалізація, тваринництво, система диференційованих оптимумів, ефект масштабу виробництва, рівень виробничих витрат, прогресивні технології.

ABSTRACT

The article presents the concept of system cost optimization livestock production in agricultural enterprises based approach differentiated optima.

Keywords: agriculture, specialization, livestock, differentiated system optimum, the economies of scale of production, the level of production costs, advanced technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Развитие отрасли животноводства в странах СНГ в послереформенный период сопровождалось многочисленными проблемами, обусловленными спецификой экономической ситуации, и реформами в сельскохозяйственном производстве, которые не принесли желательных результатов. При этом усилилась продовольственная зависимость большинства стран Содружества Независимых Государств (за исключением Республики Беларусь) от импорта продовольственных товаров, в том числе и продукции животноводства. Созданные в новых экономических условиях начала 1990-х гг. в Украине организационно-правовые формы хозяйствования (частно-арендные предприятия, фермерские хозяйства) не смогли обеспечить при диспаритете цен на сельскохозяйственную и промышленную продукцию, оптимальную себестоимость животноводческой продукции даже при наличии собственной кормовой базы. Так, в 2013 г. Украина импортировала 150, 2 тис. т. свинины на 388,1 млн. долларов США, в том числе 77, 2 тыс. т. свинины из Бразилии.

Исследованию проблем развития предпринимательской деятельности в отрасли животноводства и оптимизации производственных затрат детально представлено в работах П. Т. Саблука, И.Г. Ушачева, В. Г. Андрийчука, С. И. Демьяненко, И.Ф. Баланюка, В.Г. Гусаков, С.Б.Шапиро и других ученых.

Цель исследования состоит в углубленном понимании системы дифференцированных оптимумов, при которой предприятие отрасли животноводства должно формироваться в определенной закономерности относительно собственной ресурсной базы и схематически представить соответствующую систему при формировании производственных затрат сельскохозяйственных предприятий с учетом недостатков рыночного ценообразования в странах СНГ на примере производителей Украины.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Необходимость развития различных форм хозяйствования предусматривала обеспечение устойчивого подъема сельского хозяйства на основе вложенности, сочетание индивидуальной, семейной и коллективной форм организации производства с одновременным развитием личных крестьянских, фермерских хозяйств и крупных сельскохозяйственных предприятий рыночного типа.

Сегодня необходимо обеспечить обратный процесс, а именно, создать условия для привлечения дополнительных инвестиций, найти средства для технической модернизации производства. Поэтому в последние годы в сельском хозяйстве прослеживается тенденция к укрупнению (формирование рациональных размеров) сельскохозяйственных предприятий. Такие процессы происходят и в фермерских

хозяйствах стран Запада. Это является результатом реализации теории преимуществ масштаба производства.

Многочисленные исследования ученых экономистов-аграрников и наши, в частности, доказывают необходимость формирования крупного сельскохозяйственного производства [1; 2; 4].

Первым, кто уже достаточно четко обратил внимание на размеры сельскохозяйственных предприятий, был русский ученый А. П. Людоговский (1875 г.). Он среди факторов, влияющих на доход сельского хозяина, признал размер площади землепользования. Вопрос размеров сельскохозяйственного производства не осталось без внимания и для выдающегося украинского экономиста М. И. Туган-Барановского (1919 г.). Ученый пытался соотнести большое и малое сельхозпроизводство, рационально оценить все его преимущества и недостатки. Опираясь на уровень технического обеспечения сельского хозяйства начала XX в., М. И. Туган-Барановский утверждал, что «в сельском хозяйстве большое производство, против мелкого, не постольку уже выгодно». Однако уточнял, что в сельском хозяйстве большое хозяйство имеет свои значительные выгоды. Например, большие строения обходятся сравнительно дешевле, чем мелкие; крупные сельскохозяйственные предприятия могут лучше использовать машины, рабочую силу рабочего скота; меньше тратят земли на пути и проезды; могут пригласить к управлению опытных и научно-подготовленных людей. Главный недостаток большого сельского хозяйства М. И. Туган-Барановский видел в необходимости привлечения наемного труда, который, по его мнению, не обеспечивает достаточного надзора и бережного отношения к инвентарю, скоту, земле. Сдерживающим фактором укрупнения сельскохозяйственных предприятий, как и его предшественники, он считал транспортные расходы. Такой подход к рассмотрению данной проблемы, очевидно, был возможным и правильным для данного этапа развития сельского хозяйства.

Первым, кто комплексно подошел к изучению проблемы именно оптимальности размеров сельскохозяйственных предприятий, был русский экономист А. В. Чаянов (1923 г.), который сформировал теоретико-методические основы преимуществ крупного сельскохозяйственного производства над мелким и предложил собственные подходы к определению оптимальных размеров сельскохозяйственных предприятий. Ученый указывал на необходимость признать, что при прочих равных условиях большое хозяйство всегда будет иметь значительное преимущество над мелким: это один из основных законов экономии, который бессмысленно отрицать. Уже в то время по поводу развития мелкотоварного производства А. В. Чаянов писал: «... Защищать дальнейшее существование мелких семейных хозяйств, хотя бы и кооперирующих свою переработку и товарные связи, это значит – защищать существование нескольких поколений, обреченных на агонию медленного вымирания. К тому же защита эта была бы столь безнадежной, как и защита на рубеже XVIII и XIX вв. цехового ремесла от топора капиталистической фабрики ...».

Однако увеличение размера предприятия не является обязательным условием повышения его эффективности. Практика свидетельствует о том, что довольно часто небольшие семейные хозяйства при производстве сельскохозяйственной продукции являются более эффективными, чем крупные. Понятно, что фермерские хозяйства тоже могут быть большими и нанимать работников, позволять им использовать эффект масштаба производства. Но большое производство для фермера, в целом, скорее исключение, чем правило. Однако фермеры всех по размерам хозяйств стремятся увеличить размеры своих хозяйств в поисках более высокого дохода, а не повышения эффективности хозяйствования, его доходности и снижения себестоимости единицы продукции.

С технической стороны размер фермерского хозяйства отражает физические взаимосвязи между ресурсами и выходом продукции при одинаковой для всех хозяйств цене на сельскохозяйственную продукцию. При этом существует прямая связь между размерами хозяйства и эффективностью производства. Однако, по мнению С. И. Демьяненко, размер предприятия и его масштаб – разные понятия. Масштаб предприятия предусматривает постоянную пропорцию между ресурсами и отражает ситуацию изменения уровней себестоимости единицы продукции и объемов производства, а также объемов использования ресурсов, но при стабильном соотношении между видами ресурсов. Термин «размер предприятия» отражает общую взаимосвязь между себестоимостью единицы продукции и размером предприятия при переменной структуре ресурсов. При этом также отличают технический экономический размер рыночного экономического размера предприятия. В первом случае отображаются физические взаимосвязи между ресурсами и объемом производства продукции при стабильных ценах как на ресурсы, так и на продукцию. Во втором случае предусматриваются различные уровни этих цен при различных объемах производства продукции. Например, крупное предприятие может иметь скидки при закупке крупных партий ресурсов, а также определенные преимущества на рынках сельскохозяйственной продукции [4, с.138].

Прослеживается четкая связь теории преимуществ масштаба производства и формирования производственных затрат сельскохозяйственных предприятий, т.е. с вопросами использования производственных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. По мнению С. И. Демьяненко, речь идет о системе дифференцированных оптимумов, суть которой заключается в том, что любое предприятие должно строиться в определенной закономерности относительно своей ресурсной базы. Только при этих условиях оно может быть эффективным. Следовательно, размеры предприятия должны соответствовать производственному ресурсу, который находится в минимуме относительно других видов основных производственных ресурсов. При этом размеры использования остальных ресурсов должны быть в определенном соотношении к ресурсу, который находится в минимуме, отражая существующие

закономерности и пропорции, свойственные каждой системе хозяйствования. Любое нарушение этой гармонии приводит к неизбежному спаду эффективности производства, поскольку выводит хозяйство из оптимального сочетания производственных ресурсов [4, с. 4].

Исследование вопроса системы дифференцированных оптимумов можно проводить только в рамках долгосрочного периода, ведь в этом периоде могут количественно изменяться все без исключения факторы производства, и производственные расходы являются лишь переменными. При этом на динамику себестоимости не влияет закон снижения отдачи ресурсов, что характерно для краткосрочного периода, ведь здесь ресурсы и производственные затраты являются переменными. Основными факторами, которые вызывают положительный эффект увеличения масштаба производства, результатом которого является снижение себестоимости единицы продукции, выступают узкая специализация труда как следствие роста объемов производства и численности работающих, которые начинают выполнять узкоспециализированные операции, специализация управленческой деятельности из функций менеджмента, возможность применения прогрессивных технологий, механизации и автоматизации производства, возможности глубокой переработки продукции и выпуска побочной продукции. Основная причина отрицательного эффекта масштаба производства кроется в усложнении функций управления, которые возникают при достаточно больших масштабах производства, заставляет перестроить всю структуру управления, менять систему делегирования.

Итак, среди многочисленных факторов, влияющих на эффективность, важнейшими являются оптимальный уровень концентрации производства, трудовая и творческая активность работников в производственной и коммерческой деятельности. В реальной действительности их трудно совместить, поскольку первый самореализуется в крупных хозяйствах коллективных форм организации труда, а второй самообеспечивается в сравнительно малых. Выходом может быть укрупнение тем или иным способом индивидуальных небольших частных предприятий и тем самым решить проблему низкого уровня концентрации производства. При этом не теряется основное преимущество частного производства – на уровне предприятия сохраняется хозяин-владелец производства, а тем самым обеспечивается высокая мотивация к труду.

Научные исследования ученых-экономистов и наши разработки подводят к выводу, что по мере роста технической оснащенности сельскохозяйственных предприятий и применения усовершенствованных технологий экономическая значимость фактора частной собственности снижается, а фактора концентрации производства усиливается. Одним из показателей этого процесса является сокращение доли живого труда в общей стоимости произведенной продукции. Кроме того, элементарным и исходным условием организации любого процесса труда является обеспечение количественного и качественного соответствия факторов производства [3; 5].

При оценке эффекта масштаба производства и рациональности использования производственных ресурсов сельскохозяйственных предприятий речь идет о системе дифференцированных оптимумов, что означает, что каждое предприятие должно базироваться в определенной закономерности относительно своей ресурсной базы. Размеры предприятия должны соответствовать производственному ресурсу, который находится в минимуме относительно других видов основных производственных ресурсов. Изменение структуры производственных ресурсов также определяется системой дифференцированных оптимумов, и в результате увеличения земельной площади приводит все более широкое использование капитала и рабочей силы [2; 6].

С системой дифференцированных оптимумов непосредственно коррелирует масштаб производства. Существует определенная связь между размером предприятия, которая проявляется в объемах производства продукции и уровнем производственных затрат. С увеличением масштаба производства продукции изменяется и уровень производственных затрат, однако темпы этих изменений не одинаковы и в зависимости от соотношения этих темпов себестоимость продукции может не изменяться, расти или снижаться. В этом случае речь идет о положительном и отрицательном эффектах увеличения масштабов производства [4, с. 10].

К факторам негативного эффекта увеличения масштаба производства хозяйств коллективных форм организации труда следует отнести: сложность в обеспечении эффективных стимулов к труду, высокой трудовой и творческой активности (профессиональное разделение работников – управляющие (менеджеры), квалифицированные работники, неквалифицированные работники; закрепление работников за определенными рабочими местами, которые различаются между собой по условиям труда, сложности, физической загруженности, платности); направленность экономической заинтересованности (индивидуальной и общей) и ответственности; отчуждение основной массы работников от участия в управлении производством и распределении его результатов; усложненный процесс сокращения работников; эффект фактора собственности нивелируется, совладелец становится наемным работником.

Факторами положительного эффекта увеличения масштаба производства хозяйств коллективных форм организации труда являются: возможность эффективно использовать овеществленные средства, производственную и социальную инфраструктуру, применять новую технику и технологии (высокий коэффициент использования машин и механизмов снижает вероятность морального снижения средств труда); рациональное использование земли на основе применения научно обоснованных систем ведения хозяйства, внедрения оптимальных систем севооборотов; возможности эффективно использовать рабочую силу (узкая профессиональная направленность, специализация и кооперация труда); первичная обработка и

переработка продукции, хранение и реализация в фирменных магазинах, реализация продукции при благоприятной конъюнктуре); рациональные режимы труда и отдыха, совместное использование объектов непроизводственной инфраструктуры; возможности закупки новой техники и применение прогрессивных технологий.

Итак, ограничительными факторами, обуславливающими полноту преимуществ крупного производства следует считать: совершенствование процесса управления, ослабление контроля за производственным процессом, т.е. снижение эффективности менеджмента; увеличение расходов на транспортировку продукции к рынкам сбыта и внутрихозяйственные переезды. Кроме этого, важными факторами также являются: отсутствие средств для приобретения земельных угодий; в сельском хозяйстве многие отрасли могут быть рентабельными и в субъектах малого и мелкого бизнеса; достичь эффекта масштаба производства небольшие предприятия агробизнеса могут путем кооперации между собой, интеграции с другими субъектами бизнеса, углубления специализации [4; 5].

Формирование производственных затрат отрасли животноводства в общем случае соответствует требованиям общего закона оптимизации затрат труда и максимизации прибыли субъекта отраслевой предпринимательской деятельности. Объективность экономических процессов требует минимизации производственных затрат. При этом несовместимость отдельных минимумов производственных затрат с точки зрения закона экономии труда проявляется в принципиальной невозможности удовлетворить спрос производителей на качественные производственные ресурсы, в том числе и трудовые, через их дефицит и цену, которые в общем не отвечают их производственным затратам. Важной проблемой в Украине остается профессиональная подготовка трудовых ресурсов для отрасли животноводства как результат устаревания учебно-производственной базы высших учебных заведений. Данное обстоятельство стимулирует крупных национальных производителей аграрной продукции, как правило, корпоративной формы собственности, создавать собственные агрошколы для подготовки и переподготовки кадров на современной технологичной и технической базе. Данное обстоятельство особенно принципиально при необходимости учета модификации закона стоимости в закон цены производства относительно принципа эквивалентности производственных затрат, а значит, и обмена, который трансформируется в закон средней нормы прибыли и выступает в качестве основного фактора эффективности производственных затрат в рыночной экономике [5].

Объективная зависимость производственных процессов отраслей животноводства от биологических факторов обуславливает относительно малую реакцию на конъюнктурное изменение рыночных цен и цен на производственные ресурсы как результат значительного влияния постоянных производственных затрат на общую структуру себестоимости продукции животноводства. Позитивный пример развития отраслей животноводства в Республики Беларусь обусловлен нерыночной системой формирования цен на средства производства и государственной поддержкой производителей, которые действуют в организационно-правовой форме сельскохозяйственных производственных кооперативов, что позволяет поддерживать рентабельность производства продукции животноводства на экономически приемлемом уровне. При этом опыт России относительно бюджетной поддержки производителей продукции животноводства без влияния на цены отраслевых производственных ресурсов даже в условиях программной бюджетной поддержки импорта поголовья племенных животных, обуславливает снижение внутреннего производства. Однако сельскохозяйственные производители полностью не приостанавливают производство продукции даже в условиях убыточности, поскольку бюджетная поддержка позволяет не приостанавливать производство в целом даже в условиях временной убыточности. Полная остановка производственного процесса приведет к убыткам, эквивалентным сумме постоянных затрат, которые в отраслях животноводства могут быть значительными через узкую специализированность производственного капитала. При этом ресурсом формирования производственных затрат являются факторы производства, эффективность использования которых в значительной мере зависит от внедрения достижений технологически-технического прогресса. В общем случае особенности формирования определенных производственных затрат в отраслях животноводства связаны с особенностями функционирования соответствующих ресурсов.

Следует отметить, что при государственном регулировании отрасли животноводства принципиально важно учитывать значение продукции не только для обеспечения национальной продовольственной безопасности, но и как стимул развития сельской местности, и создания новых технологически современных рабочих мест, что, в свою очередь, позволяет максимально эффективно использовать региональный ресурсный потенциал и создавать предпосылки для развития человеческого капитала. Таким образом, формируются предпосылки для ситуации, когда в условиях длительного часового периода себестоимость продукции остается неизменной, то есть в ситуации, когда факторы позитивного и негативного эффекта масштаба производства выравниваются. В таких условиях темпы увеличения физических объемов производства продукции животноводства соответствуют темпам увеличения себестоимости производства [6].

Современные сельскохозяйственные предприятия в странах СНГ, в том числе в Украине, функционируют в разных организационно-правовых формах. Однако большинство из них ориентируются на прибыльность производства и уменьшение собственной зависимости от государственной бюджетной поддержки, получения которой в странах СНГ довольно сложный и бюрократизированный процесс, а иногда и с неприкрытыми элементами коррупции. Таким образом, существует необходимость дополнения системы дифференцированных оптимумов при формировании производственных затрат предприятиями отрасли животноводства, которая в общем позволит повысить эффективность производства (рис. 1) [4].

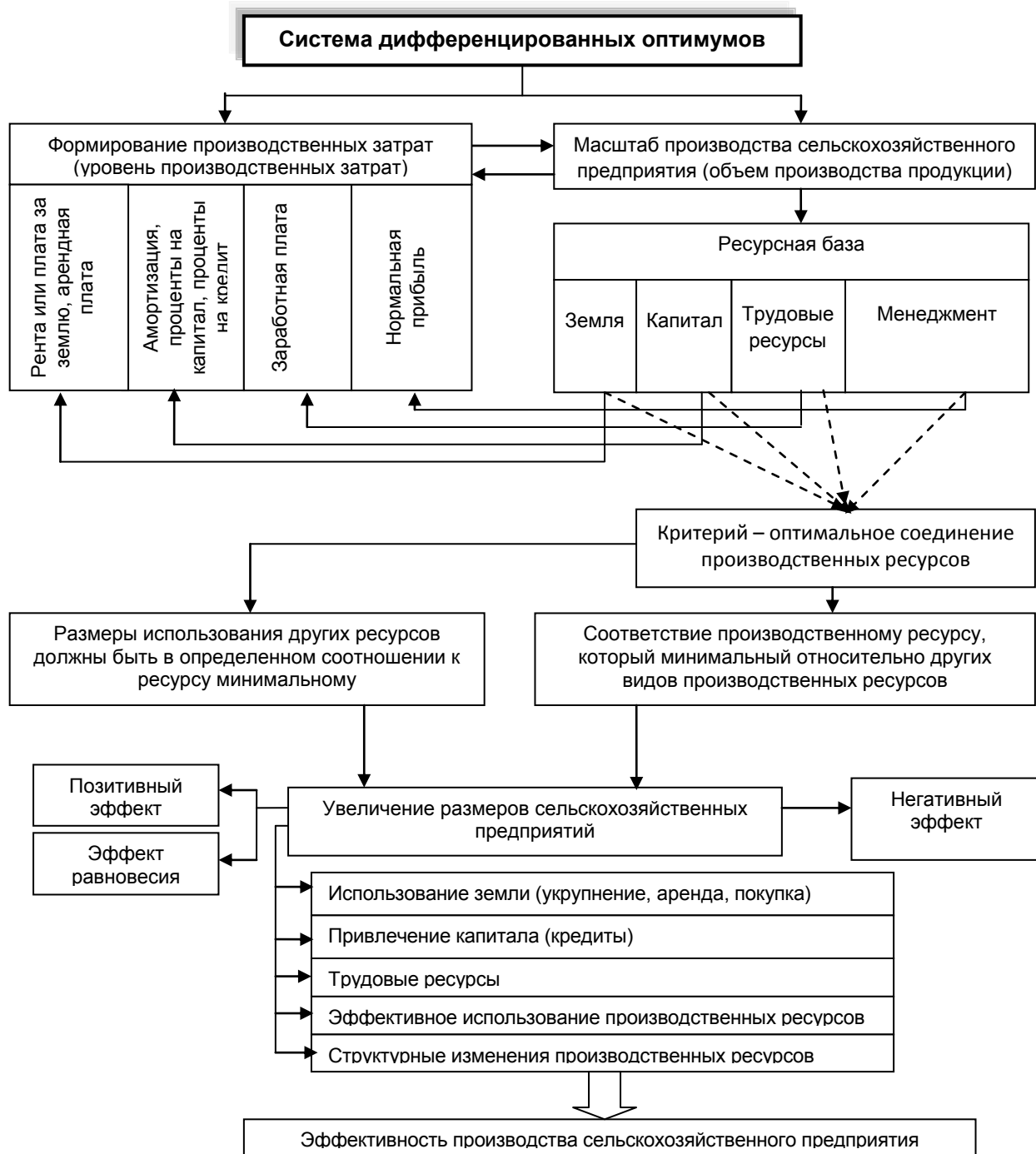

Рис. 1. Схема системы дифференцированных оптимумов при формировании производственных затрат сельскохозяйственного предприятия животноводческой специализации*.

* Собственная разработка автора.

В современных условиях улучшение технологических процессов позитивно влияет на снижение себестоимости продукции животноводства. Таким образом, обеспечивается увеличение прибыльности производства, которое принципиально важно для расширения производства и уменьшения импортной сырьевой зависимости от продукции зарубежных производителей, а часто сомнительного качества. Объективные финансовые предпосылки для расширения производства животноводческой продукции в Украине через привлечение банковских кредитов отсутствуют, поскольку дорогая ресурсная база привлечения

депозитов в финансовой системе не позволяет обеспечить адекватно высокую рентабельность для социально значимых продуктов животноводства.

ВЫВОДЫ

Предложенная автором исследования усовершенствованная система дифференцированных оптимумов для сельскохозяйственных предприятий-производителей продукции животноводства значительно влияет на масштаб производства и, соответственно, на уровень производственных затрат. Однако совокупно соответствующие процессы в отрасли влияют на повышение общего объема производства продукции и обеспечение продовольственной безопасности в странах СНГ и Украине.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П. І., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О. та ін.] ; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779, [5] с.
3. Баланюк І. Ф. Формування власника землі в аграрному секторі економіки : монографія / І. Ф. Баланюк, П. Є. Матковський. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 201 с.
4. Дем'яненко С. Система диференційованих оптимумів та її вплив на ефективність використання виробничих ресурсів аграрних підприємств / С. Дем'яненко // Шляхи підвищення ефективності використання агресурсного потенціалу : матеріали Міжн. наук.-практ. форуму, 23-25 вересня 2009 року. – Т. 2. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2009. – С. 3-10.
5. Научные принципы регулирования развития АПК : предложения и механизмы реализации / В. Г. Гусаков, Шапиро С.Б. [и др.] ; Институт аграрной экономики НАН Беларуси. – Минск, 2004. – 187 с.
6. Ушачев И. Г. Основные новации в экономическом механизме реализации новой государственной программы развития сельского хозяйства [Текст] / И. Г. Ушачев // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. – № 11. – С. 9–11.

ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ДОБРИВ НА ВМІСТУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стежко Олександра Віталіївна
Житомирський національний агроекологічний університет, аспірант (Україна)
e-mail: Aleksandra_stezhko@rambler.ru

РЕЗЮМЕ

В статті представленні результати дослідження впливу систем удобрення на динаміку зміни кількості важких металів в огірках. Аналіз огірків першої вибірки показав, що при застосуванні будь-яких добрив спостерігалось деяке перевищення по вмісту поллютантів. Тоді, як аналіз наступних вибірок дозволив зробити висновок, що надлишкова кількість елементів поступово знижувалась в 4 вибірці всі відібранні зразки відповідали ГДК.

Ключові слова: огірки, ГДК, поллютанти, важкі метали.

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты исследования влияния удобрений на динамику изменения количества тяжелых металлов в огурцах. Анализ огурцов первой выборки показал, что при применении любых удобрений наблюдалось некоторое превышение по содержанию поллютантов. Тогда, как анализ следующих выборок позволил сделать вывод, что избыточное количество элементов постепенно снижалась и в 4 выборке все отобранные образцы соответствовали ПДК.

Ключевые слова: огурцы, ПДК, поллютанты, тяжелые металлы.

ABSTRACT

The aim of our studies was the analysis of the heavy metals dynamics in cucumbers. The analysis of the following pickings showed a gradual decrease in the amount of the elements, and it did not exceed the admissible concentration limit in the cucumbers of the forth picking grown on the plot where fertilizes had been applied in different vegetation periods.

The analysis of the lead content in the cucumbers showed that it exceeded the ACL in all the samples. There a certain dynamics towards appeared a decrease in this element in the course of time after the third picking only.

A tendency forwards a decrease in the Zink concentration remained and, beginning with the 3-rd picking, its content in the products was lower than the ACL. An excessive contents of cadmium was detected in the cucumbers grown on plots 2 and 3.

Keywords: dynamics, hard metal, cucumbers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На всіх етапах розвитку сільського господарства одним із основних напрямів є виробництво продукції рослинництва, а обґрунтування заходів щодо його стабілізації і підвищення ефективності - загальнодержавним завданням.

Овочівництво є галуззю сільського господарства, яка займає важливе місце в забезпеченні населення продуктами харчування. Рациональне харчування людини передбачає рівномірне споживання овочів протягом всього року, а це можливо лише при використанні спеціальних культивацийних споруд – теплиць. В епоху зміни клімату, яке відбувається в даний час, суттєві зміни погодних умов призводять до того, що в умовах відкритого ґрунту отримати якісну та екологічно чисту продукцію стає дуже важко, через поширення значної кількості хвороб та шкідників. У зв'язку із цим, щоб зменшити «хімічний прес» на рослини, необхідно створити відповідні умови з метою забезпечення сприятливих умов для їх росту і розвитку. Таким є закритий ґрунт [2].

Тепличне господарство виробляє овочі у період, коли попит на продукцію набагато вищий в порівнянні з літньо-осіннім сезоном. Ще однією особливістю овочівництва захищеного ґрунту є відсутність потреби у сівознах на площах, які зайняті овочевими культурами. Відомо, що в умовах відкритого ґрунту високі врожаї зумовлюють виснаження ґрунту, на відміну від закритого ґрунту, де частіше за все, для вирощування культур використовують субстрати.

У захищеному ґрунті вирощується більше ніж 10 видів сільськогосподарських рослин, з яких значні площі займають огірок. Сьогодні в господарствах України помітні тенденції успішного використання прогресивних технологій вирощування овочів, що сприяє збільшенню урожайності. Безперечно, така продукція повинна бути якісною. Виходячи з цього, науковці і спеціалісти розробляють і впроваджують інтегровані системи захисту овочевих культур, в яких основне місце належить біологічним прийомам. В тепличних господарствах, де є кваліфіковані кадри і на високому рівні організовані технологічні процеси, застосування хімічних засобів під час вегетації рослин скоротилось до 70–80%. Але ці досягнення в основному відносяться до вирощування огірків. При захисті, наприклад помідорів, від шкідливих організмів в значній мірі використовуються пестициди. Це пов'язано як з початком масової появи декількох видів шкідників, так і з труднощами створення умов, при яких біологічні засоби були б ефективними

Рівень врожайності овочевих рослин і його якість є результатом складної взаємодії рослини з комплексом факторів навколишнього середовища [3]. В умовах закритого ґрунту овочівництво повністю залежить від достеменного знання біології культур та можливостей їх підтримувати в процесі вегетації, що не стосується відкритого ґрунту, де урожайність та стійкість до хвороб часто залежать від кліматичних умов [4]. Закритий ґрунт, як галузь рослинництва базується на ґрунтовому субстраті та гідропоніці. Позитивні і негативні сторони цих напрямків відомі [1].

Метою роботи було обґрунтування напрямків підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва, зокрема огірків, в умовах закритого ґрунту на території Житомирщини, спрямованого на підвищення конкурентоспроможної продукції, зменшення шкідливих залишкових речовин пестицидів, важких металів та нітратів.

Матеріали та методика досліджень. Вирощування огірка за умов малооб'ємного способу проводили на субстраті «кокосове волокно» за загальноприйнятими методиками

Матеріал був стерилізований для знищення бактерій, збудників хвороб. Отримані мати упаковані в стійку до УФ – проміння чорну поліетиленову плівку. Після розміщення матів в теплиці їх намочують і субстрат досягає кінцевого об'єму. При цьому висота матів збільшується з 1,5 до 6 см. Огірки вирощувались розсадним способом. Розсада для гідропонних теплиць вирощувалась в розсадному відділенні на суміші кокосу, торфу та перліту, потім висаджувалась безпосередньо в теплицю на кокосові мати. В теплицях температура підтримувалась за допомогою системи клімат контроль. Температура в теплиці підтримувалась на рівні 20-24 С, а вологість повітря на рівні 45-75%. Розсаду вирощували при середньодобовій температурі 20 С та відносній вологості повітря 45-50%. Розчин для підживлення готували в міксері марки Kemina Sacocell KN 12 A.

Схема удобрення огірків в гідропонних теплицях:

1. Фон (N₉₀ P₁₅ K₁₄₅ Mg₄₅ Ca₁₂₀)
2. Фон + біопрепарат (Гумат Rost-концентрат)
3. Умови живлення в залежності від періоду вегетації рослин:
 - при висаджуванні розсади N₁₉₀ P₄₅ K₂₄₀ Mg₄₀ Ca₁₇₀;
 - фаза інтенсивного росту N₂₁₀ P₄₅ K₂₇₀ Mg₄₀ Ca₁₇₅;
 - період збору урожаю N₂₃₅ P₄₀ K₁₁₅ Mg₄₀ Ca₁₆₅

Результати досліджень. Вміст важких металів (ВМ) в огірках, вирощених за умов малооб'ємного способу, мав певні перевищення ГДК (табл. 1). Вміст свинцю в отриманій продукції огірків перевищував норму у два рази на третьому варіанті удобрення та в 0,5 разів для другого варіанту (табл. 1).

Таблиця 1

Вміст деяких важких металів у огірках у залежності від умов живлення

№ з/п вар.	Варіант системи удобрення	Вміст важких металів, мг/кг		
		Свинець	Цинк	Кадмій
1	Фон 1	0,52±0,01	5,3±0,1	0,02±0,06
2	Фон 1 + біопрепарат	0,7±0,01	13,1±0,06	0,04±0,45
3	Фон 2	1,05±0,02	7,2±0,06	0,05±0,06
ГДК, мг/кг		0,5	10,0	0,03
НІР _{0,5}		0,01	0,63	0,01

На контролі вміст елементу мав незначне перевищення – 0,52 мг/кг при ГДК 0,5 г/кг. Вміст міді в огірках не перевищував встановленні ГДК. Отримана продукція мала перевищення по вмісту цинку на варіанті контроль + біопрепарат – 13,1 мг/кг при ГДК 10 мг/кг. Вміст кадмію не мав перевищення лише на контролі, на інших варіантах було зафіксоване його збільшення до 0,05 мг/кг (вар. 3) та 0,04 мг/кг (вар. 2).

Аналіз огірків першої вибірки (першого урожаю) показав, що при застосуванні усіх систем удобрення, що досліджувались спостерігалось деяке перевищення вмісту поллютантів. Аналіз наступних вибірок (наступного урожаю) дозволив зафіксувати поступове зниження вмісту полютанту. Так для варіанту із роздрібним внесенням добрив по періоду вегетації на 4 вибірці продукція відповідала ГДК, а для варіанту із застосування біопрепарату відібранні огірки відповідали ГДК на 3-му зборі (рис. 1).

Аналіз динаміки зміни вмісту свинцю в огірках показав, що всі зразки мали перевищення гранично допустимих концентрацій по даному елементу. У відібраних зразках з варіанту 3, де проводили підживлення рослин по періодах вегетації, виявлено перевищення ГДК у 2,1 рази. Була відмічена динаміка до зменшення елементу в часі, лише після третьої вибірки перевищення ГДК на даному варіанту не було зафіксовано. Для контролю та продукції з варіанту із використанням біогумусу відбулося зменшення вмісту полютанту до меж ГДК після 2-ої вибірки. Усі відібрані зразки з 4-ої вибірки відповідали ГДК.

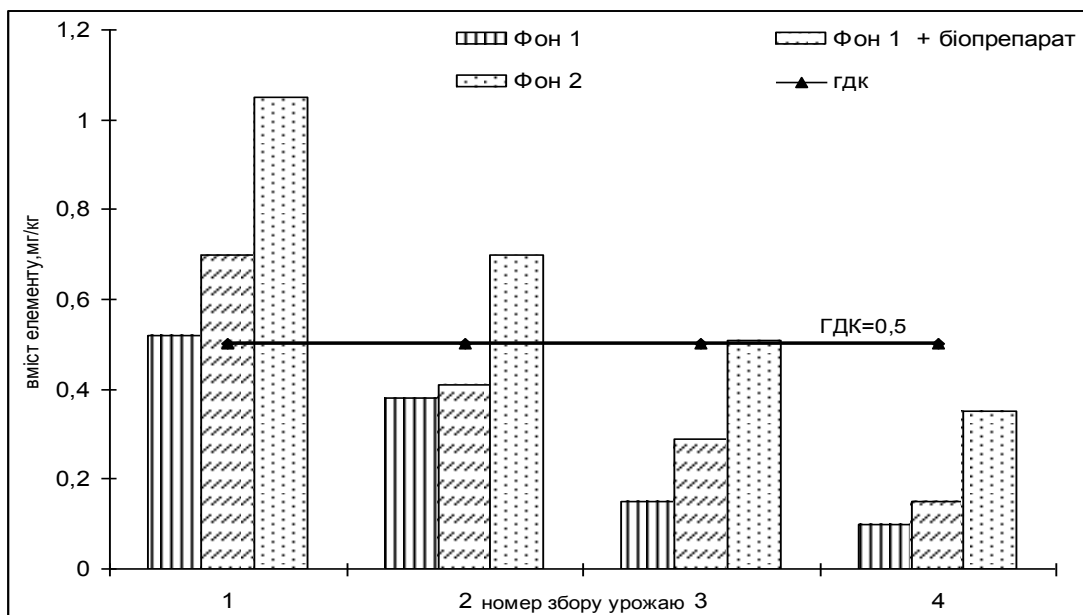

Рис. 1. Динаміка зміни концентрації свинцю в залежності від періоду збору, середнє за 2010–2012 рр.

З представлених варіантів було відмічено перевищення гранично допустимих концентрацій по вмісту цинку за періодичного підживлення протягом періоду вегетації. Тенденція до зниження концентрації полютанту у наступні періоди збору збереглася, і починаючи з 2-ої вибірки, вміст цинку у продукції опустився нижче ГДК (9 мг/кг) (рис. 2).

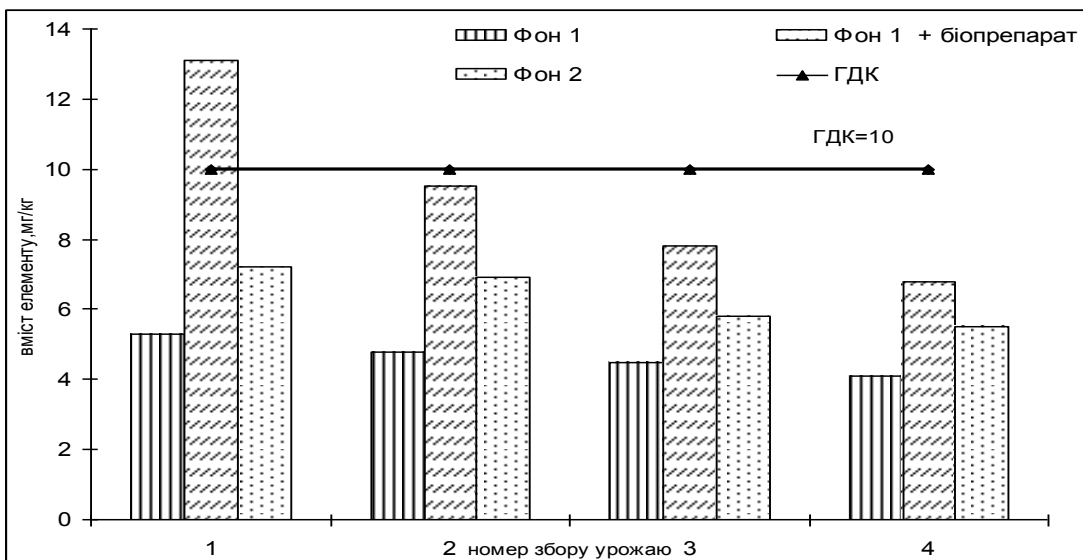

Рис. 2. Динаміка зміни концентрації цинку в залежності від періоду, середнє за 2010 – 2012 рр.

Підвищений вміст кадмію в огірках зафіксовано з другого та третього варіанту. Проте, вже у другій вибірці огірків із варіанту з біопрепаратом перевищення ГДК не зафіксовано, тоді як для третього варіанту цей рівень було досягнуто в третій вибірці (рис. 3).

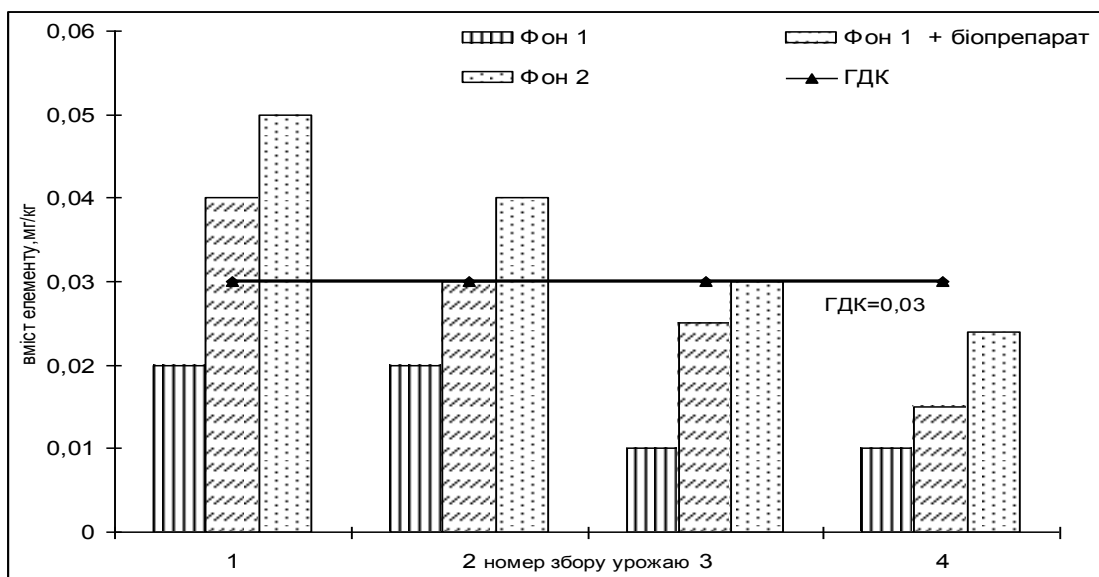

Рис. 3. Динаміка зміни концентрації кадмію в залежності від періоду збору, середнє за 2010-2012 рр.

Нами також було проведено математичний аналіз зміни концентрації важких металів у продукції в залежності від номеру вибірки, тобто часу збору (рис. 4–15).

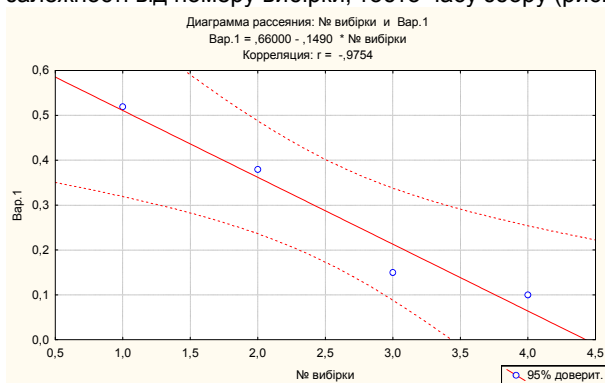

Рис. 4 Залежність вмісту свинцю в продукції від часу збору урожаю (контроль)

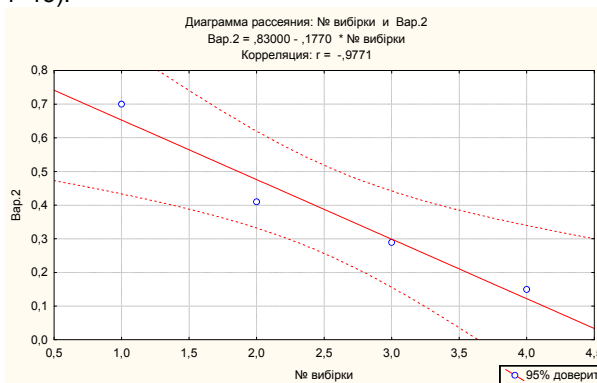

Рис. 5 Залежність вмісту свинцю в продукції від часу збору урожаю (контроль + біопрепарат)

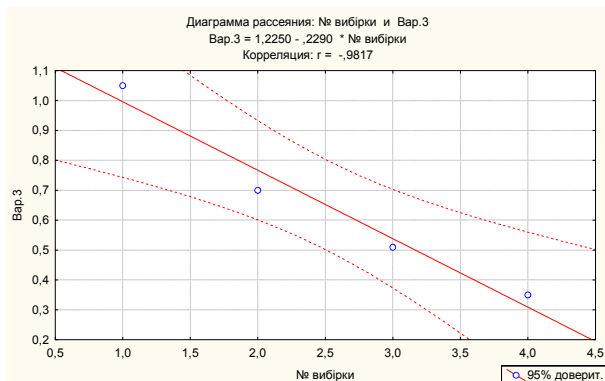

Рис. 6 Залежність вмісту свинцю в продукції від часу збору урожаю (удобрення по періодам вегетації)

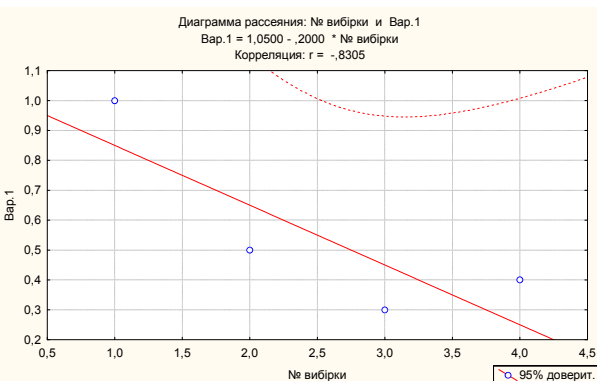

Рис. 7 Залежність вмісту міді в продукції від часу збору урожаю (контроль)

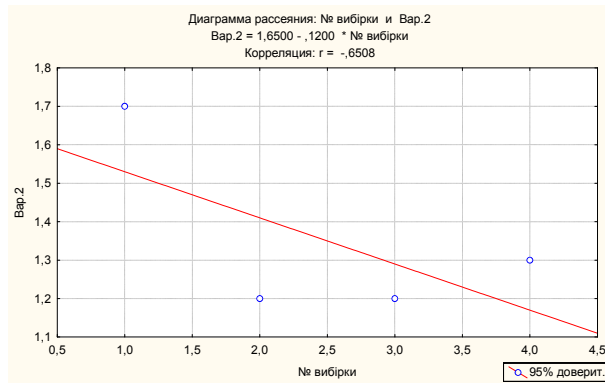

Рис. 8 Залежність вмісту міді в продукції від часу збору урожаю (контроль + біопрепарат)

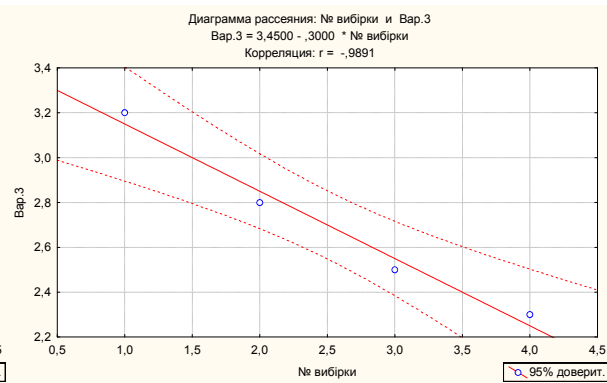

Рис. 9 Залежність вмісту міді в продукції від часу збору урожаю (удобрення по періодам вегетації)

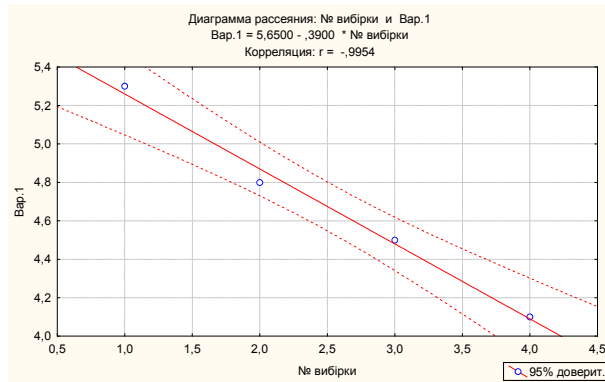

Рис. 10 Залежність вмісту цинку в продукції від часу збору урожаю (контроль)

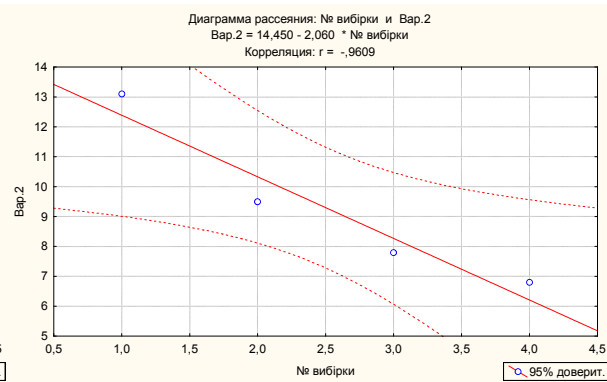

Рис. 11 Залежність вмісту цинку в продукції від часу збору урожаю (контроль + біопрепарат)

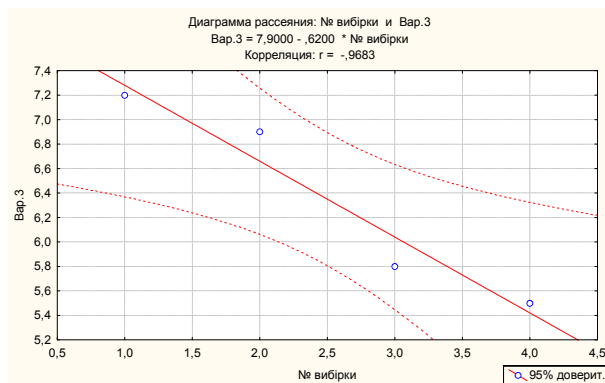

Рис. 12 Залежність вмісту цинку в продукції від часу збору урожаю (удобрення по періодам вегетації)

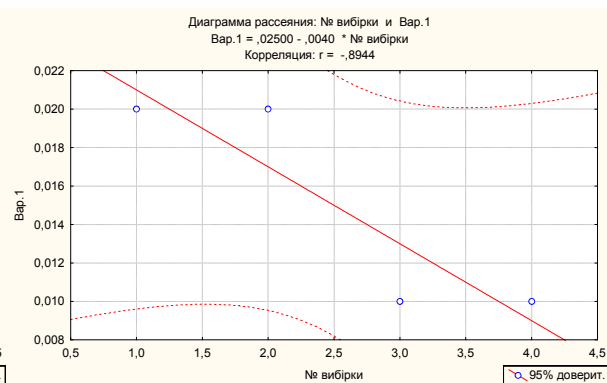

Рис. 13 Залежність вмісту кадмію в продукції від часу збору урожаю (контроль)

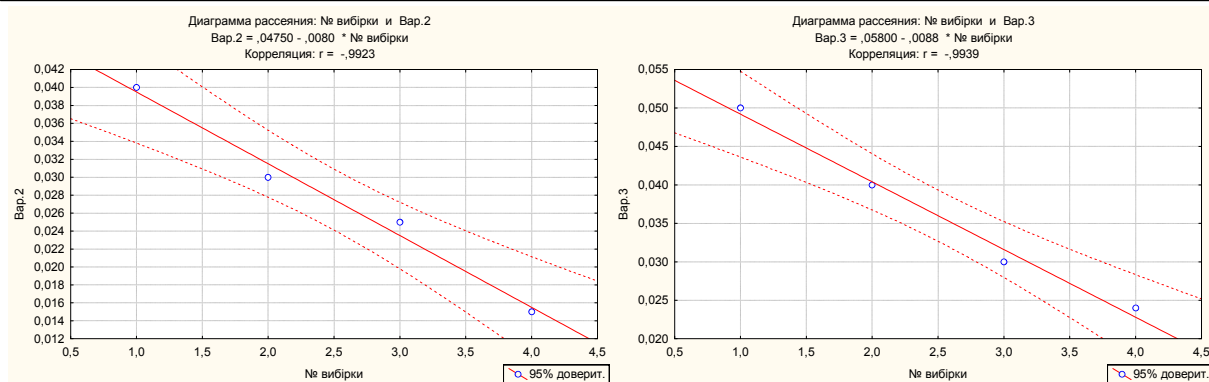

Рис. 14 Залежність вмісту кадмію в продукції від часу збору урожаю (контроль + біопрепарат)

Рис. 15 Залежність вмісту кадмію в продукції від часу збору урожаю (удобрення по періодам вегетації)

Аналіз динаміки зміни вмісту небезпечних металів вказав на високу кореляційну залежність ($r = 95\%$) і дозволяє зробити висновок, що для отримання екологічно безпечної продукції із показниками ВМ в межах ГДК реалізацію для споживання у свіжому вигляді потрібно проводити після 3 збору.

ВИСНОВКИ

Отже, можна стверджувати, що оптимальним для вирощування огірків в умовах гідропонних теплиць є система удобрення з диференціацією кількості добрив по періодах вегетації. Проте отримана продукція не відповідала екологічним вимогам, оскільки в отриманих зразках огірків з першої вибірки відмічалися перевищення по нітратах та важких металах. Варто відмітити, що, починаючи з третьої вибірки, на даних варіантах була отримана продукція з кількістю політантів у межах ГДК. Тому можна стверджувати, що невідповідність отриманої продукції першої вибірки ГДК по вмісту шкідливих речовин можна уникнути якщо починати реалізацію отриманої продукції після 4-го збору урожаю.

Отримана продукція з варіантів із використання біопрепарату відповідала повністю встановленим вимогам по вмісту шкідливих речовин вже після другої вибірки, але урожайність культури була менше, ніж при третьому варіанті удобрення. На контролі була отримана екологічно безпечна продукція вже на першому зборі врожаю окрім вмісту свинцю, що мав не значні перевищення. Але кількість отриманої продукції була значно меншою у порівнянні з іншими варіантами, що дає змогу говорити, що дана система удобрення не є економічно ефективною при вирощуванні огірків в умовах гідропонних теплиць.

В умовах гідропонних теплиць ріст і розвиток рослин повністю залежить від системи удобрення. Найкращий вегетаційний ріст і розвиток відмічався на 2-му та 3-му варіантах удобрення. На 2-му варіанті удобрення відмічалось краще укорінення та приживання розсади після висадки у безпосередньо субстрат.

При системі удобрення з біопрепаратом вміст нітратів становив 461 мг/кг, що на 15,3% перевищував ГДК. Перевищення спостерігалися і по вмісту важких металів, а саме, по цинку та свинцю. Встановлено, що найкращими показниками якості продукції характеризувались огірки на 3-му варіанті живлення. Починаючи з другої вибірки, спостерігалось зниження вмісту політантів в усіх досліджуваних зразках огірків і у період інтенсивного плодоношення всі відібрані зразки відповідали діючим ГДК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гіль Л. С. Сучасні технології овочівництва закритого та відкритого ґрунту. Ч. 2 : Відкритий ґрунт : навч. посіб. / Л. С. Гіль, А. І. Пашковський, Л. Т. Суліма. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 312 с.
2. Городній М. М. Агрохімія : Підручник / М. М. Городній. – К. : ТОВ «Алефа», 2003. – 778 с.
3. Дереча О. А. Природоохоронна технологія вирощування овочевих культур у відкритому та закритому ґрунті зони північного лісостепу і Полісся України. Навчальний посібник / О. А. Дереча, В. Г. Синьцький, В. М. Венгер. – Житомир : «Полісся», 2003. – 208 с.
4. Глунцов Н.М. Научное обоснование рационального применения удобрений в овощеводстве защищенного грунта : автореф. дис. на соискание учен. степени с.-х. наук / Н.М. Глунцов. – М., 1991. – 34 с.

АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЛЬВОВСКОГО РЕГИОНА И ПУТИ ЕЕ УЛУЧШЕНИЯ

Гуменная Екатерина Романовна

аспирант кафедры государственного управления и местного самоуправления Львовского регионального института государственного управления Национальной академии государственного управления при

Президенте Украины (Украина)

e-mail: gumennak@ukr.net

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы теоретические подходы к трактовке понятия “инфраструктура” и обосновано понятие “инвестиционная инфраструктура”. Выделены основные составляющие инвестиционной инфраструктуры региона (финансово-кредитную, информационную и производственную). Проведен анализ существующей финансово-кредитной составляющей инвестиционной инфраструктуры Львовской области и предложены пути взаимодействия ее составляющих.

Ключевые слова: общая инфраструктура, инвестиционная инфраструктура, Львовский регион, развитие инфраструктуры, составляющие инфраструктуры.

ABSTRACT

The theoretical approaches to the interpretation of the term “infrastructure” are analyzed and the term “investment infrastructure” is grounded in the article. The basic components of the investment infrastructure of the region (financial, credit, production and information) are determined. The analysis of the existing financial and credit component of investment infrastructure in Lviv region is carried out and the ways of interaction between its components are suggested.

Keywords: total infrastructure investment infrastructure, Lviv region, infrastructure development, infrastructure components.

РЕЗЮМЕ

В статті проаналізовано теоретичні підходи до трактування поняття “інфраструктура” та обґрунтовано поняття “інвестиційна інфраструктура”. Виокремлено основні складові інвестиційної інфраструктури регіону (фінансово-кредитну, інформаційну та виробничу). Проведено аналіз існуючої фінансово-кредитної складової інвестиційної інфраструктури Львівщини та запропоновано шляхи взаємодії її складових.

Ключові слова: загальна інфраструктура, інвестиційна інфраструктура, Львівський регіон, розвиток інфраструктури, складові інфраструктури.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Формирование и развитие инвестиционной инфраструктуры является одной из актуальных задач в современных условиях децентрализации государственного управления.

Политика развития инвестиционной инфраструктуры определяет реальные источники, направления, структуру инвестиций, осуществление рациональных и эффективных мер для выполнения региональных социально-экономических программ в целях укрепления инвестиционного потенциала региона, увеличение объемов инвестиций в реальный сектор экономики, обеспечения надлежащих условий для эффективной реализации инвестиционных процессов [5, с. 32].

Эффективность инвестиционных процессов в основном зависит от уровня развития инвестиционной инфраструктуры. Это объясняется тем, что, несмотря на значительный инвестиционный потенциал территории и положительный имидж инвестор в процессе выбора территории для инвестирования предпочитает тех из них, которые могут обеспечить скорость, прозрачность и многовариантность размещения средств в реальном секторе экономики. Даже при наличии значительных природных и трудовых ресурсов, но при низкой развитости транспортных сообщений, коммуникаций и разного рода объектов инфраструктуры инвестиционная привлекательность территории значительно уменьшается, что свидетельствует о необходимости развития инвестиционной инфраструктуры региона и совершенствования ее в соответствии с международными требованиями и стандартами.

Анализ последних исследований и публикаций: Концептуальные основы для определения характера инвестиционной инфраструктуры региона составляют труды отечественных и зарубежных ученых. Так, К. Д. Гурова и Т. А. Савенко под инвестиционной инфраструктурой региона понимают наличие проектных, строительных организаций, транспортные сети, а также сети предприятий и сферы обслуживания и коммуникаций. В монографии “Региональная инвестиционная политика: проблемы и перспективы” И. П. Колот, Н. М. Внукова, сделали попытку выделить рыночную и инвестиционную инфраструктуру, которые, на их взгляд, сильно связаны между собой и дополняют друг друга [3, с. 131]. И. А. Бланк использует понятие инвестиционной инфраструктуры, включающей наиболее важные отрасли экономики, учреждения и средства, непосредственно обеспечивающие процесс бесперебойного осуществления инвестиций [1, с. 327].

В исследованиях инвестиционной инфраструктуры важное место принадлежит правильному определению ее структурных элементов. Весомый вклад в его разработку внесли такие ученые как З. В. Ватаманюк, Т. М. Кушнир, к составляющим инвестиционной инфраструктуры они относят институты совместного инвестирования, инвестиционные фонды, инвестиционные компании, доверительные общества, страховые компании, пенсионные фонды, финансовые компании, универсальные и специализированные фонды [2, с. 124–131].

Цель статьи: проанализировать существующую инвестиционную инфраструктуру Львовской области и предложить пути улучшения взаимодействия ее составляющих.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Понятие “инфраструктура” (от лат. *infra* – основание, фундамент и “*structura*” – строение, взаиморасположение) трактуется как составные части общего устройства экономической или политической жизни, которые носят подчиненный, вспомогательный характер и обеспечивают нормальную деятельность экономической или политической системы в целом [13].

В начале XX ст. слово “инфраструктура” не имело никакого отношения к экономике, им обозначали комплекс тыловых сооружений, обеспечивающих действия вооруженных сил [9, с. 154]. С середины 40-х гг. Эта дефиниция вошла в инструментарий экономической науки и ученые признали, что инфраструктура – обязательный компонент любой целостной экономической системы, совокупность отраслей, способствующих нормальному функционированию материального производства. Элементы общей инфраструктуры обеспечивают предпосылки осуществления инвестиционной деятельности в регионе. К основным элементам общей инфраструктуры можно отнести: наличие таможенных переходов, аэропортов, морских и речных вокзалов, теле- и радиоконпаний, покрытие территории области мобильной связью, состояние и плотность автодорог и железных дорог, наличие автомагистралей, состояние и эксплуатация фондов коммерческой недвижимости (офисных, торговых, складских, производственных и других типов нежилых помещений), качество водо-, газо-, электро-, теплоснабжения, наличие налоговых льгот и других инструментов стимулирования инвесторов, возможности приобретения или аренды земельных участков или компонентов инфраструктуры и т.п. Каждый из элементов инфраструктуры оказывает влияние на формирование и наращивание инвестиционного потенциала региона. Влияние составляющих элементов общей инфраструктуры региона на формирование инвестиционного потенциала приведено в таблице 1 [3, с. 169–170].

Таблица 1

Влияние составляющих элементов общей инфраструктуры региона на формирование инвестиционного потенциала [4, с. 171]

Составляющие подсистемы общей инфраструктуры региона	Основные объекты подсистемы инфраструктуры.	Влияние подсистемы на формирование и наращивание инвестиционного потенциала
Транспортная	Железнодорожные пути, автодороги с твердым покрытием, автомагистрали воздушное сообщение	Обеспечивает транспортное сообщение между инвесторами, потребителями их продукции / услуг и поставщиками сырья, материалов, комплектующих.
Телекоммуникационн ая	Мобильные операторы и сети, операторы проводной связи, каналы радио- и телевизионного вещания	Создает возможности оперативности и доступности различных видов коммуникаций для решения организационных, производственных и финансовых вопросов
Строительная	Фирмы-застройщики, подрядчики, архитектурно-проектные бюро, риэлтерские компании	Позволяет воплощать строительные инвестиционные проекты в регионе без привлечения внешних подрядчиков, себестоимость услуг которых будет в любом случае дороже. Развитый рынок недвижимости обеспечивает инвесторам возможность территориально планировать размещение производств, офисных и складских помещений на основе оптимизации затрат.
Рынок труда	Биржи труда, центры занятости, кадровые, рекрутинговые агентства, миграционные центры.	При осуществлении конкретных инвестиционных проектов, прежде всего, возникает вопрос поиска квалифицированной рабочей силы, управленческого персонала.

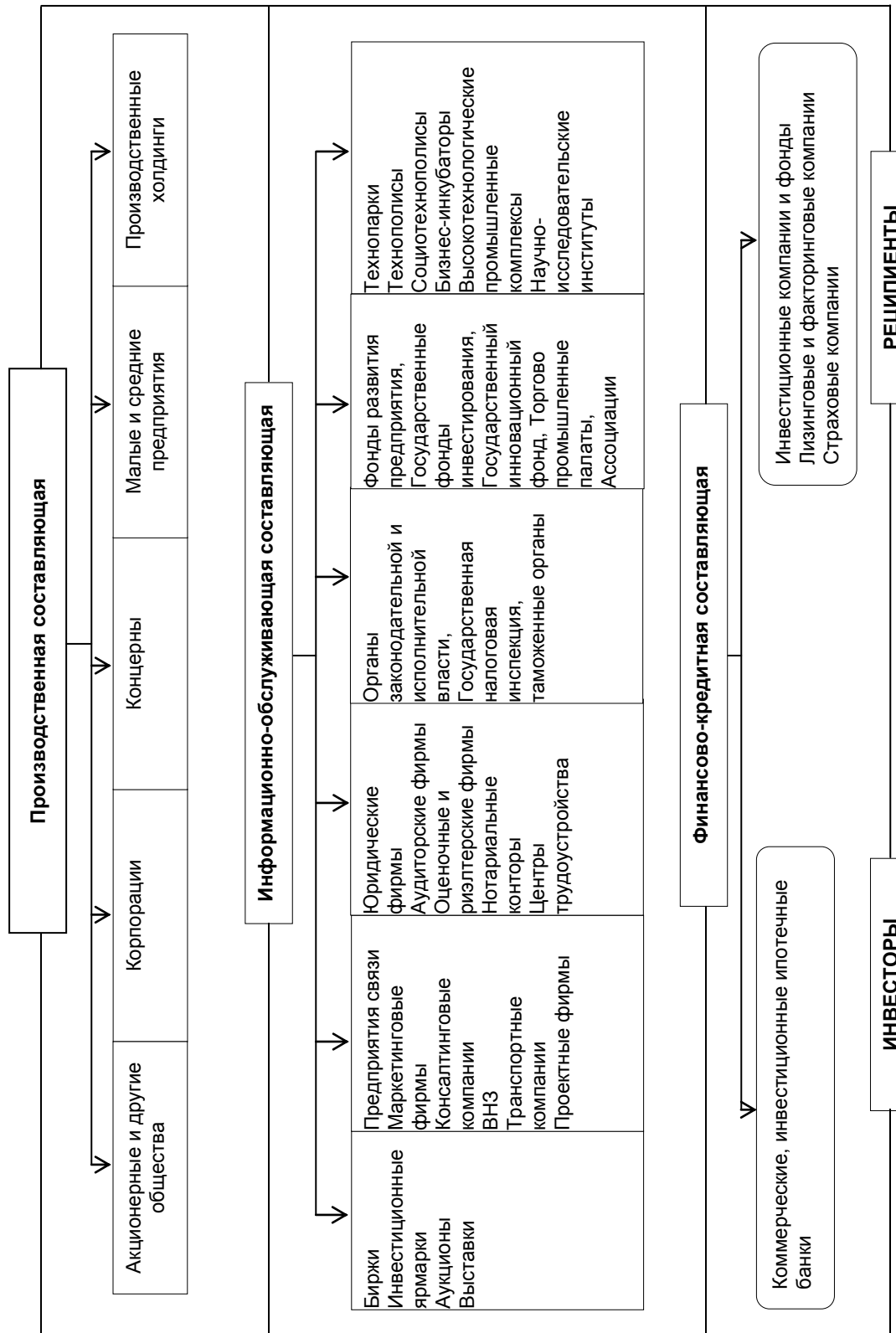

Рис 1. Составляющие инвестиционной инфраструктуры региона [12 с.184]

Очевидно, что без наличия элементов общей инфраструктуры и их надлежащего состояния невозможно рассчитывать даже на первоначальный интерес инвесторов к определенному региону. Для выбора региона для инвестирования большое значение имеют не только элементы общей инфраструктуры, но и инвестиционной. В анализе инвестиционной инфраструктуры важное значение имеет правильное определение ее структурных элементов.

З. Г. Ватаманюк, Т. М. Кушнир и З. В. Герасимчук считают, что обеспечить инвестиционный процесс могут такие составляющие как институциональные инвесторы, к которым авторы относят институты совместного инвестирования, инвестиционные фонды, инвестиционные компании, страховые компании, пенсионные фонды, лизинговые компании, финансовые компании, универсальные и специализированные банки [2].

Инвестиционная структура представляет собой не просто совокупность субъектов, главными ключевыми моментами являются совокупность их взаимосвязей. Сама по себе страховая фирма или банк не представляет целостную инфраструктуру, она может возникнуть только при согласованном механизме взаимодействия. Все элементы инвестиционной инфраструктуры можно свести к нескольким составляющим: финансово-кредитной, производственной и информационно-обслуживающей. Составляющие инвестиционной инфраструктуры региона приведены на рис. 1.

Каждый регион в зависимости от потребностей имеет свою инвестиционную инфраструктуру, а потому в зависимости от уровня ее функционирования выбирается политика ее развития. В регионах, где она представлена только некоторыми институтами составляющих инфраструктуры, политика нацелится на ее формирование. В регионах, в которых высокий уровень инвестиционной активности и функционирования составляющих инвестиционной инфраструктуры, политика нацелится на их наращивание или оптимизацию. Механизм реализации политики развития инвестиционной инфраструктуры представлены на рис. 2.

Рис. 2. Механизм реализации политики развития инвестиционной инфраструктуры региона (территории)*

*разработано автором на основании данных [5 с. 88, 94, 98].

Чтобы выбрать один из вариантов политики развития инвестиционной инфраструктуры Львовской области, перейдем к анализу особенностей ее составляющих. Одной из главных составляющих инвестиционной инфраструктуры является финансово-кредитная, представленная наличием институтов банковского типа и небанковскими инвестиционными институтами (страховые компании, кредитные союзы и

др.). Банки являются распространенным среди объектов, которые осуществляют операции на инвестиционном рынке. Сеть банковской системы обслуживает наибольшее количество клиентов, которые работают с инвестициями.

Стоит также отметить, что банки по сравнению с другими финансовыми посредниками являются лучше развитыми, а их кредитоспособность является крупным источником финансирования инвестиционных потребностей. Благодаря существующей структуре организации банковской системы Украины обеспечивается сложный механизм реализации финансовых отношений между банковскими учреждениями и другими субъектами инвестиционной деятельности, который проявляется в эффективности инвестиционной поддержки всех отраслей экономики.

В соответствии с Законом Украины “О банках и банковской деятельности” при условии получения разрешения Национального банка Украины банки имеют право на:

- инвестирование в уставные фонды и акции других юридических лиц;
- доверительное управление средствами и ценными бумагами по договорам с юридическими и физическими лицами;
- депозитарную деятельность и деятельность по ведению реестров владельцев ценных бумаг [7].

Осуществляя анализ сети банковских учреждений на территории Львовской области, на протяжении 2000–2012 гг. наблюдаются различные тенденции роста или уменьшения количества банковских учреждений. Информация о сети банковских учреждений Львовской области за 2000–2012 гг. приведена в таблице 2.

Таблица 2

Сеть банковских учреждений Львовской области за 2000–2012 гг.*

Годы	Всего учреждений банков (дирекций, отделений и филиалов)	Банков юридических лиц	Филиалов банков	Количество безбалансовых отделений
2000	98	5	93	511
2005	88	5	83	764
2006	86	5	81	821
2007	82	5	77	923
2008	78	6	72	1065
2009	78	5	73	1125
2010	70	5	65	1037
2011	60	5	55	1046
2012	42	6	36	1142

*разработана автором на основании данных [13]

Начиная с 2003–2007 гг. наблюдается увеличение количества банковских учреждений. По приведенным данным, в начале 2012 г. на территории области функционировало 42 балансовых учреждений, из которых 6 юридические лица. Наличие на территории Львовщины самостоятельных банков – юридических лиц способствует усилению развития инвестиционного рынка, а также уменьшает экономическую зависимость области. Особенностью банковского сектора является то, что учреждения размещаются в основном в городах и районных центрах, в сельской местности они практически отсутствуют, что затрудняет создание конкурентного рынка банковских услуг.

Это объясняется тем, что клиент вынужден выбирать банк не по критерию “цена-качество” его услуг, а по факту его расположения. Развитие банковской инфраструктуры должен быть направлен на организацию широкого доступа к банковским услугам, прежде всего, в сельской местности.

Банковская сеть Львовщины представлена 36 филиалами и 1142 отделениями, большая часть которых функционирует во Львове. В последние периоды наблюдается увеличение безбалансовых отделений вдвое по сравнению с 2000 г., с 511 до 1142 в 2012 г.

Среди банковских услуг, которые в настоящее время пользуются наибольшим спросом стоит отметить кредитные, депозитные и расчетно-кассовые операции. Кредитная деятельность банковских учреждений проводится под влиянием сложной экономической ситуации в государстве. Положительным является рост объемов кредитных вложений в экономику страны, особенно рост долгосрочных кредитов по сравнению с краткосрочными кредитами, информация о которых приведена в табл. 3. ECONOMIC SCIENCE

Однако возможности долгосрочного кредитования ограничены, поскольку это связано с большим кредитным риском и незначительным финансовым потенциалом банковской сети Львовщины.

Кроме институтов банковского типа на уровень развития инвестиционной инфраструктуры влияет развитие инвестиционных институтов небанковского типа. К институтам небанковского типа относим инвестиционные компании и фонды, лизинговые и факторинговые компании, страховые компании венчурные фонды и компании, институты совместного инвестирования, кредитные союзы. Институты небанковского типа

помогают формированию полноценной финансово-кредитной составляющей инвестиционной инфраструктуры, обеспечивающей свободное перемещение финансовых ресурсов между экономическими субъектами

Таблица 3

Кредитование банками отраслей экономики и населения Львовской области на протяжении 2007–2012 гг. (на начало года)*

Годы	Требования банками по кредитам, всего млн. грн.	В том числе		Из общей суммы в иностранной валюте		
		Краткосрочные	Долгосрочные	Всего млн. грн.	Краткосрочные	Долгосрочные
2007	7347,6	2164,0	5183,6	3744,5	390,5	3354,0
2008	12824,0	2629,0	10195,0	7042,0	605,0	6437,0
2009	23062,0	5176,0	17886,0	14834,0	1549,0	13285,0
2010	19051,0	3391,0	15660,0	11911,0	832,0	11079,0
2011	16555,0	3302,0	13253,0	9644,0	580,0	9064,0
2012	16901,0	3674,0	13226,0	7903,0	601,0	7302,0

*разработана автором на основе данных [11]

По состоянию на 01 января 2012 г. в Государственном реестре финансовых учреждений Украины насчитывалось 1979 небанковских финансовых учреждений (442 – страховые компании, 613 – кредитные союзы, 96 – негосударственные пенсионные фонды, 251 – финансовые компании, 456 – ломбарды и др.). По сравнению с предыдущими годами количество небанковских финансовых учреждений постепенно уменьшается (с –1 % до –1,5 % в год) [8].

В начале 2012 г. из общего количества страховых компаний 64 – по страхованию жизни (СК "Life") и 378 страховые компании, которые осуществляли виды страхования, отличные от страхования жизни (СК "non-Life"). За 2011 г. количество страховых компаний по сравнению с 2010 г. уменьшилось на 14 [8].

Уровень развития страховой деятельности в регионах показывает показатель страховых платежей, которые иллюстрируют наличие ресурсов, которые могут быть использованы как инвестиционные ресурсы. Страховые выплаты страхователям – физическим лицам за 2011 г. составили 2210,6 млн. грн. (45,4 % от общих валовых выплат), что на 9,3 % меньше, чем за соответствующий период 2010 г. [15].

На интенсивность территориального размещения страховых компаний влияет ряд факторов, основными из которых являются количество и структура населения, средний размер заработной платы, отраслевая структура экономики и развитие банковской системы. Размещение страховых компаний в регионах неоднородно. Наибольшее количество страховых компаний расположено в Харьковской, Днепропетровской области и городе Киеве. На территории Львовщины осуществляет деятельность более 140 страховых компаний, основной офис 7 из которых находится в городе Львове.

В последние годы положительно сотрудничество банковских учреждений со страховыми компаниями, которое проявляется при предоставлении банками разного вида кредитов особенно ипотечных, автокредитов и оформлении кредитов субъектам хозяйствования. С помощью страховых компаний банковские учреждения увеличивают свои депозитные вклады и снижают риски, а страховые компании, используя клиентские базы банков привлекают новых потребителей своих услуг.

В последние годы в регионах очень динамично начала развиваться деятельность кредитных союзов, в 2008 г. их количество составляло 755. Экономический кризис 2009 г. существенно ухудшил финансовое положение кредитных союзов в основном существенным снижением показателей их платежеспособности и ликвидности. В начале 2012 г. в Украине количество кредитных союзов составляла 613 единиц, что на 7,0 % (46 единиц) меньше показателя 2011 г. – 659 [8]. Большинство кредитных союзов (324) объединяла относительно небольшое количество членов – до 1000 человек. При этом достаточно большое количество кредитных союзов (187) объединяет от 1000 до 10 000 членов, что затрудняет проведение общих собраний, которые являются высшим органом управления кредитными союзами и принятия своевременных управленческих решений. Кредитным союзам, как одним из структурных элементов инвестиционной инфраструктуры региона принадлежит роль в увеличении источников финансирования инвестиционной деятельности с позиции предоставления кредитов на выгодных условиях.

Главным условием эффективного функционирования финансово-кредитной составляющей является сотрудничество банковских и небанковских институтов. Сотрудничество банков и страховых компаний невозможно без взаимной выгоды. К основным выгодам, которые получает страховая компания от консолидации, можно отнести: значительное расширение клиентской базы, возможность использования банковских активов в качестве дополнительного обеспечения страховых операций, применение банковского опыта управления инвестиционными ресурсами.

Большой потенциал для развития имеет реализация банками через "банковское окно" классических услуг страховых компаний, в том числе страхование жизни, медицинского страхования, различных видов имущественного страхования, обязательного страхования гражданской ответственности владельцев

транспортных средств перед третьими лицами и водителей от несчастных случаев и т.п. Важным направлением взаимодействия между небанковскими инвестиционными институтами является сотрудничество лизинговых и страховых компаний [5].

ВЫВОДЫ

Проанализировав одну из составляющих инвестиционной инфраструктуры, можем сделать вывод, что на территории Львовской области средний уровень развития инфраструктуры. В такой ситуации нужно применять политику наращивания развития инвестиционной инфраструктуры. Среди основных мероприятий должно быть:

- расширение существующей специализации области;
- продолжать и дальше работу по созданию индустриальных парков на территории области;
- усовершенствование существующей инвестиционной инфраструктуры;
- обеспечение создания институтов основной и вспомогательной подсистемы инвестиционной инфраструктуры в том количестве, которое будет способно обеспечить необходимые потребности населения в услугах данных институтов

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : ученый курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2006. – 552 с.
2. Ватаманюк З. Г. Развитие институционального инвестирования в Украине [Текст] / З. Г. Ватаманюк, Т. М. Кушнир // Финансы Украины : Научно-теоретический и информационно-практический журнал Министерства финансов Украины. – 2007. – № 3. – С. 124–130.
3. Внукова Н. Н. Региональная инвестиционная политика : проблемы и перспективы [Текст] : монография / Н. М. Внукова, И. П. Колот, И. П. Косарева ; [под ред. Н.М. Внукова]. – М. : ООО «Модал вселенной», 2000. – 176 с.
4. Герасимчук З. В. Инвестиционный потенциал региона: методика оценки, механизмы наращивания [Текст] : монография / З. В. Герасимчук, В. Р. Ткачук. – Луцк : Надстир'я, 2009.
5. Герасимчук З. В. Формирование инвестиционной инфраструктуры региона : методика оценки и механизм обеспечения [Текст] : монография / З. В. Герасимчук, Ю. А. Подерня-Масюк. – Луцк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 220 с.
6. Колянко А. В. Региональное управление инвестиционными процессами [Текст] : монография / А. В. Колянко. – Львов : изд-во Львовской коммерческой академии, 2009. – 248 с.
7. О банках и банковской деятельности [Электронный ресурс] : Закон Украины № 2121 – III от 7 декабря 2000. – Режим доступа :
[http : //zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 12](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14_12)
8. Обзор рынков финансовых услуг и итоги деятельности небанковских финансовых учреждений за 2011 год. [Электронный ресурс]: в распоряжение Нацкомфинуслуг // Департамент развития рынков финансовых услуг и финансового мониторинга. – Режим доступа :
<http://forinsurer.com/files/file00425.pdf>
9. Словарь иностранных слов двенадцатый изд. – М., 1985. – 608 с.
10. Федоренко В. Г. Современные проблемы иностранного инвестирования: выводы сравнительного анализа [Текст] : / В. Г. Федоренко // Экономика и государство : науч. журнал. – К., 2004. – № 4. – С. 7.
11. Финансы Львовщины статистический сборник Львовской области за 2011 год. Главное управление статистики во Львовской области / [под ред. Н. Н. Крупки]. – Львов, 2009.
12. Черняк А. Анализ распределения банковских учреждений по территории Украины [Текст] / А. Черняк, А. Бушная, В. Небукин // Банковское дело. – 2005. – № 1. – С. 10.
13. Экономическая энциклопедия : в трех томах / [сост. С. В. Мочерний и др.]. Т. 1. – К. : издательский центр «Академия», 2000. – 864 с.

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Д. Ф. ЛИХВАРЯ В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВО-ДОСЛІДНОМУ ІНСТИТУТІ ЗЕМЛЕРОБСТВА (1959–1986)

Щиголь Ганна Станіславівна

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України, старший науковий співробітник (Україна)
e-mail: anna_dnsbg@ukr.net

РЕЗЮМЕ

На основі наукових робіт, спогадів сучасників професора Д. Ф. Лихваря та архівних матеріалів досліджено його науково-організаційну діяльність в Українському науково-дослідному інституті землеробства (1959–1986), висвітлено внесок ученого та його послідовників у розвиток селекції в Україні та світі.

Ключові слова: Д. Ф. Лихвар, Український науково-дослідний інститут землеробства, селекція.

РЕЗЮМЕ

На основе научных работ, воспоминаний современников профессора Д. Ф. Лихваря и архивных материалов исследована его научно-организационная деятельность в Украинском научно-исследовательском институте земледелия (1959–1986), отражен вклад ученого и его последователей в развитие селекции в Украине и мире.

Ключевые слова: Д. Ф. Лихварь, Украинский научно-исследовательский институт земледелия, селекция.

ABSTRACT

Based on the scientific works and memoirs of contemporaries of Professor D. F. Lykhvar and archival materials investigated his scientific and organizational activities in the Ukrainian Research and Development Farming Institute (1959–1986), highlighted the contribution of the scholar and his students in the development of breeding in Ukraine and abroad.

Keywords: D. F. Lykhvar, the Ukrainian Research and Development Farming Institute, Selection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відомий учений-селекціонер професор Д. Ф. Лихвар (1902–1986), працюючи впродовж 26 років на посаді завідувача відділу селекції Українського науково-дослідного інституту землеробства (УНДІЗ, нині – ННЦ «Інститут землеробства НААН»), не лише удосконалив напрями досліджень та суттєво зміцнив матеріально-технічну базу селекційно-насінницьких робіт, а й зумів організувати власну наукову школу селекціонерів, яка функціонує дотепер. Однак науково-організаційна діяльність ученого в цьому закладі залишається маловивченою, і висвітлена окремими спогадами Д. Ф. Лихваря [1] та його колег – В. Г. Михайлова [2], А. Ф. Бобра [3], Л. К. Тараненко [4], І. К. Котко [5], І. В. Яшовського [6], М. А. Вітвіцького [7], В. Ф. Сайка [8]. Значення для наукової спільноти результатів дослідження Д. Ф. Лихваря та його послідовників у галузі селекції вимагає проведення комплексного вивчення та аналізу діяльності ученого та його наукової школи в УНДІЗ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 1960–1980-х рр. УНДІЗ виконував функції науково-методичного центру з питань землеробства і рослинництва, а також Київської державної обласної сільськогосподарської станції та підпорядковувався Українській академії сільськогосподарських наук і Міністерству сільського господарства України (з 1956 р.). Організаційно інститут складався з 5 відділів і 17 лабораторій. Безпосередньо підпорядковані УНДІЗ були 5 дослідних станцій (Драбівська, Козаровицька, Немішаєвська, Поліська і Панфільська), Чорторійське дослідне поле, 2 опорних пункти та два дослідних господарства (Чабани і Северинівка). Інститут здійснював науково-методичне керівництво дослідною роботою Вінницької, Житомирської, Полтавської, Сумської, Хмельницької, Чернігівської та Черкаської державних обласних сільськогосподарських дослідних станцій.

Впродовж 1960–1980 рр. основним напрямком роботи інституту і його наукової мережі було опрацювання основних питань землеробства (сівозміни, обробіток ґрунту, система удобрення, боротьба з бур'янами, захист рослин тощо) і агротехніки вирощування польових, лукопасовищних культур. У ці роки інститут координував у республіці дослідження з питань сівозмін, обробітку ґрунту, боротьби з бур'янами, раціонального використання осушених земель та вирощування льону-довгунця [9].

Селекційна робота з польовими культурами в УНДІЗ була започаткована в 1945 р. На завідування відділом селекції було запрошено доктора сільськогосподарських наук, професора В. М. Лебедева (1898–1957 рр.), який був уже на той час відомим спеціалістом у галузі селекції та насінництва. Високому рівню наукової і практичної підготовки В. М. Лебедева як селекціонера і генетика сприяло його співробітництво з академіком М. І. Вавіловим, яке розпочалося під час їх експедиції до Афганістану в 1923 р. з метою збирання

колекції рослин, а також з академіком АН УРСР А. О. Сапегінін, видатним селекціонером, генетиком, систематиком і цитологом [8].

Лабораторія селекції під керівництвом професора В. М. Лебедева в 1958 р. налічувала 23 співробітника, у тому числі 4-х кандидатів наук: П. І. Оселедеця, І. В. Яшовського, П. Л. Сірика і Т. С. Аниськової. Однак, після смерті першого завідувача штати і кадри лабораторії були використані для зміцнення інших лабораторій Інституту, переважно технологічного напрямку роботи в рослинництві і землеробстві, а в лабораторії на той час, коли Д. Ф. Лихвар розпочав діяльність, залишилось лише 13 штатних посад. За рік роботи без керівництва лабораторія селекції втратила авторитет, внаслідок чого переважна кількість членів ученої ради вважали доцільною її ліквідувати, тим більше, що за 13 років роботи лабораторія не вивела жодного сорту, який би був районований і впроваджений у виробництво, крім гібрида кукурудзи «Київський ранній», районованого в Київській області в 1955 р. [1].

Д. Ф. Лихвар був призначений завідувачем лабораторії насінництва та селекції УНДІЗ 15 грудня 1959 р. (наказ УНДІЗ № 201 від 17 грудня 1959 р.) [10, арк. 23, 49–50], після його повернення зі Львова, де учений впродовж 6 років очолював Інститут землеробства і тваринництва західних районів УРСР.

Проаналізувавши причини низької працездатності лабораторії селекції за попередні роки, Д. Ф. Лихвар прийшов до висновку про наявність об'єктивних причин цього явища. У перші роки роботи, аж до 1950 р. включно, колектив лабораторії працював головним чином над відновленням селекційної роботи підпорядкованих інституту дослідних станцій: Львівської, Закарпатської, Чернівецької, Тернопільської, Вінницької, Коростенської, Чернігівської, Полтавської, Сумської, Панфільської, Дробівської і Поліської, які за роки війни втратили свої кадри, досвід роботи і вихідні матеріали. У цій ділянці роботи лабораторія селекції і її керівник В.М. Лебедев провели велику роботу і перші повосенні досягнення цих станцій є в значній мірі і досягненнями лабораторії селекції УНДІЗ (у післявоєнний період – Інститут соціалістичного землеробства) [1].

Крім того, Д. Ф. Лихвар вважав істотною причиною низької працездатності лабораторії селекції також відсутність необхідної бази для роботи. У перші роки лабораторія мала 2–3 га землі в районі Святошино і жодного устаткування для селекційної роботи на ній. Згодом лабораторія селекції одержала 30 га землі в дослідному господарстві Чабани. Але і це не відповідало її потребам. Працювати з перехреснозапилюваними рослинами (гречка, кукурудза, соняшник) на такій площі було майже неможливо, бо оточуючі поля становили небезпеку для чужезапилення ізольованих ділянок, отже й для успішної роботи селекціонерів.

Іншою причиною низької результативності учений вважав те, що тематика лабораторії не була чітко викристалізована. Поряд з пшеницею і просом, гречкою і кукурудзою, тут проводилась робота з чумизою, коксагізом, голозерним вівсом, соняшником, роботу з якими невдовзі Д.Ф. Лихварю довелося припинити [1].

Після того, як лабораторія селекції одержала ділянку у 30 га землі в Чабанах Київської області, виїзд співробітників на базу був обмежений трьома днями на тиждень, оскільки всі науковці і лаборанти мешкали в м. Києві, а транспортні можливості для виїздів були вкрай незадовільні. Лабораторія селекції до того ж не мала необхідного устаткування, постійної робочої сили і приміщень для роботи в дослідному господарстві.

За цих умов досягнення високої працездатності було майже неможливим, тому Д. Ф. Лихвар впродовж року докладно вивчав наявні можливості і готував доповідь на вчену раду про те, як докорінно поліпшити роботу лабораторії селекції. Було розроблено текст наказу по інституту, яким передбачалось: 1) впорядкування тематики лабораторії і вилучення з неї найменш актуальних об'єктів; 2) перебазування самої лабораторії селекції з міста в дослідне господарство Чабани, вилучивши для неї будинок ідальні, будівництво якого завершувалось; 3) виділення для лабораторії селекції 150 га землі і провадження на ній нівелювання, створення п'яти селекційних сівозмін і належне їй землевпорядження; 4) побудову в господарстві молотильних сараїв; 5) оренда в міській автотранспортній організації автобуса для щоденного перевезення співробітників лабораторії в дослідне господарство двічі на день; 6) створення окремої виробничої бригади на чолі з бригадиром для виконання всіх польових робіт чисельністю в 30 осіб. Були передбачені й деякі інші заходи, які сприяли поліпшенню роботи лабораторії. Розроблений наказ був підписаний директором інституту. Навесні 1961 р. лабораторія селекції приступила до роботи в умовах, передбачених наказом, і справи почали налагоджуватись. Проте реалізація документу вимагала від Д. Ф. Лихваря настирливої і безперервної боротьби з адміністрацією дослідного господарства, яка не підтримувала частину аспектів наказу, зокрема з використання робочої сили [1].

Учений виокремив основні напрями діяльності лабораторії, визначивши виконавців: селекція проса і гороху (І. В. Яшовський), квасолі (Н. С. Назарова), кормових бобів, а згодом – озимого жита та ярої пшениці (М. А. Вітвіцький) [2]. Щоб забезпечити необхідним селекційну роботу, Д. Ф. Лихвар за домовленістю привіз колекцію насіння різних рослин з фонду імені М. І. Вавилова (м. Ленінград). Проведення розмноження цього посівного матеріалу він доручив Н. С. Назаровій [11].

З метою поглиблення досліджень з питань наукових основ селекції та підвищення її практичної ефективності, у 1966 р. з ініціативи Д. Ф. Лихваря в інституті було створено лабораторію генетики рослин, яку очолив доктор біологічних наук, професор Ю. П. Мірюта, удосконалено структуру селекційних ланок досліджень і зміцнено їх кадрове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення. До 1966 р. штати лабораторії селекції знову зросли до 23 співробітників [8].

В 1967 р. у зв'язку з серйозним відставанням науково-дослідної роботи в галузі землеробства керівництво інституту спрямувало критику наявних недоліків роботи головним чином у сторону селекціонерів,

які працюють без істотних досягнень. На вченій раді інституту було винесено постанову про те, що лабораторія селекції працює незадовільно, яка проте була прийнята не одностайно, що давало простір для її оскарження. Це спонукало співробітників лабораторії селекції до удосконалення своєї роботи.

На інститут були покладені функції методичного керівництва з селекційної роботи в зоні Лісостепу і Полісся. В 1972 р. лабораторію селекції заслухали в сільськогосподарському відділі ЦК КП України, після якої керівництвом ЦК КП України було вирішено питання про будівництво в дослідному господарстві «Копилів» селекційної бази для створення сортів, придатних для вирощування в умовах Полісся. Під посиленою увагою сільгоспвідділу ЦК взимку 1972–1973 рр. був складений проект будівництва бази, а в 1973 р. – розпочато саме будівництво, яке затрималося до 1978 р. через брак матеріалів та робочої сили. На той час необхідність роботи над створенням сортів для Полісся у зв'язку зі створенням Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва поліських районів УРСР значно зменшилася. Новий інститут мав у своєму складі лабораторію селекції, де проводилася селекційна робота з озимим житом, льоном-довгунцем, люпином, картоплею і мав невичерпні можливості для селекції сортів інших зернових і кормових культур в умовах Полісся. У зв'язку з цим відпала необхідність перебазування лабораторії селекції інституту землеробства на Полісся і загострилась потреба в будівництві селекційної бази в дослідному господарстві «Чабани» та в значному збільшенні площі рілних земель для її роботи в цьому господарстві [1].

В 1970 р. Д. Ф. Лихвар на засіданні спеціалізованої вченої ради Українського науково-дослідного інституту рослинництва, селекції і генетики (м. Харків) захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук за монографією «Питання акліматизації сільськогосподарських рослин» [12]. Текст дисертації був готовий уже в 1965 р., але видання її окремою книжкою забрало ще майже чотири роки [1]. 19 березня 1971 р. рішенням Вищої атестаційної комісії (протокол № 19) Д. Ф. Лихварю було присуджено науковий ступінь доктора сільськогосподарських наук [10, арк. 41].

За період роботи під керівництвом професора Д. Ф. Лихваря в інституті були створені (з урахуванням доробків за попередній період) понад 40 сортів зернових, зернобобових та кормових культур, з яких 23 були районовані та впроваджені у виробництво, зокрема: озимої пшениці – Поліська 70, озимого жита – 11 Поліське тетра, гібриди кукурудзи – Київський 8, Колективний 210, ярої пшениці – Рання 73, проса – Рубін 2, гречки – Київська 48, Зарниця, кормових буряків – Триплоїд і Київські, 6 сортів люпину, 6 сортів злакових і бобових трав, льону-довгунця Поліський 4 [8]. Сам Д. Ф. Лихвар є автором 7-ми сортів

Учений обґрунтував нові напрями селекційної роботи з сільськогосподарськими культурами для зони Полісся України – на ранньостиглість кукурудзи, сої, на ремонтантність силосної кукурудзи, тощо. Як згадував його учень А. Ф. Бобер, Д. Ф. Лихвар розумів селекційну справу «як добре організований науково-технологічний процес на чолі з селекціонером, який повинен обов'язково завершуватися масштабним насінництвом нового сорту. Селекція для нього – це дуже важливий важіль впливу на рослинництво, а через урожай – на державні процеси» [3, с. 41].

Важливими етапами розвитку селекційних робіт в інституті було надання йому з 1973 р. статусу селекційного центру кормових культур, а з 1982 р. – комплексного селекційного центру рослинництва з обслуговуванням зон Лісостепу, Полісся та західного регіону України [8]. До основних функцій установи належало ведення плідної селекційної і насінницької роботи з озимими зерновими, зернобобовими, круп'яними культурами, кукурудзою, багаторічними бобовими і злаковими травами, льоном-довгунцем [9].

Д. Ф. Лихвар впродовж 13 років (з 1973 р.) здійснював наукове керівництво селекційними роботами в інституті та координацію робіт із селекції 20-ти зернових і кормових культур, що виконувались у 19-ти науково-дослідних установах зони діяльності селекцентру, після його смерті цю роботу виконував заступник директора інституту, кандидат економічних наук О. І. Резнік, а з 1991 р. – учень Д. Ф. Лихваря член-кореспондент НААН, В. Г. Михайлов (1936 р.) [8].

В 1973 р. Д. Ф. Лихвар перейшов на посаду старшого наукового співробітника, передавши керівництво лабораторією селекції беззмінному заступникові протягом останніх 12 років І. В. Яшовському [10, арк. 40]. Враховуючи багаторічне творче наукове і організаційне керівництво лабораторією селекції, що забезпечило ряд наукових і методичних розробок і послужило основою для створення і районування у сільськогосподарське виробництво нових сортів кукурудзи, озимої пшениці та проса, а також підготовку кадрів через аспірантуру, активну участь у громадській роботі і діяльність із впровадження досягнень науки у виробництво, та успішному впровадженню створених високоврожайних сортів, керівництво УНДІЗ ініціювало занести Д. Ф. Лихваря в Книгу Пошани Інституту (рішення вченої ради від 25 травня 1973 р. та наказ по УНДІЗ № 174 від 30 травня 1973 р.) [10, арк. 39]. Після відходу Д. Ф. Лихваря від справ створений колектив лабораторії розподілився на кілька лабораторій та щороку збільшував кількість нових сортів, що використовуються у виробництві. В 1976 р. Д. Ф. Лихвар вийшов на пенсію, залишивши посаду старшого наукового співробітника відділу селекції круп'яних культур і кукурудзи УНДІЗ (наказ УНДІЗ № 33 від 26.02.1976 р.) [10, арк. 46], продовжуючи діяльність консультантом (наказ УНДІЗ № 47 від 09.03.1976 р.) [10, арк. 45, 47]. За Д. Ф. Лихварем залишилась підготовка аспірантів. За час роботи в Українському науково-дослідному інституті землеробства ним підготовлено 15 кандидатів наук, переважна частина яких працюють на різних посадах у цьому інституті [12].

Працюючи в УНДІЗ, Д. Ф. Лихвар брав участь у виставках передового досвіду в народному господарстві (1964, 1965, 1968) [10].

14 грудня 1973 р. рішенням Вищої атестаційної комісії СРСР Д. Ф. Лихварю присвоєно вчене звання професора за спеціальністю «Селекція і насінництво».

Учений сприяв співпраці із зарубіжними науковими установами, він входив до складу спеціальної туристичної групи, яка відвідувала різні з'їзди чи конференції з селекції. В 1961 р. Д. Ф. Лихвар взяв участь у міжнародній сільськогосподарській виставці у Єгипті, в 1965 р. відвідав ФРН, в 1966 р. брав участь у роботі 5-го Югославського симпозиуму з вирощування пшениці (наказ Міністерства сільського господарства СРСР № 71/зк від 11 червня 1966 р.) [10, арк. 32], в 1968 р. здійснив відрядження до Італії, в 1969 р. відвідав НДР та засідання секції кукурудзи і сорго Європейської асоціації із селекції рослин (Угорщина) (наказ Міністерства сільського господарства СРСР № 95/зк від 28 серпня 1969 р.) [10, арк. 34] в 1972 р. повторно здійснив поїздки до Італії, а в 1974 р. – до Франції [11]. В 1970–1980 рр. Д. Ф. Лихвар виконував обов'язки віце-президента сільськогосподарської секції Українського товариства дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами [12]. В 1975 р. науковець очолював Київське відділення українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова.

Як згадувала дружина ученого Л. В. Федорова, останні 7 років життя Д. Ф. Лихваря були важкими, він переніс 5 інсультів, шостий став для нього останнім. 1 грудня 1986 р. Д. Ф. Лихвар пішов із життя, його поховали на Байковому кладовищі [11; 12].

Саме в УНДІЗ сформувалася наукова школа професора Д. Ф. Лихваря. В УНДІЗ продовжили роботу доктори сільськогосподарських наук В. Г. Михайлов, А. Ф. Бобер, Л. К. Тараненко, М. А. Вітвіцький, на Носівській селекційній дослідній станції – доктор сільськогосподарських наук В. В. Скорик, на Київській дослідній станції – В. М. Пшеничний. Науковою школою Д. Ф. Лихваря створено понад 80 сортів різних сільськогосподарських культур, внесених до Реєстру сортів рослин України, та якими висіваються площі 2,5 млн. га [2]. За керівництва доктора сільськогосподарських наук, професора І. В. Яшовського виконано широкий комплекс експериментальних і теоретичних досліджень, результатами яких внесено значний вклад у поглиблення знань з генетики зернових, круп'яних культур і кукурудзи, в удосконалення методів їх селекції та насінництва, які забезпечили значне підвищення результативності робіт із створення нових високоврожайних сортів і гібридів цих культур. Він продовжив селекційну роботу з просом, започатковану В. М. Лебедевим. Шляхом гібридизації і багаторазових індивідуальних доборів на фоні штучного зараження сажкою було створено 624 селекційні сорто-номери проса. 13 кращик передані в різні роки на державне сортопробування, з них Рубін 2, Радуга, Янтарне, Сонячне, Лілове, Київське 87, Сяйво, Київське 96 були зареєстровані. І. В. Яшовський особисто є автором 8-ми відомих районованих сортів проса, двох сортів гречки, 4-х винаходів на способи селекції та насінництва, а також багатьох розробок і власно сконструйованих приладів і малогабаритних машин на рівні ноу-хау [8].

Інший учень Д. Ф. Лихваря, І. К. Котко, з 1967 р. займався селекційною роботою з озимою пшеницею, яка була розпочата в 1946 р. В. М. Лебедевим. Він виділив дві форми озимої пшениці, які потім стали родоначальниками сортів «Поліська 70», «Поліська 71». Перший сорт пшениці був районований в Київській області на 1974 р., а потім в 10 інших областях республіки і Ставропольському краї, а другий був визнаний на 1975 р. перспективним для Закарпатської області [1]. На основі нетрадиційного методу ін'єкції зернівок озимої пшениці сорту Безоста 1 ендоспермом озимого жита сорту Тацинське голубе з наступним відбором були створені сорти пшениці Поліська 87, Поліська 90, які в різні роки були внесені до Державного реєстру. Ці сорти висівались на значних площах в Україні та за її межами. У 1997 р. за плідну працю І. К. Котко отримав Державну премію України в галузі науки і техніки. Ще одна учениця Д. Ф. Лихваря Л. М. Шередеко очолювала лабораторію у 90-х роках. Вагомий внесок у створення сортів озимого жита і ярої пшениці здійснив ще один послідовник ученого доктор сільськогосподарських наук, професор М. А. Вітвіцький.

Лабораторія генетики була трансформована у відділ генетики і селекції кормових культур, яку очолив А. Ф. Бобер. Ініційовані ним дослідження з метою вивчення і створення автогамної люцерни дозволили створити форми, які поєднують легке розкриття квітки з високою самосумісністю і високим виживанням самозапіднених насіннєвих зародків. На основі розробленого методу селекції з використанням ознак автогамії і способу селекції полісинтетичних сортів люцерни з частковою автогамією створено 2 нових сорти люцерни Ярослава і Роксолана [8]. У 1970–1976 рр. шляхом створення сортів-синтетиків А. Ф. Бобром був виведений сорт гречки Київська.

З 1976 р. роботу з селекції гречки на гетерозис продовжила найвідданіша учениця завідувача лабораторії доктор біологічних наук, професор Л. К. Тараненко. Результатом її науково-дослідної роботи стали створені патентоспроможні сорти Астра, Лілея, Любава та Українка. Сорти гречки селекції інституту займають більше 2/3 площ, відведених під цю культуру в Україні.

Дослідження з питань селекції сої були розпочаті під керівництвом Д. Ф. Лихваря в 1963 р. у відділі кормових культур, які продовжив доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН В. Г. Михайлов у відділі селекції і первинного насінництва люпину і сої, а з 1988 р. він очолив новостворений відділ селекції і насінництва сої [8]. Основна селекційна робота з соєю спрямована на створення скоростиглих сортів, підвищення врожайності і поліпшення якості зерна. У результаті практичної селекції було створено 16 скоростиглих сортів, що включені до Державного реєстру сортів України і Росії.

ВИСНОВКИ

Завдяки видатним організаторським здібностям, досвіду та зусиллям Д. Ф. Лихваря в Українському науково-дослідному інституті землеробства було здійснено удосконалення напрямів досліджень, суттєво зміцнена матеріально-технічна база селекційно-насінницьких робіт, перебазування лабораторії з м. Києва безпосередньо на дослідне господарство «Чабани» та будівництво в цьому селищі приміщень інституту, що створило умови для розвитку селекції в установі, результатом чого стало створення понад 40 сортів зернових, зернобобових та кормових культур, з яких 23 були районовані та впроваджені у виробництво. Д. Ф. Лихварю вдалося створити конкурентоспроможну наукову школу, якою створено понад 80 сортів різних сільськогосподарських культур, внесених до Реєстру сортів рослин України та яка успішно функціонує дотепер.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лихвар Д. Ф. Агрономічна хроніка / Д. Ф. Лихвар // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986) : Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – С. 56–217.
2. Михайлов В. Г. Спогади про Д. Ф. Лихваря / В. Г. Михайлов // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986) : Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – С. 56–217.
3. Бобер А. Ф. Мої спогади про вчителя / А. Ф. Бобер // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986): Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – С. 41–43.
4. Спогади Л. К. Тараненко // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986) : Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – С. 44–46.
5. Котко І.К. Мої спогади про Данила Федоровича Лихваря / І.К. Котко // Професор Лихвар Данило Федорович (1902-1986): Бібліогр. покажч. наук. пр./ УААН. ЦНСГБ; Уклад.: В.А.Вергунов, А.С.Щиголь; Наук.ред. В.А.Вергунов. – К., 2002. – С. 47–49.
6. Яшовський І. В. Пам'яті автора цієї книжки Д. Ф. Лихваря / І. В. Яшовський // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986): Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В.А.Вергунов. – К., 2002. – С. 50–51.
7. Вітвіцький М. А. Спогади про Д. Ф. Лихваря / М. А. Вітвіцький // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986) : Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – С. 52–53.
8. Сайко В. Ф. Становлення Інституту землеробства української академії аграрних наук / В. Ф. Сайко // Землеробство. – 1999. – Вип. 73. – С. 3–16.
9. Вергунов В. А. Діяльність з питань планування, координації, патентно-ліцензійного і інформаційного забезпечення розробок та підготовки наукових кадрів / В. А. Вергунов // Землеробство. – 1999. – Вип. 73. – С. 188–194.
10. Архів ННЦ «Інститут землеробства НААН», особова справа. – Арк. 23, 49–50.
11. Спогади вдови Д. Ф. Лихваря – Леоніди Василівни Федорової // Професор Лихвар Данило Федорович (1902–1986) : Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – С. 16–31.
12. Професор Лихвар Данило Федорович (1902-1986) : Бібліогр. покажч. наук. пр. / УААН. ЦНСГБ ; Уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Щиголь ; Наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – 258 с.

СУТНІСНІ ХАРАКТРИСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Котькалова-Литвин Інна Володимирівна
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки (Україна)
e-mail: kotkalova.inna@gmail.com

РЕЗЮМЕ

В статті досліджено сутність дефініції “фінансова безпека підприємства”. Охарактеризовано сутнісні ознаки фінансової безпеки підприємства. Визначено мету, завдання та функції фінансової безпеки підприємства.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, фінансові ресурси, діагностика, моніторинг, кризові явища.

РЕЗЮМЕ

В статье исследована сущность дефиниции «финансовая безопасность предприятия». Охарактеризованы сущностные признаки финансовой безопасности предприятия. Определены цели, задачи и функции финансовой безопасности предприятия.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, финансовые ресурсы, диагностика, мониторинг, кризисные явления.

ABSTRACT

This paper investigates the essence of the definition of "financial security company". Characterize the essential features of financial security. Defined goals, objectives and functions of financial security.

Keywords: financial security company, financial resources, diagnosis, monitoring, crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна модель економічного розвитку України переживає нелегкий, кризовий період, за якого умови функціонування суб'єктів господарювання значно ускладнились. Сучасний стан вітчизняної економіки потребує суттєвого переформатування системи фінансово-господарської діяльності підприємств, що потребує теоретико-методологічного обґрунтування її побудови та розробки практичних рекомендацій по її втіленню у поточну діяльність суб'єктів господарювання. За таких умов, на перший план виходить побудова системи фінансової безпеки підприємств, яка забезпечить стабільність та ефективність діяльності підприємства та захистить інтереси його власників.

Ґрунтовні дослідження теоретичних, методичних та практичних аспектів фінансово-економічної безпеки підприємств викладені багатьма українськими та закордонними вченими, зокрема О. В. Ареф'євою, О. І. Барановським, І. О. Бланком, О. Д. Василюком, Т. Г. Васильцевим, А. Е. Воронковою, М. М. Єрмошенко, А. О. Єпіфановою, Г. В. Задорожним, О. О. Терещенко тощо.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних надбань щодо визначення сутності фінансової безпеки підприємства та на їх основі обґрунтування практичних рекомендацій щодо побудови системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова безпека підприємств сформувалась в самостійний та окремий напрям науки відносно недавно, тому її сутність досліджено недостатньо й найчастіше фінансову безпеку визначають лише як складову економічної безпеки. Цю тезу підтверджує колектив акторів на чолі з А. О. Єпіфановим, які стверджують, що фінансова безпека підприємств є складовою частиною їх економічної безпеки. В свою чергу, вчені ідентифікують економічну безпеку взагалі, як якісну характеристику економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови працездатності системи, розвиток у рамках цілей, поставлених перед системою, а у випадку загроз (зовнішніх і внутрішніх) система, яка здатна їм протистояти їх і відновлювати свою працездатність [10, с. 18].

Деяко інше визначення дає О. І. Барановський, який стверджує, що фінансова безпека – це рівень захищеності фінансових інтересів [1].

Подібної точки зору дотримуються З. М. Васильченко, І. П. Васильченко, які наголошують, що фінансова безпека підприємства – це і є сама захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин [3].

Останні два трактування сутності фінансової безпеки підприємств дають досить чітку об'єктну орієнтацію, проте, на нашу думку, фінансова безпека – поняття більш ширше, ніж забезпечення захисту інтересів власників, оскільки має включати ще й механізм реагування на кризові явища фінансово-господарської діяльності підприємств.

Дещо по-іншому трактує категорію «фінансової безпеки підприємств» Л. М. Петренко, як вважає, що сутність фінансової безпеки підприємства полягає в здатності самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію, за умов невизначеності та конкуренції. Фінансова безпека являє собою такий стан підприємства, який: дозволяє забезпечити фінансову стійкість, платоспроможність та ліквідність підприємства в довгостроковому періоді; задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого та розширеного виробництва підприємства; забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства; здатне протистояти існуючим та виникаючим небезпекам та загрозам, котрі можуть спричинити фінансові збитки [8].

Авторський колектив О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов тощо стверджують, що фінансова безпека – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного і фінансового розвитку [9]. Фінансова безпека – визначає граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитись підприємство для реалізації своєї стратегії, характеризується здатністю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [9].

К. С. Горячева, базуючись на аналізі сутності категорії «фінансова безпека підприємства», наведених в науковій літературі, пропонує таке визначення – це такий фінансовий стан підприємства, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [5, с. 5].

Наведені вище визначення досить повно відображають функціональні характеристики фінансової безпеки підприємств, проте, на нашу думку, ототожнювати фінансову безпеку суб'єктів господарювання і його фінансовим станом не зовсім коректно, оскільки безпека, фінансова чи економічна – це, насамперед, певні потенційні можливості організації протистояти негативному впливу внутрішнього та зовнішнього середовища.

В цьому плані, більш вдалим є трактування фінансової безпеки М. М. Єрмошенко, який під фінансовою безпекою підприємства розуміє такий фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи. Враховуючи наведені вище визначення фінансової безпеки, М. М. Єрмошенко виділяє такі умови забезпечення фінансової безпеки підприємства [6]:

- високий ступінь гармонізації, узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами навколишнього середовища;
- наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, місії та завдань;
- збалансованість і комплексність фінансових інструментів, що використовуються на підприємстві;
- постійний розвиток фінансової системи підприємства.

Найбільш ґрунтовне визначення поняття «фінансова безпека підприємства» дає І. О. Бланк, який трактує його як фінансова безпека підприємства являє собою кількісно та якісно визначений рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні умови для фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періодах. Таким чином, І. О. Бланк наголошує на комплексності фінансової безпеки підприємств та виокремлює такі її характеристики:

- фінансова безпека підприємства є основним елементом системи його економічної безпеки, в загальному складі елементів економічної безпеки;
- фінансова безпека є системою кількісних і якісних параметрів фінансового стану підприємства, що в комплексі відображають рівень його фінансової захищеності;
- об'єктом забезпечення фінансової безпеки є сформована система пріоритетних фінансових інтересів підприємства, що потребують захисту в процесі фінансової діяльності;
- важливим цільовим спрямуванням системи фінансової безпеки підприємства є створення необхідних фінансових передумов стійкого зростання підприємства в поточному і перспективному періодах;
- основою формування фінансової безпеки підприємства є ідентифікована система реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру його фінансовим інтересам;
- система фінансової безпеки конкретного підприємства припускає диференційований рівень кількісних і якісних параметрів захищеності фінансових інтересів;
- фінансова безпека підприємства є системою, що забезпечує стабільність вадливих фінансових пропозицій розвитку підприємства, які формують захищеність його фінансових інтересів [2].

Підсумовуючи вищезазначені визначення дефініції “фінансова безпека підприємства”, можна виокремити такі її ключові сутнісні характеристики:

- 1) сприяє побудові ефективних бізнес-процесів на підприємстві;
- 2) забезпечує фінансову стійкість та платоспроможність суб'єкта господарювання;
- 3) дозволяє побудувати високоефективну систему мінімізації ризиків через ідентифікацію загроз зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;
- 4) забезпечує гнучкість системи фінансового управління підприємством;
- 5) сприяє запобіганню банкрута та побудові системи захисту від недружнього поглинання.

З метою повного розкриття сутності фінансової безпеки підприємства, вважаємо доцільним доповнити дослідження визначення цілей, завдань та функцій, що стоять перед фінансовою безпекою суб'єктів господарювання.

Аналіз наукових праць, присвячених фінансовій безпеці підприємств, [3; 4; 7; 10] показав, що вона визначається такими факторами:

- рівнем забезпеченості фінансових ресурсів підприємства;
- стабільністю і стійкістю фінансового стану підприємства;
- збалансованістю фінансових потоків і розрахункових відносин;
- ступенем ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства;
- правовим забезпеченням бізнес-процесів підприємства;
- рівнем контролю за внутрішніми і зовнішніми ризиками підприємства.

З вищезазначеного випливає, що головною метою фінансової безпеки підприємства – досягнення високої фінансової стійкості підприємства та захист його фінансово-економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз для забезпечення стійкого розвитку в довгостроковому періоді.

Перед фінансовою безпекою суб'єкта господарювання стоять такі завдання [10, с. 23]:

- 1) ідентифікація ризиків і пов'язаних з ним потенційних загроз;
- 2) визначення індикаторів фінансової безпеки підприємства;
- 3) впровадження системи діагностики та моніторингу системи фінансової безпеки підприємства;
- 4) контроль та оцінка ефективності дії системи фінансової безпеки підприємства;
- 5) створення необхідних фінансових умов для ефективного здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства;
- 6) створення умов для оптимального розміру фінансових ресурсів із внутрішніх та зовнішніх джерел;
- 7) підтримка фінансової стійкості і платоспроможності підприємства протягом всього періоду його функціонування;
- 8) створення умов, необхідних для забезпечення оптимального обсягу і ефективності використання інвестицій;
- 9) мінімізація фінансових ризиків підприємства;
- 10) своєчасне впровадження у фінансову діяльність підприємства сучасних технологій управління та інструментарію їх забезпечення;
- 11) ефективний і швидкий вихід підприємства з фінансової кризи й нейтралізація її наслідків.

Головними функціями управління фінансовою безпекою підприємства як управлінської системи є: організація, аналіз, планування, мотивація та контроль [7, с. 83-85].

1. Організація управління фінансовою безпекою на підприємстві.

Виконання даної функції передбачає: формування організаційної схеми управління фінансовою безпекою, встановлення центрів відповідальності за виконання його завдань; визначення прав, обов'язків, відповідальності керівників та працівників окремих структурних підрозділів за рівень фінансової безпеки підприємства; організація постійного моніторингу рівня фінансово-економічної безпеки.

2. Аналіз рівня фінансової безпеки підприємства.

Здійснення цієї функції управління фінансовою безпекою підприємства передбачає аналіз його зовнішнього та внутрішнього середовища з метою виявлення загроз його фінансово-економічним інтересам, оцінку загроз за ймовірністю їх реалізації, можливими наслідками для підприємства, а також розрахунок і оцінку основних показників-індикаторів рівня його фінансової безпеки.

3. Планування комплексу заходів для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

На основі проведеного аналізу рівня фінансової безпеки підприємства здійснюється стратегічне, поточне (тактичне), оперативне планування фінансової безпеки підприємства. Результатом стратегічного планування має бути стратегія забезпечення фінансової безпеки підприємства. Поточне планування включає розробку поточних фінансових планів підприємства, оперативне – короткострокових фінансових планів підприємства.

4. Мотивація прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства та їх належної реалізації.

Дана функція передбачає побудову системи стимулювання та штрафних санкцій для суб'єктів управління фінансовою безпекою підприємства та окремих виконавців прийнятих рішень за досягнення чи недосягнення відповідних цілей управління, нормативних показників фінансової безпеки, виконання чи невиконання планових завдань.

5. Контроль за реалізацією прийнятих управлінських рішень у сфері фінансової безпеки підприємства. Здійснення цієї функції управління передбачає попередній, поточний та заключний контроль за ходом реалізації рішень у сфері фінансової безпеки підприємства, і включає, зокрема, вибір контрольних показників, виявлення розмірів відхилень по кожному з них та з'ясування їх причин, прийняття рішень про ліквідацію встановлених відхилень.

ВИСНОВКИ

Базуючись на результатах проведеного вище дослідження можна стверджувати, що фінансово-економічна безпека підприємства являє собою здатність суб'єкта підприємництва протягом невизначеного часу здійснювати ефективну фінансово-господарську діяльність шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, управлінських та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використанні фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / О. І. Барановський. – К. : Інститут економіки і прогнозування НАН України, 2000. – 36 с.
2. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
3. Васильченко З. М. Теоретична концепція оцінки економічної безпеки банку / З. М. Васильченко, І. П. Васильченко // Банківська справа. – 2006. – № 4. – С. 36.
4. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств: стратегія та механізм забезпечення : монографія / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин та ін.; за заг. ред. Т. Г. Васильців. – Львів, 2012. – 86 с.
5. Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : Автореф. дис... канд. екон. наук : 08.06.01 / К. С. Горячева / Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К., 2006. – 16 с.
6. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева, А. М. Ашусев; за наук. ред. М. М. Єрмошенка. – К. : Національна академія управління, 2005. – 78 с.
7. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посібник / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів, 2011. – 350 с.
8. Петренко Л. М. Моделювання процесів управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11 / Л. М. Петренко / ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – К., 2010. – 19 с.
9. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посібник / О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов, О. І. Захаров та ін. ; [за ред. чл.- кор. АПН України, проф. В. С. Сідака]. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – С. 13–112.
10. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. А. О. Єпіфанова; А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

ВПЛИВ ПОЗАКОРЕНЕВОГО ПІДЖИВЛЕННЯ НА УРОЖАЙНІСТЬ СОРТІВ СОЇ В УМОВАХ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Трач Іван Васильович

Подільський державний аграрно-технічний університет, асистент кафедри землеустрою та кадастру (Україна)
e-mail: ivan-trach@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

В статті представлені результати вивчення впливу хелатних форм добрив на урожайність сортів сої при рядковому (15 см) та широкорядному (45 см) способі сівби. Показана можливість збільшення урожайності сортів сої за рахунок позакореневого, листкового, підживлення в фази цвітіння та формування бобів.

Ключові слова: соя, сорт, позакоренево підживлення, хелатні добрива, урожайність.

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты исследования влияние хелатных удобрений на урожайность сортов сои в рядковом (15 см) та широкорядном (45) посева. Показана возможность увеличения урожайности сортов сои за счет внекорневой подкормки по листу в фазы цветения та формирования бобов растения.

Ключевые слова: соя, сорт, внекорневая подкормка, хелатные удобрения, урожайность.

ABSTRACT

The article presents the results of research influence of chelate fertilizers on yield of soybean varieties with usual row spacing (15 cm) and wide row spacing (45). The extraroot fertilizing in phases of flowering and of formation of the bean of the plants, are the possibility of increasing the crop capacity of soybean varieties.

Keywords: soybean, varieties, foliar feed, chelate fertilizers, yield.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За прогнозами експертів ООН, до 2025 р. населення в світі досягне 8,3 млрд. чоловік, а збільшення населення – це і потреба в більшій кількості продовольства. В світових продовольчих ресурсах соя і соєві продукти є стратегічним високобілковим товаром особливого роду, такі значні масштаби виробництва і використання за потреби немає чим замінити, тому динаміка їх виробництва повинна бути гарантована в інтересах продовольчої безпеки.

Соєвий феномен полягає в рідкісному хімічному складі, унікальним поєднанням найбільш важливих органічних сполук – білка і жиру (в сумі – близько 60 % в насінні). А саме вміст білка – 38–45 %, жиру – 18–25 %, вуглеводів – 25–30 % і комплекс вітамінів, ферментів та мінеральних речовин [1].

За даними Міністерства аграрної політики і продовольства України, у останнє десятиліття площа посівів сої у країні зросла з 72,99 тис. га в 2001 р. до 1111,7 тис. га в 2011 р. Урожайність становила 1,01 т/га в 2005 р. і 2,05 т/га в 2011 р., згідно цього виробництво насіння збільшилося з 73,9 тис. т до 2283,2 тис. т, тобто в 30 раз більше [2].

Проте, не дивлячись на стрімкий ріст, попит на сою не падає і якщо порівняти з середньою урожайністю провідних соєвих країн світу: США – 2,52–2,89; Аргентина – 2,09–2,73; Бразилія – 2,20–2,40 т/га то нам необхідно прикласти ще багато зусиль, адже ступінь реалізації генетичного потенціалу сортів сої в Україні складає лише 35 %, тоді як в Канаді і США – 70–73 %. В сьогоденних умовах відмічено низький рівень ресурсного забезпечення в технологіях їх вирощування. Недостатня науковість технологічних процесів, не забезпечують задоволення біологічних потреб існуючих сортів в факторах життя. Як результат цього – низький рівень урожайності [3].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Польові дослідження були проведені на дослідному полі Подільського державного аграрно-технічного університету, (м. Кам'янець-Подільський, Україна) впродовж 2009-2011 років в сівозміні кафедри рослинництва та кормовиробництва.

Ґрунт дослідного поля – чорнозем типовий важко суглинковий на лесі. Клімат зони помірний, сума активних температур – 2600–2750 °С. Кількість опадів в регіоні коливається в межах 500-700 мм, ГТК досягає 1,3–2,0.

В досліді ми вивчали 3 фактора впливу: фактор А – рекомендовані для Лісостепу сорти сої – Подільська 1 (контроль), Золотиста, Єлена і Омега вінницька; фактор В – способи сівби – звичайний рядковий (15 см) і широкорядний (45 см), і фактор С – удобрення для позакореневого підживлення – Нутривант Плюс олійний, Реаком-Р-соя, Басфоліар 6-12-6.

Середньостиглий сорт Подільська 1 має вегетаційний період 125-132 днів, висота прикріплення нижніх бобів 14,0-18,0 см. Урожайність насіння 2,80–3,25 т/га. Вміст сирого протеїну 38,3–40,4 %. Вміст жиру: 18,7–19,5 %.

Середньоранньостиглий сорт Золотиста має вегетаційний період 115-120 днів. Висота прикріплення нижніх бобів 12,5–16,2 см. Урожайність насіння сорту 2,31-2,75 т/га. Вміст сирого протеїну в насінні: 39,3–40,1 %. Вміст рослинного жиру: 20,3–21,8 %.

Скоростиглий сорт Елена має вегетаційний період 100–105 днів, висота рослин 85-90 см. Висота прикріплення нижніх бобів: 12–13 см.

Середньоранньостиглий сорт Омега винницька має вегетаційний період 111–125 днів, висота прикріплення нижніх бобів 8,0–14,0 см. Урожайність насіння: 2,46–3,20 т/га. Вміст сирого протеїну: 37,4–39,7 %. Вміст рослинного жиру: 18,2–19,5 %.

Реаком-Р-соя – композиція мікроелементів в хелатній формі для позакореневої обробки зернобобових культур. Вміст добрив наступний: P₂O₅ – 45 г/л, K₂O – 45 г/л, Zn – 20 г/л, Cu – 25 г/л, B – 4,5 г/л, Mo – 1 г/л, Co – 0,04 г/л. Норма використання добрив 3–5 л/га.

Нутривант Плюс олійний – це повністю водорозчинний комплекс добрив. Мікроелементи, що входять в склад добрив, знаходяться в водорозчинних хелатних сполуках, які легкодоступні рослинам. В своєму складі містять: P₂O₅ – 20%, K₂O – 33%, MgO – 1%, CaO – 7,5%, S – 1,5%, B – 0,5%, Mn – 0,02%, Mo – 0,01%.

Басфоліар 6-12-6 – добриво, для позакореневого підживлення, які легко засвоюються рослинами і застосовуються для компенсації не достатку мікроелементів в рослинах. Добриво містить: N – 6,0%, P₂O₅ – 12,0%, K₂O – 6,0%, MgO – 0,01%, Mn – 0,01%, Cu – 0,01%, Fe – 0,01 %, B – 0,01%, Zn – 0,05%, Mo – 0,005%.

На сучасному етапі розвитку рослинництва пропонуються препарати, як безпосереднього живлення культур, так і засоби стимуляції до живлення і більш ефективного використання основних елементів живлення, що є необхідні для росту, розвитку, а також формування урожаю сої. Враховуючи ці особливості, нами були проведені дослідження з впливу позакореневого підживлення протягом вегетації комплексними добривами.

Надходження елементів живлення впродовж вегетації сої проходить нерівномірно. Виділяють три періоди інтенсивності засвоєння поживних речовин: сходки-бутонізація – низький рівень; цвітіння-формування бобів – інтенсивний рівень; наливу насіння-дозрівання – середній рівень. Враховуючи цей процес, позакореневе підживлення є додатковим джерелом одержання необхідних елементів живлення [4; 5].

Двохразове підживлення в фазі цвітіння і формування бобів сприяє формуванню більшої кількості бобів на рослинах в насіння в бобі. В середньому показник загальної кількості бобів на рослинах і продуктивних бобів на рослинах можна побачити в таблиці 1. Найменша середня їх кількість була за широкорядного способу сівби на варіанті без підживлення і складало у сортів Подільська 1 – 16,5 шт., Золотиста – 17,5, Елена – 18,4, і більше у сорту Омега винницька – 20,9 шт. Відповідно на даному варіанті кількість продуктивних бобів була 15,4 – 16,5 – 17,5 – 19,3 шт./рослину.

Таблиця 1

Загальна кількість бобів і продуктивних бобів на 1 рослину сої в залежності від сорту, способу сівби і позакореневого підживлення (середнє за 2009-2011 рр.)

Варіанти позакореневого підживлення	Сорти							
	Подільська 1		Золотиста		Елена		Омега винницька	
	загальна кількість бобів	кількість продуктивних бобів	загальна кількість бобів	кількість продуктивних бобів	загальна кількість бобів	кількість продуктивних бобів	загальна кількість бобів	кількість продуктивних бобів
Рядковий спосіб сівби (15 см)								
Без підживлення (контроль)	16,6	15,5	18,6	17,5	19,0	18,1	21,6	20,0
Нутривант Плюс олійний	16,8	15,7	18,8	17,7	19,3	18,4	21,9	20,3
Реаком-Р-Соя	16,8	15,7	18,7	17,6	19,2	18,3	21,8	20,2
Басфоліар 6-12-6	17,1	16,0	18,9	17,8	19,4	18,5	21,9	20,5
Широкорядний спосіб сівби (45 см)								
Без підживлення (контроль)	16,5	15,4	17,5	16,5	18,4	17,5	20,9	19,3
Нутривант Плюс олійний	16,7	15,6	17,8	16,8	18,6	17,7	21,1	19,5
Реаком-Р-Соя	16,7	15,6	17,8	16,8	18,6	17,7	21,0	19,4
Басфоліар 6-12-6	17,0	15,9	17,9	16,9	18,8	17,9	21,1	19,5

В середньому при підживленні під час цвітіння і формування бобів середня кількість бобів зростає. Так, на ділянках де ми вносили Нутривант плюс олійний, загальна кількість бобів була в сорту Подільська 1 – 16,7 шт, Золотиста – 17,8, Елена – 18,6 і сорту Омега винницька – 21,1 шт./рослину. Кількість продуктивних бобів на даних варіантах була 15,6 – 16,8 – 17,7 – 19,5 шт. відповідно. Дещо подібне формування бобів спостерігалось при внесенні добрива Реаком-Р-соя, збільшення загальної кількості бобів до

контролю склало в сортів Подільська 1 – 0,3 шт./рослину, Золотиста – 0,4, Єлена – 0,3 і сорту Омега вінницька – 0,1 шт./рослину, а кількість продуктивних бобів склало відповідно 0,3 – 0,3 – 0,3 – 0,1 шт./рослину.

Найбільша загальна кількість бобів при широкорядному способі сівби спостерігалась на ділянках з внесенням добрива Басфоліар 6-12-6 і складало для сортів Подільська 1 – 17,0 шт./рослину, Золотиста – 17,9, Єлена – 18,8 і сорту Омега вінницька – 21,1 шт./рослину, кількість продуктивних бобів відповідно було – 15,9 – 16,9 – 17,9 – 19,5 шт./рослину.

При звичайному рядковому способі сівби (15 см) спостерігалось краще формування бобів і на ділянках без підживлення загальна кількість бобів в сортів Подільська 1 – 16,6 шт./рослину, Золотиста – 18,6, Єлена – 19,0 і сорту Омега вінницька – 21,6 шт./рослину, кількість продуктивних бобів склало відповідно – 15,5 – 17,5 – 18,1 – 20,0 шт./рослину.

З внесенням добрив позакореневим шляхом проходило інтенсивне формування бобів. Так, добриво Нутривант Плюс олійний забезпечило ріст загальної кількості бобів на 0,2 шт./рослину в сортів Подільська 1, 0,2 – Золотиста, 0,3 – Єлена і 0,3 шт./рослину в сорту Омега вінницька. Прибавка кількості продуктивних бобів склало відповідно 0,2 – 0,2 – 0,3 – 0,3 шт./рослину.

Найбільша середня кількість бобів в дослідженнях було при внесенні добрива Басфоліар 6-12-6. Так, загальна кількість бобів в сорту Подільська 1 було – 17,1 шт./рослину, Золотиста – 18,9, Єлена – 19,4 і сорту Омега вінницька – 21,9 шт./рослину. Кількість продуктивних бобів склало відповідно – 16,0 – 17,8 – 18,5 – 20,5 шт./рослину.

В середньому за 2009–2011 рр. урожайність насіння сої в досліді була різною і збільшувалася з зменшенням ширини міжряддя і обробкою посівів добривами (табл. 2).

Таблиця 2

Формування урожайності, т/га і маси, г 1000 насінин сої в залежності від сорту, способу сівби і позакореневого підживлення (середнє за 2009–2011 рр.)

Варіанти позакореневого підживлення	Сорти							
	Подільська 1		Золотиста		Єлена		Омега вінницька	
	Урожайність, т/га	Маса 1000	Урожайність, т/га	Маса 1000	Урожайність, т/га	Маса 1000	Урожайність, т/га	Маса 1000
Рядковий спосіб сівби (15 см)								
Без підживлення (контроль)	236	187	2,42	184	2,67	165	2,81	158
Нутривант Плюс олійний	2,54	188	2,56	186	2,90	167	2,99	160
Реаком-Р-соя	2,61	188	2,65	186	2,98	166	3,15	160
Басфоліар 6-12-6	2,69	189	2,70	187	3,06	168	3,18	161
Широкорядний спосіб сівби (45 см)								
Без підживлення (контроль)	2,28	185	2,35	180	2,59	161	2,71	152
Нутривант Плюс олійний	2,46	187	2,48	182	2,81	164	2,91	155
Реаком-Р-соя	2,52	186	2,56	181	2,9	163	3,05	154
Басфоліар 6-12-6	2,59	187	2,62	182	2,98	165	3,09	156
НІР _{0,5} (2009 р.)	A -0,09; B -0,06; C -0,09; AB -0,12; AC -0,17; BC -0,12; ABC -0,24.							
НІР _{0,5} (2010 р.)	A -0,09; B -0,06; C -0,09; AB -0,13; AC -0,18; BC -0,13; ABC -0,25.							
НІР _{0,5} (2011 р.)	A -0,10; B -0,07; C -0,010; AB -0,14; AC -0,19; BC -0,14; ABC -0,27.							

Наприклад, на контролі за широкорядного способу сівби (45 см) урожайність культури складала в сортів Подільська 1 – 2,28 т/га, Золотиста – 2,35, Єлена – 2,59, і сорту Омега вінницька – 2,71 т/га з відповідною масою 1000 насінин 185 – 180 – 161 – 152 грам.

Внесення добрива Нутривант плюс олійний в фази цвітіння і наливання бобів збільшувало урожайність сої і на даному варіанті вона складала у сортів Подільська 1 – 2,46 т/га, Золотиста – 2,48, Єлена – 2,81, і сорту Омега вінницька – 2,91 т/га. Маса 1000 насінин у сортів сої на даних ділянках сформувалася 185 – 180 – 161 – 152 грама відповідно сортам Подільська 1 – Золотиста – Єлена – Омега вінницька.

Хоч агрохімічний аналіз показав достатній рівень макро- і мікроелементів в ґрунті, динаміка урожайності рослин сої показала, що внесення добрив по вегетуючій рослині позитивно впливало на онтогенез рослин із збільшенням урожайності на варіантах. Підживлення добривом Реаком-Р-Соя показало також позитивну динаміку урожайності в середньому по роках. Так, приріст урожаю насіння сої до контролю

знаходився в межах від 0,21 т/га у сорту Золотиста і 0,24 т/га в сорту Подільська 1 до 0,31 т/га у сорту Єлена та 0,34 т/га у сорту Омега вінницька.

Найбільша урожайність рослин сої при широкорядному способі сівби (45 см) була на варіанті з внесенням добрива Басфоліар 6-12-6 і склала в сортів Подільська 1 – 2,59 т/га, Золотиста – 2,62, Єлена – 2,98 і в сорту Омега вінницька – 3,09 т/га. Маса 1000 насінин на даному варіанті була 187 – 182 – 165 – 156 грамів відповідно сортам.

Як ми вже відмічали, із звуженням ширини міжряддя до 15 см, кількість насіння на одиницю площі в наших дослідженнях збільшувалась, таку ж динаміку показали і дані урожайності сортів по варіантах. Приріст урожайності при звичайному рядковому способі сівби до широкорядного склав: 0,08 – 0,07 – 0,08 – 0,10 т/га насіння у сортів Подільська 1 – Золотиста – Єлена – Омега вінницька. Маса 1000 насінин суттєво не відрізнялася і різниця їх маси находилось в межах від 2 г до 6 г.

Позакореневе внесення добрив впливало на онтогенез рослин і незалежно від ширини міжряддя сприяло більшому накопиченню плодоеlementів і власне більшій урожайності. Так, на варіанті з внесенням добрива Нутривант плюс олійний з рядковим способом сівби урожайність була у сортів Подільська 1 – 2,54 т/га, Золотиста – 2,56, Єлена – 2,90 і в сорту Омега вінницька – 2,99 т/га насіння сої. Дещо кращий вплив на рослини виявило добриво Реаком-Р-соя і найвищу урожайність як при звичайному рядковому способі сівби, так і в загальному в дослідженнях рослина формувала на ділянках де вносили добриво Басфоліар 6-12-6. На варіанті, де вносилося це добриво з шириною міжряддя 15 см, сортів сої формували наступну урожайність: Подільська 1 – 2,69 т/га, Золотиста – 2,70, Єлена – 3,06 і сорту Омега вінницька – 3,18 т/га. Маса 1000 насінин на цих ділянках була відповідно сортам – 189 – 187 – 168 – 161 грам.

ВИСНОВКИ

Позакореневе внесення добрив в фази цвітіння і формування бобів збільшувало урожайність сортів сої. З поміж трьох видів добрив найбільша ефективність була при використанні добрива Басфоліар 6-12-6, що відбивалося на рості кількості продуктивних бобів, їх виповненості і відповідно вищій урожайності. Залежно від способу сівби звичайний рядковий спосіб (15 см) виявився кращим.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабич А. О. Селекція, виробництво, торгівля і використання сої у світі / А. О. Бабич, А. А. Бабич-Побережна. – К. : Аграрна наука, 2011. – 548 с.
2. APK-Inform : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.apk-inform.com/ua/news](http://www.apk-inform.com/ua/news)
3. Демидов О. Соєві амбіції України / О. Демидов, В. Петриченко, В. Січкара // Аграрний тиждень, 2008. – № 34 (075). – С. 12.
4. Лихочвор В. В. Рослиництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур / В. В. Лихочвор, В. Ф. Петриченко, П. В. Івашук, О. В. Корнійчук // 3-є вид., виправ., допов. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2010. – 1088 с.
5. Петриченко В. Ф. Актуальні проблеми оптимізації технологій вирощування сої / В. Ф. Петриченко // Аграрний тиждень, 2010. – № 09 (135). – С. 12.

ДОСЛІДЖЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНІВ ОБ'ЄКТІВ СКЛАДНИХ СИСТЕМ ЗА ВІБРОАКУСТИЧНИМИ СИГНАЛАМИ

Марченко Надія Борисівна¹, Нечипорук Олена Петрівна²
Національний авіаційний університет, к.т.н., доцент, докторант кафедри інформаційно-вимірювальних систем (Україна)¹,
Національний авіаційний університет, к.т.н., доцент, докторант кафедри інформаційно-вимірювальних систем (Україна)²
e-mail: nadmar@i.ua¹, styop_el@bigmir.net²

РЕЗЮМЕ

Розглядається проблема дослідження та діагностування технічного стану вузлів електричних машин та устаткування за віброакустичними сигналами. Наводяться результати досліджень віброакустичних сигналів працюючих електричних машин.

Ключові слова: технічна діагностика, складні системи, віброакустичні сигнали, інформаційні діагностичні параметри, залишковий ресурс, прогнозування технічного стану.

ABSTRACT

The problem of the study and diagnosis of the technical state of the nodes of electrical machinery and equipment for vibro-acoustic signals. The results of studies of signal operating electrical machines.

Keywords: technical diagnostics, complex system of signal, information diagnostic parameters, remaining resource, forecasting technical condition.

РЕЗЮМЕ

Рассматривается проблема исследования и диагностирования технического состояния узлов электрических машин по виброакустическими сигналами. Приводятся результаты исследований виброакустических сигналов работающих электрических машин.

Ключевые слова: техническая диагностика, сложные системы, виброакустические сигналы, информационные диагностические параметры, остаточный ресурс, прогнозирование технического состояния.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Будь-який технічний об'єкт, в процесі експлуатації, змінює свій стан: внаслідок зносу, впливу випадкових факторів, режиму експлуатації, якості технічного обслуговування тощо. Від фактичного стану технічного об'єкта залежить його працездатність, в тому числі ефективність і якість функціонування. Щоб забезпечити необхідну якість функціонування необхідно: визначити технічний стан об'єкта в поточний момент часу, а також застосувати коригувальні та запобіжні дії для підтримки стану на належному рівні. Крім того, для багатьох завдань управління та контролю необхідно знати поточний стан об'єкта або процесу, і залежно від цього стану, здійснювати управління.

Таким чином, системи технічної діагностики широко затребувані і відіграють важливу роль у сучасному житті. Їх застосування надає позитивний економічний ефект для заводів виробників, організацій, що здійснюють ремонт і технічне обслуговування, оскільки своєчасна технічна діагностика може підвищити продуктивність роботи, виключити аварійні ситуації, скоротити витрату енергоресурсів і витрати на технічне обслуговування [8].

Вібраційна діагностика – один з найбільш широко використовуваних методів технічної діагностики, який має ряд переваг. Вібрація в тій чи іншій мірі генерується всіма рухомими частинами машин. Виникаючі в процесі функціонування машин і устаткування вібраційні процеси високоінформативно, достатньо повно відображають технічний стан багатьох деталей і вузлів. У нашій країні цей напрям особливо інтенсивно розвивається в газовій, нафтопереробної і нафтохімічної промисловості, в енергетиці та на залізничному транспорті. Раніше, системи вібраційної діагностики створювалися переважно для контролю агрегатів військової техніки та промислового обладнання. Проте сьогодні існує потреба (і, за рахунок розвитку науки і техніки, з'явилася реальна можливість задовольнити попит) у контролюванні вібраційними методами широкого спектру обладнання.

Незважаючи на велику кількість апаратних і програмних засобів вимірювання та аналізу вібрації на практиці часто не вдається виявити наявність дефекту і передбачити його розвиток. Аналіз показує, що помилки діагностики часто пов'язані з похибками вимірювання та неправильною інтерпретацією вібросигналу, викликаними недостатньою температурною стабільністю віброперетворювачів, високими рівнями шумів, нехтування особливостями вібрації машин в високочастотній і низькочастотній областях, похибками визначення дискретних складових вібрації при спектральному аналізі, а також з причини недостатнього обліку в діагностичних системах специфіки стохастичних коливань енергомеханічного обладнання. В цілому, технічні засоби вібродіагностики повинні володіти додатковими функціональними можливостями, поліпшеними

точносними і частотними характеристиками в порівнянні з контрольно-сигнальною або апаратурою, що аналізує [2].

У зв'язку з цим, назріла необхідність створення автоматизованої системи діагностики по вібрації, поза залежності (в слабкій залежності) від механіки досліджуваного об'єкта, яка, володіючи компактним розміром, могла б включатися в систему управління, в якості одного з компонентів. При створенні подібної системи доцільно залучення математичної теорії розпізнавання образів, а також використання новітніх методів цифрової обробки сигналів.

Метою роботи є розробка методів і алгоритмів, що використовуються для дослідження засобів діагностики стану об'єкта за його вібраційним сигналом.

У роботі вирішуються такі завдання:

- аналіз існуючих систем і технологій вібраційної діагностики;
- розробка і застосування методів цифрової обробки вібраційних сигналів;
- наводяться результати досліджень вібраційних полів працюючих електричних машин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підшипники кочення є основними джерелами вібрації електричних машин особливо в діапазоні частот понад 1 кГц. З вібросигналів, пов'язаних з роботою підшипника кочення, можна виділити дві великі групи: пов'язані з неідеальністю геометрії деталей, наприклад хвилястістю доріжок кочення; і викликані локальними ушкодженнями робочих поверхонь, наприклад, втомних тріщин. Параметри вібрації, викликані другою групою причин, навпаки, мають значний розкид, як по періоду повторення, так і по амплітуді, що пов'язано з великим числом ступенів свободи взаємних переміщень деталей підшипника. Можна стверджувати, що в процесі роботи підшипника кочення з локальним пошкодженням геометрії робочих поверхонь повинні виникати силові взаємодії у вигляді ударних імпульсів, амплітуда і період повторення яких має випадковий характер. Математичне сподівання амплітуди силового імпульсу визначається силою навантаження підшипника, швидкістю взаємних переміщень деталей підшипника і розміром дефекту, математичне сподівання періоду повторення імпульсів визначається, виходячи з геометрії підшипника і швидкості обертання залежно від місця розташування дефекту.

Дослідження підтвердили, що в частотній області вібрація будь-якої працюючої електричної машини представляється безперервною кривою з численними підйомами і спадами. У високочастотній області (1–20 кГц), основними джерелами виникнення віброакустичних сигналів є процеси, пов'язані з роботою підшипників кочення і функціонуванням щітково-колекторного вузла. Дослідження обвідної високочастотного вібросигналу машини в часовій області підтвердили, що при роботі справного підшипника вібрація являє собою стаціонарний ергодичний випадковий процес [4, 6]. У разі локальних порушень форми робочих поверхонь підшипника його робота супроводжується появою ударних силових імпульсів, що відбивається в картині віброакустичного поля. У міру розвитку дефекту зростає ставлення усередненої амплітуди акустичного імпульсу до математичного сподівання обвідної сигналу. Одночасно спостерігається перехід ударних імпульсів з випадкового в квазідетермінований процес [6].

Для перевірки теоретичних передумов про характер віброакустичних полів електромеханічних перетворювачів були проведені детальні дослідження їх віброактивності залежно від режиму роботи і технічного стану.

Як основні об'єкти використовувалися тягові електричні двигуни електровозів НБ-418, тобто колекторні машини потужністю 300 – 790 кВт.

Конструктивно електродвигуни являють собою класичну машину постійного струму [7]. Остова машин литі з сталі, двигуна ЕД-118 – прямокутної, двигуна НБ-418 – багатогранної форми і служать каркасом для кріплення головних і додаткових полюсів, з торців в остов запресовуються литі підшипникові щити. Підшипникові опори двигуна НБ-418 виконані на роликових підшипниках №42330.

Застосування роликових підшипників в опорах забезпечує вільне осьове переміщення якоря машини в межах 1–3 мм, яке обмежується дотиком торцями роликів бурту одного з внутрішніх кілець. Така конструкція валовий лінії машини служить для вирівнювання навантажень в зубчастих передачах при роботі двигуна у складі електроприводу колісної пари локомотива і усуває вплив температурного подовження валу якоря на роботу вузла. Посадка внутрішніх і зовнішніх кілець підшипників на сполучаючи деталі – пресуюча. [7].

При проведенні досліджень електродвигуни встановлювалися через дерев'яні підкладки на жорстку основу в горизонтальному положенні і наводилися в обертання в режимі холостого ходу. Швидкість обертання машин змінювалася від нуля до максимальної за рахунок зміни напруги, при цьому величина споживаного струму становила 3–8% від номінального.

В якості місць установки датчиків вібрації були обрані лабіринтові ущільнення підшипникових вузлів для двигунів НБ-418. На рис. 1 показаний приклад установки датчика на електродвигуні НБ-418.

Дослідження загальної віброактивності машин проводилися з метою визначення діючих і максимальних значень віброприскорення корпусу машин та впливу на дані параметри режиму випробувань, перш за все швидкості обертання [3].

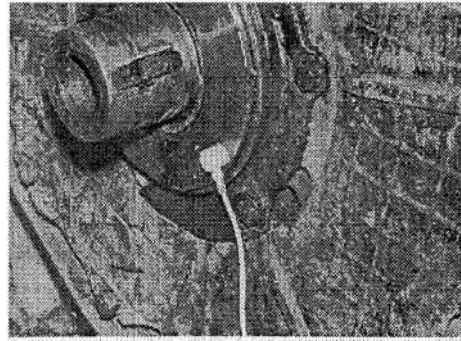

Рис. 1. Установка датчика вібрації на електричній машині НБ-418.

Для вимірювань рівнів віброприскорення корпусу машин використовувався прилад ВШВ-003, що дозволяє вимірювати дійсне значення віброприскорення від 10^{-2} до 10^2 m/s^2 в діапазоні частот від 10 Гц до 12 кГц і виробляти спектральний аналіз вібросигналів в октавних смугах від 8 Гц до 8 кГц. У якості первинного віброперетворювача використовувався комплектний п'єзоелектричний акселерометр ДН-4-М1 [1, 5]. Амплітудно-частотна характеристика перетворювача наведена на рис. 2.

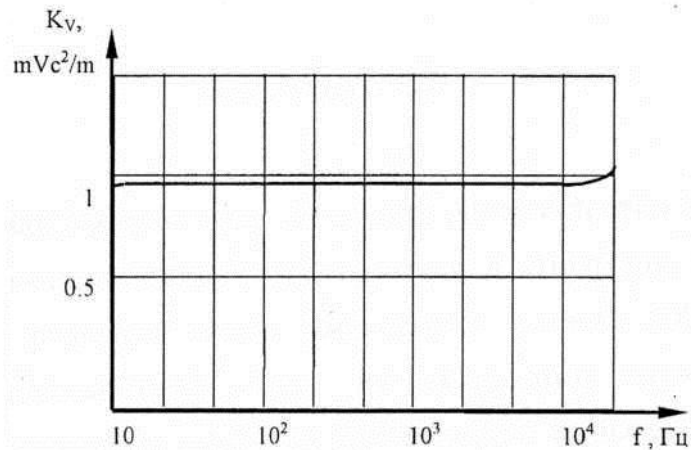

Рис. 2. Амплітудно-частотна характеристика перетворювача ДН-4-М1

На рис. 3 и рис. 4 наведені отримані залежності віброприскорення двигунів залежно від швидкості обертання.

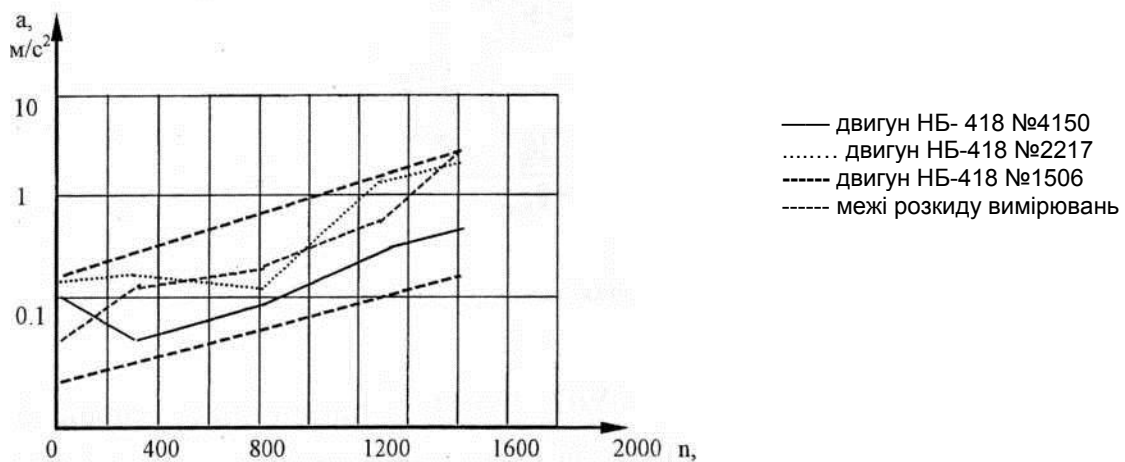

Рис. 3. Залежність віброприскорення корпусу електричних машин НБ-418 від швидкості обертання.

Як видно з наведених кривих, прискорення корпусу машини зростає із збільшенням швидкості обертання для всіх обстежених електродвигунів. При цьому не було виявлено зміни віброприскорення при переводі машин в режим холостого ходу. Отже, на загальну картину складного коливального руху корпусу машини в режимі холостого ходу електромагнітні сили впливу не роблять, а домінуючими є сили дисбалансу і вібрація підшипників.

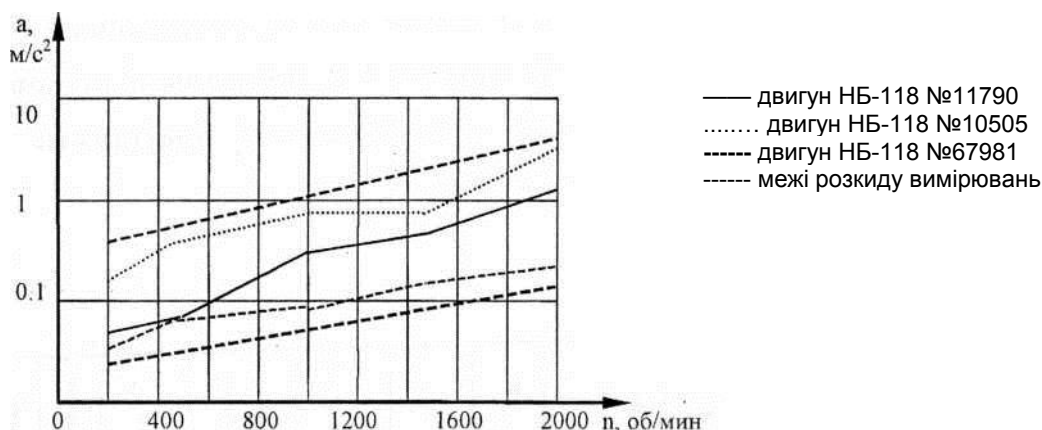

Рис. 4. Залежність віброприскорення корпусу електричних машин ЕД-118 від швидкості обертання.

Зміна точки і напрямку осі установки датчика щодо валової лінії двигуна викликає зміну величини віброприскорення на 50–200%, що не виходить за межі розкиду рівнів різних машин. Аналогічні зміни спостерігалися при перевстановленні машин на опорах.

Зміна кількості мастила в підшипниковому вузлі, шляхом її поповнення, викликає зменшення віброприскорення корпусу машин в середньому на 20–50% на максимальній швидкості обертання. При швидкостях до 500 об / хв дані зміни не значні. При зайвій кількості мастила зростають втрати на тертя, що відбивається в 2х–3х кратному збільшенні струму холостого ходу машини, і підвищується температура вузла.

Вплив роботи щітково-колекторного вузла на рівні віброприскорення машини визначалося шляхом підйому щіток на машині в режимі холостого ходу. Вимірювання показали, що робота щітково-колекторного апарату є причиною збільшення рівня віброприскорення на 0.1 – 0.3 м/с², яке помітно при роботі машини з малими частотами обертання.

В результаті досліджень загальної віброактивності електричних машин було показано, що основний енергетичний спектр вібрацій [6], пов'язаних з дисбалансом і роботою справного підшипника кочення, розташовується в діапазоні до 500 Гц. Отже, для виділення віброакустичних сигналів від локальних ушкоджень робочих поверхонь підшипника раціонально розглядати більш високочастотну область сигналів. З метою точного визначення розподілу вібросигналів від різних джерел по частотах в діапазоні вище 1 кГц були проведені дослідження спектрального складу віброакустичної активності машин [2].

Для вимірювання спектрального складу вібросигналів використовувалися віброперетворювач ДН-4-М1, для попереднього посилення сигналу мілілвольтметр ВЗ-13, спектроаналізатор послідовної дії СК4-56 і для точного вимірювання амплітуди спектральної складової вольтметр В7-21. Схема підключення вимірювальної апаратури наведена на рис. 5.

На рис. 6 приведена спектрограма вібросигналів тягового електродвигуна ЕД-118 зав. № 67981 зі сторони колектора в лінійному масштабі по амплітуді і смузі пропускання фільтра аналізатора 300 Гц при швидкості обертання 300 об/хв. Зазначений двигун був попередньо відібраний по максимальному акустичному шуму щітково-колекторного вузла, викликаному порушеннями поверхні колектора.

На рис. 7 наведена спектрограма вібрації поверхні корпусу двигуна з боку колектора в режимі холостого ходу при піднятих щітках.

Як видно з рис. 6, 7 силова хвиля F_{ω} – є причиною збільшення віброприскорення в діапазоні частот від 4 кГц до 7 кГц на 12 дБ. В областях частот менше 2 кГц і більше 8 кГц значних змін не спостерігається.

Отже, за умовами максимального співвідношення сигнал–завада для віброакустичної діагностики підшипників кочення раціонально використовувати віброакустичні сигнали в діапазоні частот понад 8 кГц.

Одночасно були оцінені максимальні монтажні похибки при вимірюванні спектральної щільності вібросигналів. Для чого багаторазово проводилась установка і подальший демонтаж віброперетворювача на корпус працюючої машини при різному стані його поверхні.

При кожній установці вимірювалися рівні спектральних складових сигналу. Відносні похибки окремих вимірювань склали: поблизу нижньої межі досліджуваного частотного діапазону – 25–30%, для частоти 10 кГц – 50–60%. Було визначено, що монтажну похибку можна зменшити до 5–10% шляхом ретельного очищення поверхні корпусу від забруднення і лако-фарбового покриття шліфувальною папером і установкою датчика на

шар мастила з притиранням.

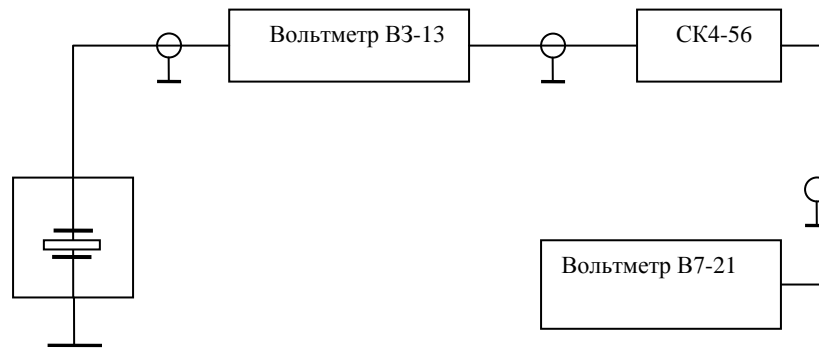

Рис. 5. Схема підключення вимірювальної апаратури при вимірюванні спектральних складових вібросигналів.

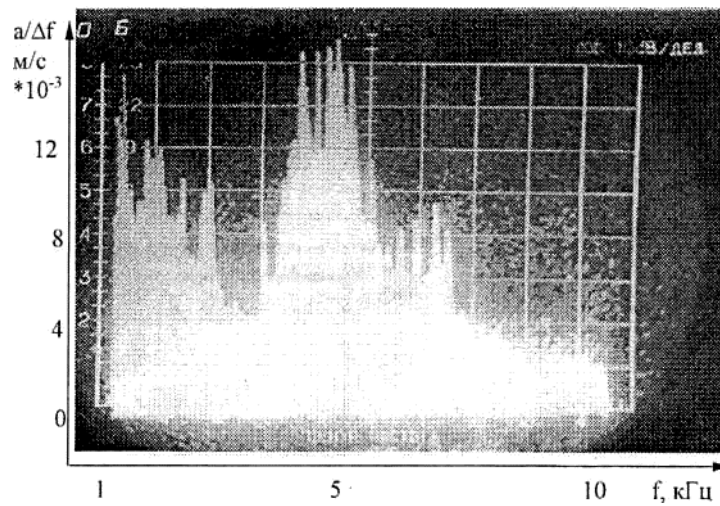

Рис. 6. Спектрограма вібросигналу двигуна зі сторони колектора.

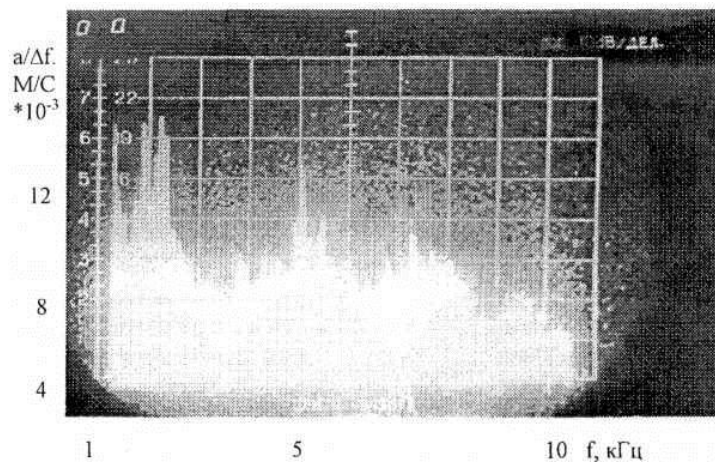

Рис. 7 Спектрограма вібросигналу двигуна в режимі холостого ходу при піднятих щітках.

ВИСНОВКИ

Проведено аналіз існуючих систем і технологій вібраційної діагностики, який показав необхідність розробки нових, узагальнюючих принципів побудови апаратно-програмних автоматизованих засобів

діагностики (стану об'єктів) широкого призначення, з можливістю включення даних діагностичних засобів в системи управління.

На підставі аналізу джерел віброакустичних хвиль електричних машин та проведених досліджень, доведено, що в початковій стадії розвиваються дефекти шарикопідшипникових опор не роблять значного впливу на параметри віброактивності машини в частотній і часовій областях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Биргер И. А. Техническая диагностика / И. А. Биргер. – М. : Машиностроение, 1978. – 240 с.
2. Вольдек А. И. Электрические машины / А. И. Вольдек. – Л. : Энергия, 1974. – 839 с.
3. Гольдберг О. Д. Испытания электрических машин / О. Д. Гольдберг. – М. : Высшая школа, 1990. – 255 с.
4. Мыслович М.В. Линейные случайные процессы в задачах виброакустической диагностики технических систем / М. В. Мыслович, Л. Д. Проценко // Техническая электродинамика. – 1982. – №6. – С. 54–60.
5. Справочник по электрическим машинам : В 2-х т. Т. 2 / [под ред. И. П. Копылова и Б. К. Клокова]. – М. : Энергоатомиздат, 1988. – 467 с.
6. Тихонов В. И. Статистическая радиотехника. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. И. Тихонов. – М. : Радио и связь, 1982. – 624 с.
7. Электровоз ВЛ-80. – М. : Транспорт, 1980. – 457 с.
8. Шубов И. Г. Шум и вибрация электрических машин. – 2-е изд., перераб. и доп. / И. Г. Шубов. – Л. : Энергоатомиздат, 1986. – 208 с.

ЗЕМСЬКА АКУШЕРСЬКА ДОПОМОГА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Ермілов Валерій Семенович
Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат медичних наук, доцент
(Україна)
e-mail: vs-ermilov@mail.ru

РЕЗЮМЕ

Розглянуті становлення і розвиток акушерської допомоги сільським жінкам земською медициною в Херсонській, Таврійській та південних повітах Бессарабської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. Ця допомога розвивалася вкрай повільно. Земські лікарі, впливаючи на місцеві органи влади, намагалися її активізувати. В останній земський період певні аспекти акушерської допомоги земським медичним персоналом у губерніях Півдня України покращились, але були далекими від бажаних результатів.

Ключові слова: земський період, земська медицина, акушерська допомога, Південь України.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрены становление и развитие акушерской помощи сельским женщинам земской медициной в Херсонской, Таврической и южных уездах Бессарабской губернии во второй половине XIX – начале XX в. Эта помощь развивалась крайне медленно. Земские врачи, оказывая влияние на местные органы власти, пытались ее активизировать. В последний земский период определенные аспекты акушерской помощи земским медицинским персоналом в губерниях Юга Украины улучшились, но были далеки от желаемых результатов.

Ключевые слова: земский период, земская медицина, акушерская помощь, Юг Украины.

ABSTRACT

The development of obstetric help to the rural women is considered by medicine of zemstvo in Kherson, Tavricheskiy and south districts of Bessarabskaya province in the second half of the XIX – beginning of the XX century. This help developed extremely slowly. Doctors of zemstvo, having influence on local authorities, tried to activate it. In the last period of zemstvo the certain aspects of obstetric help by medical personnel of zemstvo became better in the provinces of South Ukraine, but was distant from the desired results.

Keywords: period of zemstvo, medicine of zemstvo, obstetric help, South Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах несприятливої соціально-демографічної ситуації в Україні важливого значення набуває питання удосконалення акушерсько-гінекологічної допомоги. Міністерство охорони здоров'я і медична громадськість вважають, що у контексті реформи системи охорони здоров'я медична допомога жінкам у період вагітності, пологів і материнства повинна займати чільне місце. При цьому бажано знати і враховувати історичний досвід у цій галузі медицини.

Історією акушерства почали цікавитися ще в земський період. Значним джерелом історії акушерства та гінекології в Російській імперії, у тому числі земського періоду, була праця В. С. Груздева [1]. У ній він високо оцінював піклування земств про акушерську допомогу і стверджував про доступність її для всіх, що, звісно, не відповідало дійсності. Певні аспекти історії земського акушерства, але з більш критичних позицій, висвітлювали й інші дослідники того часу – А. П. Артем'єв, А. Г. Архангельська, М. Лахтін, Л. І. Бубліченко [2].

Загальна історія акушерства (перш за все як науки), разом із земським періодом, з відомих ідеологічних позицій представлена у виданнях радянських авторів А. Я. Гуткіна, С. А. Верхратського, П. Ю. Заблудовського, А. И. Петченка, Й. Ф. Жорданія, Л. І. Ткач, А. М. Зелінського [3] тощо. У більшості цих публікацій земське акушерство складало незначну частину вступних розділів. І тільки М. Ф. Леві [4] присвятив свою монографію історії акушерської допомоги, де земське акушерство розглянуто дещо ширше.

У наш час деякі загальні відомості про земське акушерство в Україні знаходимо у працях А. В. Жарких і Я. П. Сольського із співавторами [5] та короткий і поверховий фрагмент акушерської допомоги у земський період на Миколаївщині у монографії А. Ф. Кісельова, С. Г. Хотіної та М. В. Архіпова [6].

Отже, історія становлення і розвитку практичного акушерства у земський період у конкретному регіоні не вивчалась, тому, зважаючи на актуальність цього питання, метою нашого дослідження стало дослідження розвитку медичної пологової допомоги жінкам земською медициною Півдня України (Херсонської, Таврійської та південних повітів Бессарабської губернії) у другій половині XIX – на початку XX ст.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Земство з самого початку свого утворення звернуло увагу на безпорадність сільських жінок під час вагітності і пологів, коли вони вимушені були користуватися послугами неосвічених місцевих повитух і

знахарок, які часто не стільки допомагали, скільки шкодили жінкам та їх плоду. Це спонукало одразу з утворенням земської медицини зайнятися, по можливості, й організацією акушерської допомоги.

У Херсонській губернії 15 листопада 1866 р. постановою земських зборів “уездным акушеркам добавлено к получаемому ими жалованью по 100 руб. в виде опыта на один год [потім ця постанова декілька років повторювалась – авт.] с тем, чтобы они занимались повивальным делом в уездах, в указанных уездными управами районах, и привлекли бы к этому делу хотя по одной женщине, обучив их помянутому искусству”. Таким чином, у 1868 р. Херсонський і Єлисаветградський повіти мали по дві акушерки, а решта повітів губернії – по одній [7, с. 402]. У 1874 р. у повітах губернії вже було 18 акушерок.

Херсонська губерньська земська управа у 1874 р. оголосила про створення першого земського пологового закладу (з досить демократичними порядками): “...с 1-го сентября текущего года при Богоугодных заведениях в г. Херсоне будет открыт родильный дом, назначение которого оказывать помощь роженицам и беременным всех сословий без различия вероисповеданий. Родовспомогательное заведение помещается в совершенно отдельном, заново устроенном доме и включает в себе отделения для рожавших, для родивших и для беременных; – кроме того имеет секретное отделение для лиц, желающих сохранить свое имя и роды в тайне. Заведение снабжено всем необходимым для рожениц и новорожденных. При заведении находятся врач и акушерка. Беременные женщины, ожидающие близких родов, принимаются бесплатно, без документов и во всякое время дня и ночи. Еврейкам дозволяется иметь свою пищу из дому” [8, с. 1].

У 1879 р. у повітах губернії було 25 акушерок, знаходились вони при лікарських дільницях, але обсяги їх роботи були незначні. Наприклад, п’ять акушерок Ананьївського повіту прийняли за рік 136 пологів, а шість акушерок Херсонського повіту – тільки 45 пологів [9, с. 77]. Жінки, як і раніше, продовжували звертатись до сільських повитух. Про їх рівень допомоги губерньська управа доповідала земському зборам: “Нельзя перечислить всех тех варварских способов, которые употребляются деревенскими повитухами, можно указать на более выдающиеся: роженице кладут на живот тяжесть, часто весящую до 4-х пудов; ставят на живот с огнем горшок, вследствие чего весь живот втягивается внутрь горшка, этим способом полагают вызвать сокращение матки для отделения детского места; сажают немедленно после родов в кипяток и тому подобное” [10, с. 29].

Делегат XII губерньського з’їзду земських лікарів і членів повітових управ 1891 р. лікар В.А. Гіндін у доповіді про стан медицини у Херсонському повіті звернув увагу на слабкий розвиток акушерської допомоги: “за 1890 год в участках и на дому больным при родах и послеродовых заболеваниях всего оказано медицинской помощи 936 женщинам, т.е. из 161 женщин одна обращалась за медицинской помощью по женским болезням. Если мы сообразно количеству населения Херсонского уезда примем число рождений около 12000 и, зная, что акушерками была оказана помощь при правильных родах в 257 случаях, при неправильных – 47, а врачами – в 31 случае, то получим, что из 35 родов только одни проводились медицинским персоналом, остальные проводятся грязными, неумытыми повитухами, бабками и т.д.” Цілком слушно зауважуючи, що такі факти повинні “отражаться на деторождении, на крепости производимого потомства и даже вообще на социальном быте, в котором деревенская женщина играет не последнюю роль”, він висловив надію, “что земство, столь много сделавшее в интересах народного здоровья, в недалеком будущем займется этим существенно важным вопросом” [11, с. 302]. Але ці сподівання виявилися марними. У 1895 р. лікар П.Ф. Кудрявцев, аналізуючи стан акушерської допомоги в губернії, визначав її як “крайне безотрадная”. Адже тільки 1,4 % пологів проходили за участю земського медичного персоналу.

За період 1896-1898 рр. в усіх повітах губернії була введена карткова реєстрація пологової допомоги. Виявилось, що за ці 4 роки кількість акушерської допомоги в губернії по відношенню до загальної кількості пологів хоч і подвоїлась, але все ще залишалась незначною. Тільки 6,5 % пологів відбулися у земських лікарнях (спеціальний заклад для сільських жінок у губернії був усього один – з 1895 р. Бобринецький пологовий притулок) [12, с. 401, 433].

XIII-й (1895 р.) та XIV-й (1899 р.) губерньські земсько-медичні з’їзди визнали за необхідне “устройство родильных приютов или отделений при земских лечебницах и приглашение на службу земства в достаточном количестве фельдшерлиц-акушерок”. У 1899 р. у повітах уже було 49 осіб акушерського персоналу (43 фельдшерлиці-акушерки і 6 акушерок) [13, 221-222]. У 1906 р. в губернії працювало 76 фельдшерлиць-акушерок і 28 акушерок. До акушерської допомоги долучились і дільничні фельдшери. За рік земський медичний персонал прийняв 4771 пологи, але середня кількість акушерської допомоги на 1 лікарську дільницю в губернії складала всього 48. Медична допомога при пологах все ще не займала відповідно потребі значного місця, з цього приводу губерньський санітарний лікар І.М. Козубов свідчив: “родовспомогательная деятельности наших медицинских учреждений пока слаба количественно, но прогрессивно, хотя и медленно, усиливается” [14, с. 16-17].

Поступово кількість акушерської допомоги, яку надавав земський медичний персонал, збільшувалась. Якщо випадків такої допомоги на 100 народжених по губернії за 1901 р. було 2,8, за 1905 р. – 4,0, то за 1909 р. їх стало 6,1, за 1910 р. – 6,3, за 1911 р. – 6,4. За 1911 р. земські медики (лікарі, фельдшерлиці-акушерки, акушерки, фельдшери) прийняли пологи у 7954 жінок, за 1912 р. – у 8080 жінок (у 1890 р. – 512) [15, с. 16]. Показники покращувались, але занадто повільно і вони були далекі від необхідності.

Відомий вітчизняний діяч земської медицини С.М. Ігумнов пізніше писав: “Правильно устроенный врачебный участок, как это провозглашалось давно, должен иметь при лечебнице родильное отделение: обстановка крестьянской жизни так антисанитарна, уход за родильницей так некультурен, что даже умело

проведенные роды всегда рискуют осложниться серьезными заболеваниями, поэтому у врачей было стремление привлекать рожениц в родильные отделения, где они рожают при надлежащей обстановке и уходе и, кроме того, приучаются к некоторым гигиеническим порядкам и уходу за ребенком”. В останне десятиліття земського періоду у таких пологових відділеннях пройшли в Єлисаветградському повіті 16 % пологів, в Олександрійському та Одеському повітах по 28 %, в Ананьївському – 29 % [16, с. 66-67].

У Таврійській губернії також з самого початку утворення земської медицини звернули увагу на акушерську допомогу. У повітах були найняті акушерки. Але кількість їх тривалий час залишалася мінімальною, більше того, так як вони знаходились у повітових містах, то і допомогу надавали переважно міським жінкам, а селянкам дуже рідко. Тому в деяких повітах (Бердянському, Мелітопольському) у 70-і роки XIX ст. земство навіть ліквідувало акушерські посади. На IX губернському з'їзді земських лікарів у 1892 р. лікар І.Є. Степанов у своїй доповіді про бажану організацію акушерської допомоги у Таврійській губернії так змалював тодішній стан допомоги жінкам: “Отсутствие научно подготовленной акушерки дает весьма плачевные результаты. Все нормальные роды ведутся повитухами неправильно, без соблюдения необходимой чистоты, даже напротив, роженицу помещают нарочито в грязную конуру, на грязные тряпки, не желая пачкать чистого белья и постели. перевязка пуповины неправильна; для выведения детского места употребляют приемы, причиняющие роженице страшный вред...” “Ненормальные роды ведутся теми же бабками и результат их ведения – смерть роженицы почти во всех случаях. Врача у нас приглашают крестьяне лишь после многочисленных рукодействий бабок и врачу приходится иметь дело или с оторванной ручкой, или даже с оставшейся в полости матки головкой, которая оторвалась при извлечении бабкой ребенка за ножки; часто врачу приходится заставлять труп роженицы, а еще чаще бабки и родные не приглашают врача и, считая все за волю Божью, предоставляют роженице умирать” [17, с. 50-51]. Доповідач запропонував широкий розвиток акушерської допомоги, але з'їзд залишив це питання відкритим.

Більш активно ці питання у губернії почали вирішуватись у 90-х роках. Так, у Дніпровському повіті спочатку в 1892 р. зовсім ліквідували єдину посаду земської акушерки, а потім у 1894 р. земські збори постановили запросити у повіт фельдшерлиць-акушерок, утворивши для них 4 самостійні фельдшерські пункти [18, с. 254-255]. Дніпровська повітова лікарська рада за 1905 р. констатувала: “специальных родильных покоев или отделений при больницах нет; акушерская помощь оказывается врачами и не многочисленными акушерками и фельдшерицами-акушерками, а также ученицами-повитухами и, наконец, фельдшерами. На 12066 родившихся (только у православного населения) помощь оказана в 693 случаях; из них в 190 случаях эту помощь оказывали врачи, в 335 акушерки и ученицы и в 168 участковые фельдшера. На весь уезд имеется 5 фельдшерлиц-акушерок (из них 2 в Алешках) и 3 акушерки” [19, с. 519]. За цей же 1905 рік у Мелітопольському повіті “Акушерскую помощь земский персонал оказал 581 раз, причем в 295 случаях потребовалось оперативное вмешательство. Незначительность акушерской помощи (2½ % всех рожениц), по словам отчета, объясняется недостаточностью организации акушерской помощи. Для правильной постановки этого дела следовало бы иметь при всех участках фельдшерлиц-акушерок, не обязанных исполнять и обязанности второго фельдшера” [20, с. 613].

На початку XX ст. у деяких повітах Таврійської губернії з'явилися навіть посади запасних акушерок. Із загальної кількості акушерської допомоги через руки лікарів у Таврійській губернії, за твердженням С. М. Ігумнова, пологів пройшло 33,5 % – найбільше серед українських губерній [16, с. 66]. При губернській земській лікарні діяло пологове відділення, у якому, наприклад, за 1907 р. з 877 породіль 756 жінок поступили з міста Сімферополя, а 121 – з повітів губернії [21, с. 55].

Санітарний лікар Таврійської губернії А.А. Дзевановський у своєму огляді земської медицини на XI губернському земсько-медичному з'їзді у 1913 р. так охарактеризував стан акушерської допомоги: “На высоте акушерских пособий в 1911 г. выделяются уезды Ялтинский, Бердянский, Днепровский. Последнее место занимают уезды Симферопольский и Мелитопольский. Особых родильных отделений ни при одной из земских больниц нет (в Кореизе Ялтинского уезда в 1912 г. открыто прекрасное родильное отделение), лишь при некоторых имеются отдельные палаты для рожениц. По сравнению с 1895 г. в настоящее время отмечается почти по всем уездам рост акушерской помощи. Несмотря на увеличение числа акушерских пособий за последние годы, все же акушерская помощь населению Таврической губернии весьма недостаточна, что, конечно, находится в связи с отсутствием родильных отделений и небольшим штатом акушерок и фельдшерлиц” [22, с. 258]. За 1912 р. земсько-медичний персонал губернії прийняв 9188 пологів (проти 410 за 1890 р.).

В Бессарабській губернії, південна частина якої сьогодні входить до складу Одеської області, на початку земського періоду (земство тут почало функціонувати дещо пізніше – з 1870 р.) були введені посади земських акушерок. До цього Міністерством внутрішніх справ на 1869 р. було затверджено жалування 21 повитусі Бессарабії [23, арк. 53в.]. За наступні 20 років кількість акушерського персоналу не збільшилась, а навпаки – вдвічі зменшилась. Тому в 1890 р. земсько-медичним персоналом по губернії було прийнято всього 622 пологів. Таке відношення до акушерського персоналу спричиняло низький рівень пологової допомоги і в подальшому. Ігумнов С.М. це пояснював досить великою кількістю у Бессарабській губернії містечок з населенням міського типу, де була розвинута діяльність вільно-практикуючих лікарів і акушерок, до яких переважно і звертались за акушерською допомогою. Щодо сільської місцевості “На одном из съездов врачей Бессарабской губернии земский гласный заявил, что на акушерскую помощь нет спроса в населении; если бы

население создало и выразило потребность в ней, то земство не остановилось бы перед затратами на приглашение акушерок, но потребности у него в них нет, так как оно с удобством обходится при этом физиологическом акте помощью своих деревенских повитух". Але С.М. Ігумнов у своєму дослідженні стверджував: "спрос на акушерскую помощь земства был, но за недостаточностью акушерского персонала удовлетворялся в огромном количестве врачами, заставляя которых, отрываясь от своей работы, принимать младенцев при нормальных родах вовсе не дело, да и не рассчитливо и даже фельдшерами, что совсем уже не подобает. Спрос, стало быть, был, но удовлетворялся уродливо" [16, с. 64-66].

Але і в Бессарабській губернії кількість акушерського персоналу поступово збільшувалась. Так, якщо у південному Акерманському повіті у 1899 р. працювало 6 земських фельдшерниць-акушерок, то у 1912 р. їхня кількість збільшилась майже вдвоє – було 9 фельдшерниць-акушерок і 1 акушерка [24, с. 178, 180-181]. Звісно, що збільшувались і обсяги професійної акушерської допомоги, але вони були далекі від бажаних.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає нам підстави стверджувати, що організацією акушерської допомоги у губерніях Півдня України земства зайнялися з самого початку утворення земської медицини. Але, незважаючи на розуміння великої потреби у кваліфікованій допомозі, це питання розвивалось дуже повільно, що супроводжувалось поданням пологової допомоги переважній більшості сільських жінок малоосвіченими повитухами та знахарками. Така допомога часто наносила велику шкоду породіллям і їх плоду. Земські лікарі добре розуміли трагічність цього становища і активно виступали за покращення земської акушерської допомоги. Земські ж органи влади на підставі обмеженості фінансів занадто повільно розвивали цю допомогу. З часом у деяких складових акушерської допомоги земська медицина мала певні успіхи: збільшувалась кількість кваліфікованого медичного персоналу, через їх руки стала проходити значна частина пологів (більше третини у Таврійській губернії), при лікарнях утворювались пологові відділення чи палати (Херсонська і Бессарабська губернії), до третини пологів приймалися у цих відділеннях (Херсонська губернія). Але у цілому сільська медицина Півдня України за весь земський період (друга половина XIX – початок XX ст.) так і не спромоглася організувати акушерську допомогу відповідно до нагальних потреб великої і соціально вразливої частини населення – жінок дітородного віку. Це потребувало напруженої роботи у наступні часи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Груздев В. С. Краткий очерк истории акушерства и гинекологии / В. С. Груздев. – СПб, 1907.
2. Артемьев А. П. Краткий очерк развития бабичьего дела в России и проект мероприятий по его упорядочению / А. П. Артемьев. – СПб, 1897; Архангельская А. Г. К истории развития родовспоможения в земских губерниях / А. Г. Архангельская // Журнал акушерства и женских болезней. – 1898. – Т. XII; Лахтин М. Исторический очерк развития хирургической помощи роженицам / М. Лахтин // Журнал акушерства и женских болезней. – 1900; Бубличенко Л. И. Организация акушерской помощи сельскому населению в земских губерниях / Л. И. Бубличенко // Русский врач. – 1911. Т. 19. – С. 46-50.
3. Гуткин А. Я. Организация здравоохранения в России от Аптекарского приказа до Наркомздрава / А. Я. Гуткин // Врачебное дело. – 1927. – № 20; Верхратський С. Народне акушерство на Україні / С. Верхратський // Труды 1-го Всеукраинского съезда акушерства и гинекологии. – К., 1928. – С. 881-946; Верхратський С. А. Історія медицини : Нав. посібник. 4-е вид., випр. і допов. – К. : Вища школа, 1991. – 431 с.; Петченко А. И. Акушерство / А. И. Петченко. – К. : Госмедиздат УССР, 1954. – 644 с.; Жордания Й. Ф. Основные этапы в развитии отечественного акушерства и гинекологии / Й. Ф. Жордания // Учебник акушерства. – М. : Медгиз, 1955. – С. 9-26; Ткач Л. И. История охраны материнства в дооктябрьский период и развитие ее на Украине за годы советской власти (1844-1967 гг.) / Л. И. Ткач // Автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Харьков, 1969. – 19 с.; Зелінський А. М. Охорона здоров'я в УРСР / А. М. Зелінський. – К. : Здоров'я, 1981. – 80 с.
4. Леви М. Ф. История родовспоможения в СССР / М. Ф. Леви. – М. : Из-во АМН СССР, 1950. – 204 с.
5. Акушерство і гінекологія / А. В. Жарких, Є. П. Грибенников, В. О. Залізняк та ін. – К. : Здоров'я, 1994. – 320 с.; Сольский Я. П. Развитие охраны материнства и родовспоможения в Украине / Я. П. Сольский, Н. Г. Гойда, Т. Ф. Татарчук. – К. : Заповіт, 2008. – 400 с.
6. Кісельов А. Ф. Здоров'я жінок Миколаївщини (1789-2004) / А. Ф. Кісельов, С. Г. Хотіна, М. В. Архіпов. – Миколаїв : МДУ, 2006. – 159 с.
7. О повивальных бабках : Журнал заседаний Херсонского Губернского земского собрания // Сборник Херсонского земства. – 1869. – № 5. – С. 402.
8. Объявление // Сборник Херсонского земства. – 1874. – № 7. – С. 1.
9. Обзор состояния земской медицины за 1877 год в уездах Херсонской губернии // Сборник Херсонского земства. – 1874. – Январь, февраль, март. – С. 1-119.
10. О медицинской части в губернии : Доклады Херсонской губернской земской управы и комиссий Херсонскому губернскому земскому собранию // Сборник Херсонского земства. – 1881. – № 4. – С. 28-32.

11. Гиндин В. А. Положение земской медицины в Херсонском уезде / В. А. Гиндин // XII съезд земских врачей и членов уездных управ в г. Херсоне (19-17 сентября 1891 года). Доклады, отчеты делегатов, отчеты о заседаниях и проч. – Херсон, 1891. – С. 294-312.
12. Пинегин Г. Н. Земская акушерская помощь в Херсонской губернии в 1895-98 годах / Г. Н. Пинегин // Собрание земских и городских врачей и представителей управ Херсонской губернии (XIV съезд). Выпуск II. – Херсон, 1901. – С. 393-439.
13. Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского земства за 1865-1899 гг. Выпуск II. – Херсон, 1905. – 299 с.
14. Козубов И. Н. Обзор земской медицины Херсонской губернии за 1901-1906 годы / И. Н. Козубов. – Херсон, 1907. – 62 с.
15. Всероссийская Выставка Гигиены. Экспонаты земств Херсонской губернии по отделу земской медицины. – С.-Петербург, 1913. – 47 с.
16. Игумнов С. Н. Очерк развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав У.С.С.Р., в Бессарабии и в Крыму / С.Н. Игумнов. – Киев, 1940. – 154 с.
17. Степанов И. Е. О желательной постановке акушерской помощи в Таврической губернии / И. Е. Степанов // IX съезд земских врачей Таврической губернии 1892 года. Журналы и приложения. – Симферополь, 1892. – С. 50-52.
18. Зверев Д. М. Днепровский уезд: Делегатские доклады / Д. М. Зверев // Труды X Губернского съезда земских врачей Таврической губернии. Том II. Делегатские доклады, инструкции и обязательные постановления (Приложения №№ с 4 по 10 включительно, 16 и 17). – Симферополь, 1895. – С. 250-307.
19. Земская медицина в Днепровском уезде (Из доклада врачебного совета) // Вестник Таврического земства. – 1906. – № 42. – С. 518-519.
20. Земская медицина в Мелитопольском уезде // Вестник Таврического земства. – 1906. – № 49. – С. 613-614.
21. Высочанская-Казанакли А. С. Краткий медицинский отчет по родильному отделению Таврической Губернской Земской Больницы за 1907 год / А. С. Высочанская-Казанакли // Отчет Губернской больницы Таврического земства за 1907 год. – Симферополь, 1908. – 99 с.
22. Дзевановский А. А. Обзор состояния земской медицины и деятельности земско-медицинской организации Таврической губернии с 1895-1911 г. / А. А. Дзевановский // Труды XI Губернского съезда врачей и представителей земств Таврической губернии. Том I-й (Делегатские доклады). – Симферополь, 1913. – С. 230-287.
23. Державний архів Одеської області, ф. 1, оп. 83, спр. 153, арк. 5-5зв.
24. Ніточко І. І. Історія розвитку медицини на Одещині. Дореволюційний період / І. І. Ніточко, О. А. Корецька, І. Л. Комаровський. – Одеса : Прес-кур'єр, 2011. – 440 с.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Лаша Багратиони
Азербайджанский государственный университет, докторант (Азербайджан)
e-mail: lashab1989@gmail.com ; Barata49@mail.ru

РЕЗЮМЕ

В статье автор рассматривает вопросы инвестиционной активности Грузии, которые являются одним из важнейших условий развития страны, от которого зависят темпы роста экономики и которое достигается путем эффективной мобилизации и применения инвестиционных ресурсов. Особое внимание уделено вопросам формирования промышленного потенциала, что определяет конкурентоспособность страны на мировом рынке. Особое внимание уделено также важнейшему принципу инвестиционного права - принципу самостоятельного осуществления инвестором своей деятельности. Оно включает в себя: право инвестора владеть, пользоваться и распоряжаться объектами и результатами инвестиций; право приобретать необходимое инвестору имущество (если это не противоречит законодательству); невмешательство государственных органов и должностных лиц во внутрихозяйственную деятельность инвестора.

Автор рассматривает принцип защиты прав и законных интересов инвесторов, который выражается в гарантиях государства по защите инвестиций, прибыли (дохода), дивидендов, прав и интересов инвесторов, в предоставлении гарантий защиты в случае изменения законодательства и обеспечения гласности в инвестиционной деятельности, а также в закреплении порядка разрешения инвестиционных споров. В статье обсуждаются также принципы взаимовыгодности инвестиций (или оптимального сочетания общегосударственных интересов и интересов инвесторов), принципы государственного регулирования инвестиционной деятельности и стимулирования прямых инвестиций в приоритетных секторах экономики, наряду с принципом привлечения иностранных инвестиций в экономику Грузии, а также другие (внутриотраслевые) принципы, относящиеся к одному или нескольким институтам инвестиционного права. В своем единстве они составляют принципы инвестиционного права, и ими руководствуются в процессе осуществления своей деятельности субъекты инвестиционных отношений – государственные органы и инвесторы.

Ключевые слова: инвестиции, конкурентоспособность, дивиденды, стимулирование инвестиций, прямые инвестиции, инвестиционное право.

რეზიუმე

სტატიაში ავტორი განიხილავს საქართველოს აინვესტიციური აქტივობის საკითხებს, რომლებიც წარმოადგენს ექვეყნის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სპორტს, იგი დამოკიდებულია ეკონომიკური რისკების ტემპზე და მიღწევას აინვესტიციური ურთიერთობების ექტივობის მიზანმიმართულად გააძვირებს.

განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ამ რეწველობით ცილის ფორმირებაზე, რაც განაპირობებს კიდევაც ექვეყნის კონკურენტუნარიანობას მსოფლიო ბაზარზე.

სტატიაში ავტორის მიერ აღნიშნულია ეკონომიკური რისკების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც დამოკიდებულია ეკონომიკური რისკების ფორმების ტემპზე.

განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია აინვესტიციის ამართლის სეთ მნიშვნელოვან პრინციპზე, როგორც აინვესტიციის მიერ თავისის საქმიანობის დამოუკიდებლად განხორციელების პრინციპი.

ავტორის მიერ სტატიაში განხილულია ასევე ინვესტიციების ურთიერთობების პრინციპი (ანუ სახელმწიფო დანავსტორთა ინტერესების თანხვედრა),

საინვესტიციო საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების პრინციპები და ეკონომიკის სპორტი ტულსექტორებში პირდაპირი ინვესტიციების სტიმულირების საკითხები.

მათიერთიანობა წარმოადგენს აინვესტიციის ამართლის პრინციპებს, რომლითაც ისინი ხელმძღვანელობენ თავისი საქმიანობის განხორციელების პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: ინვესტიციები, კონკურენტუნარიანობა, დივიდენდები, ინვესტიციების სტიმულირება, პირდაპირი ინვესტიციები, საინვესტიციო სამართალი.

ABSTRACT

In the article the author discusses the issues of Georgian investment activity, which represent -one of the most important conditions of country's development; it depends on the economy's growth rates and is achieved through effective mobilization and utilization of investment resources.

Particular attention is paid to the formation of industrial potential, which causes the country's competitiveness in the world market. Economic growth is indicated by the author of the article as one of the important factors that depend on the size and pace of economic growth.

Particular attention is paid to the important principle of the investment law, such as the investor's own implementation of the principle activities.

By the author of the article also discussed the investment profitability principle (the state and investors interests matching), the principles of state regulation of investment activities in priority sectors of the economy and stimulating foreign direct investment issues.

Their unity constitute investment law principles by which they are guided in the implementation of its activities.

Keywords: investment, competitiveness, dividends, investment incentives, direct investments, the Investment Law.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Инвестиционная активность является одним из важнейших условий развития страны, от которого зависят темпы роста экономики и которое достигается путем эффективной мобилизации и применения инвестиционных ресурсов. На основе инвестиций происходит достижение новых научно-технологических условий, формирование промышленного потенциала, что определяет конкурентоспособность страны на мировом рынке. Вместе с тем, надо отметить, что инвестиции представляют собой один из важнейших факторов экономического роста, от которого в значительной мере зависят формы и темпы экономического роста.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Инвестиционная активность является одним из важнейших условий развития страны, от которого зависят темпы роста экономики и которое достигается путем эффективной мобилизации и применения инвестиционных ресурсов. Наиболее удачным с точки зрения автора, является определение научного коллектива Грузинского технического университета: «На основе инвестиций происходит достижение новых научно-технологических условий, формирование промышленного потенциала, что определяет конкурентоспособность страны на мировом рынке.» Вместе с тем, надо отметить, что инвестиции представляют собой «...один из важнейших факторов экономического роста, от которого в значительной мере зависят формы и темпы экономического роста» [1, с. 23].

Если будем рассуждать в соответствии с этапами экономического развития экономически высокоразвитых стран (США, Германия, Франция, Великобритания и т.д.), тогда становится ясным, что самый высокий период инвестиционной активности этих стран был связан с высокими темпами экономического роста. Это наблюдалось в 60 гг. XX века, когда в этих странах вместе с высокой инвестиционной активностью наблюдался форсированный рост такого важного показателя экономического развития каким является единый национальный продукт. В частности в Японии, в конце XX века с удвоением капиталовложений единый национальный продукт по сравнению с предыдущим пятилетним периодом вырос на 70%. В эти же годы в США, во Франции, в Германии наблюдался 25-30% рост единого национального продукта, главным определяющим условием которого указывается увеличение инвестиционной активности. В условиях такого высокого темпа экономического роста, страны с высокоразвитой экономикой уже в конце XX века смогли создать значительный потенциал предприятий для последующего социально-экономического развития, для обеспечения условий качественного нового типа постиндустриального формирования и экономического роста. Были созданы условия, на основании которых произошла стабилизация предприятий, быстрое внедрение новых технико-технологических достижений.

Как видно из исследований последних лет [2, с. 4-5; 4, с. 10; 5, с. 2-3], с ростом инвестиционной активности также связано развитие «новых индустриальных стран» Азии: Южной Кореи, Тайваня, Сингапура, Гонконга. В этих странах за сравнительно краткий период, за счет создания оптимальных и эффективных условий функционирования инвестиционной активности, были достигнуты высокие темпы экономического роста, были созданы сбалансированные экономические структуры, произошла быстрая мобилизация экспортного потенциала и привнесение его в соответствии с конъюнктурой мирового рынка, развитие наукоемких отраслей, в результате которого в этих странах был достигнут высокий уровень развития экономики и формирование соответствующего уровня жизни.

Исходя из этого, ясно что между инвестиционной активностью и экономическим ростом существует взаимопределяющая зависимость. Экономический рост зависит от инвестиционной активности, что в свою очередь определяет реальные возможности страны для конкретного этапа развития, для того, чтобы был достигнут адекватный экономический рост существующей инвестиционной активности, т.е. чем выше рост единого национального продукта и национальных доходов, тем выше возможность расширения инвестиционных ресурсов и формирования рациональной инвестиционной политики. В свою очередь, высокая инвестиционная активность обеспечивает высокие темпы экономического роста.

Под экономическим ростом подразумевается реальный рост доходов в экономике, а также рост реальных доходов на душу населения. Вместе с тем, экономический рост основан на таких многосторонних процессах, что при его изучении происходит применение многосторонних моделей. Определение причин экономического роста является одной из сложнейшей экономической проблемой. В современной

экономической теории для определения причин экономического роста существуют два основных подхода: «формальный» и «человечный».

Сторонники «формального» подхода стараются путем применения формализованных методов определить причины экономического роста. Их главное характерное направление основывается на обязательности роста потребительского требования, на его связях с объемом денежного обращения и основной акцент делается на мультипликаторном эффекте.

Что касается сторонников «человечного» подхода, в представленных ими моделях среди причин экономического роста рядом с математической формализацией важное место также занимает личностный фактор. В соответствии с этим подходом, объяснение экономического роста основывается на росте технологических инноваций, чем больше таких инноваций, тем больше причин для обновления и развития предприятий.

Австрийский экономист Йозеф Шумпетер является основоположником теории инноваций. Он рассматривал инновацию (техническую) как средство предпринимателя для получения прибыли и обосновывал, что "динамичный предприниматель" является источником конъюнктурных колебаний.

В 30-х годах Йозеф Шумпетер подразумевал под понятием "инновация" любое возможное изменение, происходящее вследствие использования новых или усовершенствованных решений технического, технологического, организационного характера в процессах производства, снабжения, сбыта продукции и т.п.

В соответствии с международными стандартами инновация определяется как конечный результат инновационной деятельности, получивший воплощение в виде нового или усовершенствованного продукта, внедренного на рынке. Потрадиции инновации делятся на две основные категории: технологические и нетехнологические. Большинство исследователей уделяют наибольшее внимание технологическим инновациям, являющимся прямой характеристикой интенсивности развития производства. К ним относят все изменения, затрагивающие средства, методы, технологии производства, определяющие научно-технический прогресс. Соответственно, инновации организационного, управленческого, правового, социального, экологического характера относят к нетехнологическим инновациям. Созданная в результате преимущественно прикладных исследований и разработок новая техника и технология обладает более высокими технико-экономическими показателями, позволяющими удовлетворить новые потребности. В своих рассуждениях Йозеф Шумпетер доказал, что без принятия новых решений невозможно достижение роста производства. В увеличении материального благополучия важное место занимает личностный фактор - стремление предпринимателя к внедрению новшеств.

Взаимосвязь инвестиционной активности и экономического роста наилучшим образом описана в модели Харод-Домара. Это неокейнсианская модель, объединяющая модели английского экономиста Р. Харрода и американского экономиста Е. Домара. Она основана на двух предпосылках. Первая предпосылка – рост национального дохода – определяется только одним фактором – нормой накопления капитала. Все остальные факторы – увеличение занятости, степень использования оборудования, улучшение в организации производства, которые отражаются на росте капиталотдачи, – исключаются. Поэтому спрос на капитал при данной капиталоемкости определяется только темпом роста национального дохода. Вторая предпосылка – капиталоемкость – не зависит от прибыли и заработной платы, а определяется техническими условиями производства, имеющими тенденцию сохранять ее неизменной.

Связь между долей инвестиций в национальном доходе и капиталоемкостью строится на основе равенства сбережений и инвестиций. Причем сбережения характеризуют предложение фондов для инвестирования. А величина инвестиций определяется спросом на эти фонды [5, с. 2].

Проблема инвестиционной активности является одним из важнейших условий в формировании политики стабилизации экономического роста, потому что объем ресурсов, необходимых для привлечения инвестиций в значительной мере зависит от того какие приоритеты определены при распределении единого национального продукта, В частности на чем делается акцент – на потреблении или накоплении.

При решении задач роста инвестиционной активности, одним из важнейших вопросов является определение целей и средств инвестиционной политики отдельных отраслей национальной экономики. На основании такого структурного и целевого подхода возможно стимулирование высоких темпов экономического роста.

В нынешних условиях, при рассмотрении инвестиционной активности и экономического роста, одним из важнейших вопросов является характеристика первичных отраслей и процесса инвестирования инфраструктуры, определение условий инвестиционной политики государства. Надо отметить, что в указанных отраслях собирается значительная часть естественных монополий, которые с одной стороны, оказывают влияние на экономический рост, с другой стороны, обуславливают отличные от других отраслей условия для инвестирования [3, с. 6]. В частности, главная специфика указанных отраслей заключается в том, что инвестиции в основном направлены на обеспечение экстенсивного роста и меньше внимание уделяется обеспечению их конкурентоспособности на мировом рынке. Указанные отрасли являются наиболее привлекательными для иностранных инвестиций. В данных отраслях высокая инвестиционная активность и рост цен на первичные ресурсы способствует устойчивому капиталформированию (1, 86). В перспективе возможно, чтобы в данных отраслях на основе привлечения долгосрочных выигрышных проектов, расширения внутреннего потребления и экспорта первичных ресурсов, был рост инвестиционной активности и соответственно достижение более высоких показателей развития.

В отношении депрессивных секторов особенно важным является проведение соответствующей инвестиционной политики. Исходя из существующих неблагоприятных условий в данном секторе, однозначно можно определить, что для инвестирования данных отраслей необходимо проведение активной государственной инвестиционной политики. В этом направлении самым распространенным подходом является, когда государство берет на себя т.н. «реабилитационные расходы», которые, как правило, подразумевают привлечение дополнительных мощностей из депрессивных отраслей. Надо отметить также, что в законодательстве всех цивилизованных государств имеются предпосылки, определяющие дальнейшую участь фирм-банкротов.

Что касается малого бизнеса, этой сфере уделяется особое внимание в стране, особенно в процессе формирования среднего слоя населения и оздоровления общего социального состояния. Основной отличительной чертой инвестиционной активности сферы малого бизнеса является то, что несмотря на быстрый выкуп капиталовложений, общий инвестиционный климат не благоприятствует долгосрочным вложениям. Опыт постсоциалистических стран показывает, что для формирования благоприятного инвестиционного климата необходима соответствующая инфраструктура. Предложение дешевых кредитов и налоговых льгот [1, с. 220]. Вместе с тем, в экономическом росте страны, прямая роль малого бизнеса более важна для существующего периода, она существенное влияние оказывает на формирование платежеспособной потребительской стоимости, что в свою очередь оказывает существенное влияние на повышение инвестиционной активности. Также необходимо отметить, что для эффективного включения в механизм экономического роста малого бизнеса, необходимо осуществление активного влияния на формирование благоприятной инфраструктуры для развития региональных рынков.

Для экономики Грузии одним из важнейших вопросов является рассмотрение проблемы взаимовлияния инвестиционной активности и экономического роста в регионах, которые в значительной мере определяют развитие инвестиционных рынков в регионах [1, с. 156]. На сегодняшний день существуют множество макроэкономических проблем, которые оказывают существенное влияние на инвестиционный климат и формирование инвестиционных рынков. Из вышеуказанного особое значение приобретает следующее:

- Качество и скорость институциональных изменений;
- Существующие трудности в формировании прочного экономического пространства;
- Резкий уровень технической, технологической и менеджментской отсталости;
- Неэффективная структура сбережений;
- Низкий уровень инвестиций в человеческий капитал и в основные фонды;
- Неблагоприятная структура экспорт-импорта;
- Высокая дифференциация уровня жизни и доходов населения в соответствии с регионами;
- Различия уровня рентабельности фирм в соответствии с регионами.

Указанные проблемы оказывают существенное влияние на условия инвестиционной активности в регионах Грузии, что объективно ставит на региональный уровень формирование инвестиционной политики. На сегодняшний день, региональное многообразие не представлен как один из факторов, который благоприятствует инвестиционной активности, а в будущем на основании соответствующей инвестиционной политики применение регионального многообразия вполне реально.

На уровне регионов при анализе инвестиционных процессов особое значение имеет предусмотрение экономических структур в конкретных регионах, которые состоят из следующих важных элементов:

- возможности выхода на мировой рынок. Конкурентоспособности произведенной продукции, уровня монополизации производства отдельных сфер. Как известно, уровень выхода на мировой рынок продукции отдельных регионов весьма низок, произведенная продукция неконкурентоспособна, высок уровень монополизации отдельных сфер, что окончательно отражается в деформации экономических структур и уменьшает инвестиционную привлекательность.

- в таких условиях действие только рыночных сил не сможет быстро и эффективно выправить экономическую структуру. Наоборот, возможно оно станет препятствующим фактором. В частности, высоким является риск того, чтобы экономика приобрела потребительский характер, соответственно должен уменьшиться уровень сбережений и инвестиций. На передний план выдвигается экспорт сырья, уменьшаются показатели развития перерабатывающих отраслей. В регионах Грузии подобные тенденции наблюдаются с 90 годов XX в., и ограничивающие его условия пока еще не сформировались [1, с. 170].

Страны с подобными характерными чертами для поощрения инвестиций осуществили важные институциональные изменения, которые в основном отражены в следующем:

- Формирование условий для эффективного функционирования банковской системы;
- Поощрение фирмами эффективного применения инвестиций;
- Защита прав собственников.
- В Грузии в указанном направлении осуществляются существенные мероприятия, вместе с тем считаем важным акцентирование социально-экономической политики государства в следующих четырех направлениях:
 - Совершенствование управляющих и организационных структур в реальном секторе, которые обусловлены повышением качества менеджмента на любом уровне управления;

- Улучшение технологических структур и замена устаревших технологий и основных фондов;
- Изменение структуры производства в пользу высокотехнологичного и перерабатывающего производства;
- Последующее развитие инфраструктуры .

В ближайший период в Грузии инвестиционная стратегия должна быть направлена на достижение нового технологического уровня. В то же время, возможности достижения технологического уровня для разных отраслей различная. Значительным является направление стратегических инвестиций на отрасли с экспортными навыками, для чего необходимо формирование правового и налогового режима, который будет основан на стабильности. Вторым важным направлением является акцентирование на такие отрасли, которые имеют высокий научно-технический потенциал и за короткий промежуток времени могут обеспечить производство конкурентоспособной продукции. Рядом с указанными отраслями, с точки зрения инвестиционной активности и экономического развития также заслуживают внимание отрасли, удовлетворяющие социально важным потребностям, а также отрасли которые характеризуются как технологически отсталые. В отношении указанных отраслей инвестиционная политика должна обеспечить в соответствии с международными нормами, защитные тарифы и сертификацию на импорт, а также осуществить мероприятия, которые обеспечивают уменьшение расходов и повышение конкурентоспособности продукции. В данных отраслях основным направлением инвестиционной политики должно стать стимулирование таких иностранных инвестиций, которые ориентированы на ввод новых технологий и опыта менеджмента [1, с. 145].

В аспекте взаимосвязи и взаимоопределенности инвестиционной активности и экономического роста также приняты решения задач повышения уровня развития депрессивных регионов. Для Грузии одним из характерным признаком является то, что страна характеризуется необычным для развитых стран уровнем дифференциации регионального развития. В таких условиях особой задачей является выбор региона для инвестирования [1, с. 111]. Надо отметить, что для инвесторов малопривлекательными являются депрессивные регионы. К таким регионам, как правило, относят регионы, в которых имеются:

- кризисное выявление проблем определенного вида, рост которого вызывает значительную опасность с точки зрения социально-экономического развития, политической стабильности, защиты окружающей среды;
- недостаточность ресурсов регионов для осуществления социально-экономических целей;
- экономико-географическое, геополитическое состояние региона, которое обязывает проведение особых мероприятий государственного регулирования.

Как правило, среди депрессивных регионов выделяют две группы. Регионы, которые имели депрессивный характер до трансформационного периода и регионы, которые приобрели подобный характер в период трансформации.

В этом направлении важен опыт стран с переходной экономикой, в которых между инвестициями и экономическим ростом наблюдается такая же взаимосвязь, как и в развитых странах. В частности, для экономики Китая характерны стабильные условия как инвестиций, так и экономического роста. Вместе с тем, повышается удельный вес инвестиций в ВВП. В 80 годах в среднем он составлял 34%, а в конце 90 годов – 40%. В то же время несмотря на замедление темпов роста инвестиций в стране стабильно сохраняется 10-15% рост, что является высоким для стран, с переходной экономикой.

Что касается постсоциалистических стран Восточной Европы, в первые годы реформ в них наблюдались довольно высокие темпы уменьшения инвестиций. В тоже время одним из характерных признаков периода взлета экономики этих стран было и то, что в период экономического роста темп роста инвестиций опережал темпы роста ВВП [5, с. 12].

Объяснение указанного возможно тем, что уменьшение инвестиций вызовет падение сбережений до такого уровня, когда невозможно будет даже простое воспроизводство основного капитала, что в свою очередь отразится на уменьшении производства продукции и обслуживания. Когда экономика перейдет в фазу роста, тогда налицо будет мобилизация ресурса сбережений и экономика встанет перед необходимостью направить появившиеся ресурсы на улучшение основных фондов. Вместе с тем, надо отметить, что в течение первых пяти лет ни одна страна не смогла достичь в экономике отметки, имеющейся у страны до переходного периода. Достичь указанной отметки с интервалом в 5-7 лет смогли – Польша, Чехия, и Венгрия. В экономике Грузии в 90-х гг. XX в. объем инвестиций был настолько мал, что в конце XX века, несмотря на значительный рост инвестиций, имело место резкое падение ВВП. Аналогичный процесс был и в Азербайджане, где темпы роста инвестиций значительно преобладали над темпами роста ВВП. Причиной этого эксперты сочли военную ситуацию в этих странах.

В странах с переходной экономикой, при характеристике динамики инвестиций, надо отметить, что темпы роста инвестиций невысокие, что касается такого индикатора, каковым является реальный уровень роста основного капитала, то оно еще раз подтверждает высказанное соображение о сравнительно невысоких темпах роста инвестиционной активности [4, с. 2].

Одной из важнейших проблем реформирования и модернизации грузинской экономики на сегодняшний день является привлечение иностранных инвестиций. Грузии требуется иностранный капитал, способный принести новые технологии и современные методы управления, который будет способствовать развитию отечественных инвестиций.

В настоящее время происходящие в Грузии социально – экономические изменения существенно преобразовали хозяйственный оборот и потребовали разработки принципиально нового, адекватного экономическим потребностям законодательства, детально регулирующего иностранную инвестиционную деятельность в Грузии.

Инвестиционное право тесно связано с гражданским, предпринимательским, финансовым, административным правом, так как общественные отношения, составляющие предмет инвестиционного права, одновременно являются частью предмета отраслей грузинского права. Следовательно, необходимо признать комплексность исследуемых отношений¹.

Инвестиционная деятельность, составляющая предмет права, характеризуется самостоятельностью. Условно можно выделить имущественную и организационную самостоятельность инвестора. Имущественная самостоятельность определяется наличием у инвестора обособленного имущества как экономической базы инвестиционной деятельности. Объем имущественной самостоятельности зависит от юридического статуса, на основе которого это имущество принадлежит инвестору. Наиболее велика самостоятельность собственника имущества. Предприятия, действующие на праве хозяйственного ведения, также имеют значительную имущественную самостоятельность, однако уже ограниченную законом и договором с собственником – инвестором. И наконец, принадлежность имущества на праве оперативного управления дает наименьший простор для реализации инвестиционных отношений. Организационная самостоятельность – это возможность принятия самостоятельных решений в процессе инвестиционной деятельности, начиная от принятия решения заниматься такой деятельностью, выбора вида и правовой формы инвестирования.

Инвестиционная деятельность сопряжена с риском. Этим признаком подтверждается однородность инвестиционных отношений и предпринимательства в самом широком смысле этого понятия. Предпринимательский риск – мощный стимул к успешной работе; уменьшения убытков можно достичь путем заключения договора страхования предпринимательского риска, т. е. риска убытков от предпринимательской деятельности из-за нарушения обязательств контрагентами или изменения условий этой деятельности по независящим от предпринимателя обстоятельствам, в том числе риска неполучения ожидаемых доходов (портфельная инвестиция).

Инвестиционная деятельность направлена на систематическое получение прибыли. Это основная цель инвестора, придающая его деятельности коммерческий характер, который не утрачивается даже в том случае, если результатом явилась не прибыль, а убыток. Вместе с тем, если получение прибыли как цель не ставится изначально, деятельность нельзя назвать инвестиционной [1, с. 221].

Инвестиционные отношения, в свою очередь, тесно связаны с другими, не имеющими непосредственной цели извлечения прибыли. В частности, такие отношения складываются при осуществлении деятельности организационно – имущественного характера по созданию и прекращению деятельности совместного с иностранными инвесторами предприятия или полностью им принадлежащего, получению лицензий, сертификатов и в ряде других случаев – проведению экологической экспертизы (например, разработка природных ресурсов, недр). Такая хозяйственная деятельность носит некоммерческий характер, но создает основу, а зачастую является необходимым условием, предпосылкой будущей инвестиционной (предпринимательской) деятельности. Именно поэтому отношения, возникающие в указанных случаях, охватываются хозяйственно – правовым регулированием и входят в предмет инвестиционного права.

Важнейший принцип инвестиционного права - принцип самостоятельного осуществления инвестором своей деятельности. Он включает в себя: право инвестора владеть, пользоваться и распоряжаться объектами и результатами инвестиций; право приобретать необходимое инвестору имущество (если это не противоречит законодательству); невмешательство государственных органов и должностных лиц во внутрихозяйственную деятельность инвестора. Наиболее полно данный принцип во всех его проявлениях закреплен в законодательстве об иностранных инвестициях и о прямых инвестициях в виде государственных гарантий осуществления инвестиционной деятельности.

Принцип защиты прав и законных интересов инвесторов в настоящее время получил закрепление в отношении иностранных и утвержденных инвесторов. Он выражается в гарантиях государства по защите инвестиций, прибыли (дохода), дивидендов, прав и интересов инвесторов; в предоставлении гарантий защиты от изменений законодательства и обеспечении гласности в инвестиционной деятельности, а также в закреплении порядка разрешения инвестиционных споров.

Принцип взаимовыгодности инвестиций (или оптимального сочетания общегосударственных интересов и интересов инвесторов) заключается в том, чтобы инвестиционная деятельность не только приносила прибыль (доход) инвестору, но и способствовала организации новых предприятий, созданию дополнительных рабочих мест, увеличению производства товаров и услуг и повышению их качества и т.п.

Принципы государственного регулирования инвестиционной деятельности и стимулирования прямых инвестиций в приоритетных секторах экономики, наряду с принципом привлечения иностранных инвестиций в экономику Грузии, относятся к общеотраслевым принципам инвестиционного права ввиду того, что они определяют основные направления государственной инвестиционной политики. То же самое можно сказать и о принципах прямого государственного управления государственными инвестициями и стимулирования отечественных товаропроизводителей.

ВЫВОДЫ

Таким образом, в инвестиционном праве есть основные (общетраслевые) принципы, отражающие наиболее существенные закономерности развития инвестиционных отношений и относящиеся ко всем институтам инвестиционного права, а также другие (внутриотраслевые) принципы, относящиеся к одному или нескольким институтам инвестиционного права. В своем единстве они составляют принципы инвестиционного права, и ими руководствуются в процессе осуществления своей деятельности субъекты инвестиционных отношений – государственные органы и инвесторы.

И наконец, государство в целях реализации публичных интересов общества воздействует на субъектов, осуществляющих инвестиционную деятельность, регулируя эту деятельность разными способами и с применением различных форм.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бараташвили Е. Ш. Инвестиционный Менеджмент (на грузинском языке). – Тбилиси : Изд-во Сухумского гос. университета, 2011. – 310 п.л.
2. Евстигнеев Р. Н., Евстигнеева Л. П. Метаморфозы финансового капитала // Вопросы экономики. – 2013. – N 8.
3. Зельднер А., Козлова С. Управление процессом привлечения частных инвестиций в особые экономические зоны // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 10. – С. 62–69.
4. Исаев Э. А. Модернизация региональных финансов. – М. : Изд-во РАГС, 2009. – 240 п. л.
5. Исследовано в Грузии [Электронный ресурс] : многопредмет. науч. журн. / Материалы Государственного департамента статистики. – Режим доступа :
http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=1144&lang=geo
6. Метаморфозы финансового капитала [Электронный ресурс] : многопредмет. науч. журн. / Издание РАН. – Режим доступа :
<http://institutions.com/theories/2242-metamorfozy-finansovogo-kapitala.html>
7. Нагоев А. Б. Региональные аспекты инвестиционного процесса: проблемы и перспективы. – Нальчик : Издательство КБНЦ РАН, 2001. – 12,8 п. л.
8. Нагоев А. Б. Вопросы инвестиционно-инновационного процесса в регионе с депрессивным состоянием экономики. – Нальчик : Издательство КБНЦ РАН, 2008. – 11 п. л.

ПРОГРАМА ПОЛІПШЕННЯ ЕКОЛОГІЇ р. ДНІПРА ТА ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (1991–2013 рр.)

Ковпак Людмила Всеволодівна
Інститут історії України Національної Академії наук України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Відділу новітньої історії та політики (Україна)
e-mail: ludkovpak@list.ru

РЕЗЮМЕ

У статті в історичному ракурсі на основі введення в науковий обіг нових архівних документів, статистичних, аналітичних джерел та новітньої літератури досліджено проблему екологічного стану басейну Дніпра та якості питної води в Україні на сучасному етапі (1991–2013 рр.). Розглянуто низку питань щодо екології водних ресурсів, а також хід здійснення заходів по реалізації Національної програми поліпшення стану ріки Дніпро. Вивчено становище та заходи щодо поліпшення питної води в Україні, як у міських, так і у сільських населених пунктах. У статті використані нові відомчі архіви деяких міністерств у напрямку збереження водних ресурсів. В історичному аспекті проблематика захисту гідросфери довкілля в Україні є недостатньо вивченою і потребує наукового дослідження на сучасному етапі.

Ключові слова: екологічний стан Дніпра, питна вода в Україні, міжнародне співробітництво в галузі захисту водних ресурсів (1991–2013 рр.).

РЕЗЮМЕ

В статье в историческом ракурсе на основе введения в научный оборот новых архивных документов, статистических, аналитических источников и новейшей литературы исследована проблема экологического состояния бассейна Днепра и качества питьевой воды в Украине на современном этапе. Рассмотрен ряд вопросов о состоянии водных ресурсов, а также о ходе осуществления мероприятий по реализации Национальной программы улучшения экологического состояния реки Днепр. Изучено состояние и меры по улучшению питьевой воды в Украине, как в городских, так и в сельских населенных пунктах. В статье использованы новые ведомственные архивы нескольких министерств, касающиеся вопросов сохранения водных ресурсов.

В историческом аспекте проблематика защиты гидросферы в Украине есть недостаточно изученной и требует научного исследования на современном этапе.

Ключевые слова: экологическое состояние Днепра, питьевая вода в Украине, международное сотрудничество в области защиты водных ресурсов (1991–2013 гг.).

ABSTRACT

The article is based on the introduction to the scientific use of the new archives, statistical, analytical sources and modern literature, and the paper in historical perspective investigates the ecological problem of the Dnieper River and the quality of the drinking water in Ukraine nowadays (1991–2013). We consider a number of questions about the state of water resources and the implementation of measures of the National program to improve the ecological situation of the Dnieper River. The article deals with the state and measures to improve water resources in Ukraine as urban as well in rural areas.

Putting the attention to the great importance of the clear drinkable water in the lives of many people in different countries, the United Nations Organization on March 22 was declared the World Day of Water Resources, and 2003 – the Year of the water. Deficiency of clean drinking water is one of the most critical issues for many regions of the world, because over 1 billion people in the world drink the water, which is unsuitable for consumption. According to the UN, it is projected that by 2025 this number will increase more by 900 thousand people. The action of the UN was to remind that the Planet's water resources are not inexhaustible, because the fresh water on the Earth exists only 3%.

The article uses the new governmental departments' archives of some ministries towards water resources protection in Ukraine in the contemporary period (1991–2013). The historical aspect of the problem of the water protection of the environment is not understudied and investigated fully and it is in need of research nowadays.

Keywords: ecological state of the Dnieper River, drinking water in Ukraine, international cooperation in the sphere of the water resources protection (1991–2013).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забруднення джерел питної води стало нагальною проблемою для багатьох країн Земної кулі. За звітами Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), станом на кінець 2013 р. майже 80% усіх спалахів інфекційних та багатьох інших хвороб були пов'язані із вживанням населенням неякісної води.

У червні 1999 р. у Лондоні на Ш Європейській конференції міністрів екології та охорони здоров'я 35 країн Європи, у тому числі й Україна, підписали Протокол з проблем води та здоров'я, беручи зобов'язання

обережати своїх громадян від захворювань, пов'язаних із забрудненням води, захищати водні ресурси і розробити програму усунення небезпечних ситуацій.

У березні 2000 р. у м. Гаага (Нідерланди) відбувався Всесвітній водний форум, під час роботи якого тисячі людей у 140 країнах проводили різноманітні акції, закликаючи свої уряди до більш ефективного управління водними ресурсами. Результатом спільних зусиль учасників конференції та громадськості стало підписання Декларації з питань безпеки води у XXI ст. Українська делегація брала активну участь у роботі Всесвітнього водного форуму.

З огляду на важливість води у житті населення у різних країнах, Організацією Об'єднаних Націй 22 березня було проголошено Всесвітнім днем охорони водних ресурсів, а 2003 р. – роком води. Дефіцит чистої питної води є однією з найгостріших проблем для багатьох регіонів земної кулі, адже на планеті понад 1 мільярд мешканців п'ють воду, непридатну для споживання. За даними ООН, прогнозується, що до 2025 р. ця цифра збільшиться ще на 900 тисяч людей. Метою акції ООН стало нагадування про те, що водні запаси планети не є невичерпними, адже прісної води на Землі лише 3%.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найгострішою екологічною проблемою України (за Чорнобильською) є стан ріки Дніпро.

Україна за обсягами місцевих водних ресурсів (1000 куб. метрів на людину) є серед найменш забезпечених держав у Європі. Визначальним показником є такий: якщо водозабезпечення становить нижче 1000 кубометрів на душу населення на рік, то країна відчуває хронічний дефіцит води. Для порівняння: у Росії – 31 тис. куб. м на людину, у Швейцарії – 5,8, у США – 7,4, у Польщі – 1,6 тис., у Франції – 2,9, у Швеції – 21,6, у Білорусі – 3,3 тис. м³. Україна, а також Португалія та Греція, мають найменші запаси питної води на душу населення у Європі. На одного європейського жителя у середньому припадає близько 5 тис. куб. м власних водних ресурсів [6, с. 2].

Найбільшою водною артерією Української держави є Дніпро-Славутич, водні ресурси цієї ріки становлять близько 80% від загальних обсягів, забезпечуючи водою дві третини усієї території, понад 30 млн. мешканців та 2/3 її господарчого потенціалу. Головна ріка країни опинилася у справжній біді. У Дніпровський басейн лишень із території України щорічно скидалося понад 12 млрд. куб. м стічних вод, більшість з яких були забруднені сполуками азоту, нафтопродуктами, солями важких металів, пестицидами та іншими шкідливими речовинами. Сильної шкоди завдало забруднення ріки радіонуклідами після аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Понад 1,2 тис. км дніпровських берегів розмиваються, в наслідок чого втрачено майже 8 тис. га родючих земель [10, с. 75]. Довгі роки нехтування екологічною обґрунтованістю призвело до перенасичення басейну Подніпров'я промисловими гігантами з недосконалими технологіями та обладнанням, із високою питомою вагою водоемних та екологічно шкідливих підприємств, передовсім чорної металургії, енергетики, машинобудування, зрошувального землеробства, хімії.

Забруднювачами Дніпровської води стали не лише промисловість, комунально-побутовий сектор, але й сільське господарство. Після недбалого збереження мінеральних добрив, пестицидів, гербіцидів або через порушення, допущені при внесенні їх у ґрунт, щорічно при випаданні опадів у річки змивалася з водою значна кількість хімікатів. Так у 1994 р. лишень аграрними підприємствами Полтавської області було скинуто у Дніпровські притоки 175 тис. кубометрів води, насиченої пестицидами, мінеральними добривами та стоками з ферм [8, с. 397].

Занепокоєння викликав і стан малих річок, у басейні котрих формується 60% водних ресурсів Української держави. Часто раніше повноводні водойми перетворювалися на болота, адже тривалий час малі ріки не розчищалися, замулювалися. Щорічно у водоймища країни скидалося і потрапляло разом зі стоками приблизно 8 млн. т різних забруднюючих речовин. Приблизно 17% мешканців України отримували воду, котра не відповідала санітарним нормам [10, с. 6]. Суттєве зниження якості водних ресурсів спостерігалось у усіх річкових басейнах України.

На початку 1992 р. Міністерство охорони природи України надіслало Звернення до Верховної Ради та Кабінету Міністрів про невідкладні заходи по оздоровленню екологічного становища в басейні Дніпра та по забезпеченню населення якісною питною водою [4, с. 1–3]. Президент України Л.М.Кравчук Указом від 14 квітня 1992 р. утворив Комісію з проблем екологічного стану ріки Дніпро та якості питної води, до складу якої увійшли працівники Академії наук, керівники профільних міністерств, народні депутати, представники громадських організацій.

У січні 1997 р. Верховна Рада затвердила Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, розраховану до 2010 р. Щорічно на її втілення потребувалося близько 200 млн. грн. [7, с. 3]. У ході виконання Програми була збільшена кількість нових об'єктів, де велось природоохоронне будівництво, а також таких, де впорядковувалось існуюче водовідведення на об'єктах житлово-комунального господарства та інших галузей. Відповідно до Програми, у водосховища Дніпровського каскаду, природні та технічні водойми, а також у Азовське море і лимани Чорного моря в 1998 р. було вселено 63,5 млн. особин різновікової молоді цінних видів риб (товстолобика, осетрових, форелі тощо) [11, с. 50].

Проте, реалізація державної програми оздоровлення Дніпра, як і багатьох інших, натикалася на чисельні труднощі, передусім фінансові, бюрократичні. Аналіз екологічної ситуації свідчив, що, незважаючи на спад виробництва, рівень забруднення в басейні Дніпра і упродовж наступних років був доволі високим.

Відчутного антропогенного впливу зазнавали майже всі річки і водосховища. У 1998 р. на 32 водних об'єктах відмічені 430 випадки значного забруднення поверхневих вод по десятих інгредієнтах (у 1997 р. – 411 випадків) [11, с. 75]. Через біогенне забруднення усіх водосховищ каскаду Дніпровська вода перед подачею споживачеві потребувала додаткової очистки – фільтрації, коагуляції, знезаражування.

Міжнародне співробітництво як на рівні державних, так і громадських організацій є однією з умов успішності дій та заходів щодо захисту природи.

“Вода для життя” – таким було гасло екологічної акції по Дніпру, проведеної в липні 1994 р. міжнародною природоохоронною організацією Грінпіс спільно зі своїм українським відділенням. Всесвітньовідоме судно “Мобік Дік” із інтернаціональним екіпажем, що складався з представників організацій “зелених” США, Нової Зеландії, Колумбії, Іспанії та Англії, під прапором Грінпісу разом із українськими активістами спрямувало екологозахисний десант по річці Дніпро, зробивши зупинки у найбільш забруднених прибережних містах – Херсоні, Запоріжжі, Дніпропетровську, Черкасах, Кременчуці, Києві. Мета акції “Вода для життя” – привернути увагу громадськості та державних органів України до потреб захисту навколишнього середовища і, насамперед, врятування Дніпра як однієї з найбільших водних артерій Європи. Адже, впадаючи в Чорне море, ця ріка відчутно впливає й на екологію багатьох інших країн. Тому оздоровлення басейну Дніпра, екологічне очищення його вод, особливо після аварії на ЧАЕС, розташованій поблизу Дніпра, стало проблемою не лише для України, але й для Європи. На кораблі “Мобі Дік” були влаштовані дні “відчинених дверей”, коли мешканці Києва та інших придніпровських портів знайомилися з сумною статистикою про порушення природоохоронного законодавства в Україні, зі шкідливими для здоров'я населення наслідками забруднення довкілля. За час перебування “Мобі Діку” в Україні влітку 1994 р. десятки тисяч жителів поставили свої підписи у відозві на підтримку акції “Вода для життя”.

Міжнародна фінансова й технічна допомога мали позитивне значення для реалізації міжнародних проектів у галузі контролю й поліпшення стану гідросфери. Важливу роль мала Програма технічної допомоги Канади “Розвиток управління навколишнім середовищем в Україні (район басейну Дніпра)” (у розмірі 5 млн. доларів). Від 1998 р. надходила допомога від Європейського Союзу за програмою TACIS для басейну Дунаю. Від 1998 р. розпочався міжнародний проект з налагодження трансграничного моніторингу Західного Бугу та річок Лоториця і Уж за участю України, Білорусі, Польщі та Словаччини. У 2000 р. відновилася робота за програмами поліпшення екологічного стану басейнів річок Сіверський Донець та Дністер.

24 листопада 2005 р. у м. Стамбул (Туреччина) відбулося засідання керівного Комітету Проекту ПРООН-ГЕФ (Глобальної екологічної фундації) “Відновлення екосистеми Чорного моря”. На зустрічі були присутні делегації Болгарії, Грузії, Росії, Румунії, Туреччини, України, представники ПРООН, Європейського Союзу, де обговорювалися питання щодо проекту структури Чорноморської комісії. Серед заходів було заплановано розробити новий трансграничний діагностичний аналіз Чорноморського регіону; завершити нову редакцію Протоколу про наземні джерела забруднення та про регулювання рибальства на Чорному морі; реалізувати проект інформаційної системи про забруднення нафтопродуктами, ін. Учасники екофоруму наголосили на необхідності подальшого розвитку співпраці країн Чорноморського регіону.

Одним із нагальних завдань з природоохорони є поліпшення якості питної води у різних населених пунктах України.

У системі централізованого водопостачання не відповідає державним нормативам “Питна вода” за санітарно-гігієнічними показниками 12,5% досліджених проб (у 1998 р.). Найбільший відсоток відхилень у системах централізованого водопостачання за санітарно-хімічними показниками відмічався в Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Запорізькій областях; за бактеріологічними показниками – у Тернопільській, Миколаївській, Донецькій, Закарпатській та Запорізькій областях. Залишався вкрай незадовільним стан водопровідних мереж. За даними Держкомітету по будівництву та архітектурі України, близько 20% водогінних мереж знаходились в аварійному стані. Одним з напрямків є будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних водопровідних і каналізаційних споруд. У 2000 р. 356 млн. грн. бюджетних коштів було спрямовано на ремонт системи водозабезпечення і каналізації в регіонах. Однак цього ще недостатньо для розв'язання всіх завдань. Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) ухвалив рішення про надання кредиту на оновлення водопровідної та каналізаційної мережі у Запоріжжі, Львові та Севастополі [3, с. 2].

У жовтні 2004 р. у столиці Києві з ініціативи низки неурядових організацій на ниві захисту довкілля (зокрема, “Мама-86”) були проведені громадські слухання “Питна вода в Україні”, спрямовані на посилення уваги до цієї гострої проблеми не лише населення, але, передовсім, відповідних міністерств і відомств, місцевих органів влади.

У 2002 р. за галузями економіки основними водоспоживачами залишалися підприємства електроенергетики (використано 35% води від загальних обсягів), житлово-комунального (24%) та сільського господарства (20%), а також металургії (14%); саме від підприємств цих галузей потрапляла найбільша кількість забруднених стоків. За даними обстежень Міністерства охорони здоров'я України у 2001–2002 рр., кожна сьома із проб води, взятої із системи господарсько-питного постачання, не відповідала санітарно-гігієнічним вимогам на санітарно-хімічні показники та кожна тринадцята – на мікробіологічні (у 2001 р. – кожна дванадцята) [11, с. 3]. За проведеними спостереженнями Державної гідрометеослужби у 2002 р., найчастіше випадки високих забруднень були зафіксовані у річках басейнів Західного Бугу, Дунаю, Дністра, Південного

Бугу, Дніпра, Сіверського Дінця, річках Приазов'я. У задовільному стані знаходилися лише річки Карпат і гірського Криму. Найбільшими забруднювачами басейну Дніпра (за показниками 2004 р.) виявилися підприємства: "Київводоканал"; Водоканал м. Дніпропетровськ; Запорізька АЕС; Металургійний завод ім. Дзержинського; Водоканал м. Запоріжжя; Металургійний завод ім. Петровського; Металургій комбінат "Запоріжсталь"; Комбінат "Криворіжсталь".

У рамках здійснення Національної програми екологічного оздоровлення ріки Дніпра у 2004 р. реалізовувались 23 природоохоронні заходи (головним чином із будівництва очисних споруд у населених пунктах 16 областей басейну Дніпра). Проте їх виконання відставало від обсягу потреб [9, с. 2, 9].

Верховна Рада України неодноразово ставила на обговорення у порядок денний питання природоохоронної політики, зокрема про охорону водних ресурсів, у складі парламенту був створений та діяв профільний постійний комітет. За документами відомчого архіву Верховної Ради України, у звіті Комітету ВР України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи за період роботи (2006–2007 рр.) зазначалося, що було проведене виїзне засідання Комітету ВР 12–15 жовтня 2006 р. у м. Ужгород «Про стан виконання Програми протипаводкових заходів у басейні ріки Тиса в Закарпатській області на 2002–2006 роки» [1, с. 1–5]. 4 квітня 2007 р. у парламентському Комітеті з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи розглядалося питання «Про реалізацію державної політики в галузі охорони, використання та відтворення водних ресурсів». Були ухвалені рішення: «Проаналізувавши ситуацію у цій сфері, а також інформацію, надану Міністерством охорони навколишнього природного середовища, Держкомітетом водного господарства, Комітет Верховної Ради відзначив, що ...здійснюються кроки з удосконалення системи управління водними ресурсами», «... у той же час, практично усі поверхневі води України, а в окремих регіонах і підземні води, за рівнем забруднення не відповідають встановленим нормативам якості води. Близько 70% поверхневих вод і значна частка запасів підземних, втратили своє значення як джерела питного водопостачання. Збільшуються середньорічні показники вмісту у воді амонійного азоту, нітратів, фосфатів та підвищення мінералізації води, фенолів та нафтопродуктів. Наведене свідчить як про незадовільний стан виконання заходів державних і регіональних програм в сфері водокористування... Заходи з охорони та відтворення водних ресурсів, а також кошти на їх реалізацію розпорешені по ряду програм, які вирішують окремі проблеми («Загальнодержавна програма розвитку водного господарства», «Загальнодержавна програма «Питна вода», ін.). Наприклад, фінансування «Комплексної програми розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь у 2001–2005 роках та прогноз до 2010 р.» становило у період 2001–2006 рр. лише 0,5% від запланованих коштів» [2, арк. 28–29].

Складною залишалася ситуація із забезпеченням сільського населення питною водою. Наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. мешканці 420 українських сіл користувалися тільки привізною водою, ще у 800 селах використовували привізну воду поряд з іншими джерелами водопостачання. Більшість селян вживали воду з місцевих джерел – шахтних та дрібно-трубних колодязів, індивідуальних свердловин, копанок, які часто перебували у незадовільному санітарно-гігієнічному стані. Послугами централізованого водопостачання користуються п'ята частина сіл в Україні. Кожна дев'ята проба питної води з сільських водопроводів та кожна четверта проба із джерел децентралізованого водопостачання не відповідали гігієнічним вимогам за бактеріологічними показниками. Зокрема, у Черкаській області державними Службами санепідемстанцій у 2013 р. було проведено 90 перевірок комунальних водогонів у містах і селах, виявлена низка порушень. Сільське населення на Черкащині (станом на 2013 р.) було забезпечено централізованим водопостачанням лишень на 30%, а інші мешканці сіл користувалися водою з колодязів та артезіанських свердловин. За даними лабораторних досліджень СЕС, 40% проб питної води у сільській місцевості не відповідали вимогам за санітарно-хімічними показниками і 15% – за мікробіологічними нормативами [12, с. 5]. Потрібним було фінансування державних програм по питній воді, яке не виконувалось у передбачених обсягах, а здійснювалося переважно з обласного або місцевого бюджетів.

В українських містах до значних збитків призводило те, що великими були витоки та не обраховані втрати води (понад 12%), що зумовлювалося відсутністю по квартирному обліку споживання води у житловому фонді, недостатністю лічильників води (в Україні середньодобове водоспоживання на одного городянина у 1999 р. становило 332 літра, а у містах Європи – 100–200 літрів).

У лютому 2014 р. велике індустріальне місто Запоріжжя здійснило останній платіж за 15-річною кредитною програмою Європейського банку реконструкції і розвитку щодо модернізації водогінних мереж. Обласний центр Запоріжжя став серед перших щодо співробітництва ЄБРР з Україною ще від 1999р. у галузі очищення стоків та поліпшення питного водопостачання. 1999 р. міськвиконком підписав Угоду з ЄБРР, яка була ратифікована Верховною Радою. У підсумку робіт здійснено модернізацію обладнання центральних очисних споруд, що забезпечило повне механічне очищення стоків лівобережжя Запоріжжя (зокрема, зменшено скидання стоків у Дніпро основних забруднювачів: азоту амонійного і нітриту – учетверо, зважених речовин – утричі, фосфатів – удвічі). Хоча повністю хлорування при водоочищенні не було відмінено, використання хлору скоротили у 4 рази, встановили нове обладнання на 13 насосних станціях, що дало змогу суттєво заощаджувати енерговитрати та поліпшувати якість води [5, с. 1, 19].

ВИСНОВКИ

На загал, в Україні у досліджуваний період (1991–2013 рр.), екологічний стан басейну ріки Дніпро та якість питної води потребували поліпшення та реалізації комплексу заходів як з боку державних інституцій, так і з боку громадськості. Проте, недосконалість водного законодавства щодо державного контролю за використанням та охороною гідросфери, а також відсутність важелів впливу на порушників природоохоронних законів ускладнювало забезпечення якісною водою населення і галузей економіки в країні. За необхідне було збільшити фінансування державних програм по збереженню та поліпшенню якості води задля економічних потреб України і потреб населення, а також із точки зору міжнародних тенденцій важливості водних ресурсів на сучасному етапі світового розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Верховної Ради України. Фонд. 1., опис. 22, справа. 9301. – Арк. 1–5.
2. Архів Верховної Ради України. Фонд. 1., опис. 22, справа. 9327. – Арк. 28–29.
3. Водопроводи України в критическом состоянии // Украинская газета «Труд». – 2000. – 31 августа. Поточний архів Міністерства охорони природи України. Національна доповідь «Про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 р.». – Стор. 18–20.
4. Звернення колеги Міністерства до Верховної Ради, Кабінету Міністрів України про невідкладні заходи по оздоровленню екологічного становища в басейні Дніпра. (1992 р.) // Поточний архів Міністерства охорони природи України. Річний звіт 1992 р.
5. Іноземні банкіри допомогли в очищенні стоків і обіцяють дешеву воду // Газета «Голос України». – 2014. – 27 березня. – С. 1, 19.
6. Новости // Украинская газета «Труд». – 2006. – 23 марта.
7. Оздоровимо Дніпро за 13 років // Урядовий кур'єр. – 1997. – 3–16 січня.
8. Панченко П.П. Аграрна історія України : навчальний посібник / Панченко П. П., Славов В. П., Шмарчук В. А. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.
9. Поточний архів Міністерства охорони природи України. Інформаційна довідка про хід виконання Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води у 2004 році. – С. 2, 9.
10. Поточний архів Міністерства охорони природи України. Національна доповідь «Про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 році». – С. 75; Поточний архів Міністерства охорони природи. Звіти міністерства про роботу у 1991, 1992, 1993 рр.
11. Поточний архів Міністерства охорони природи України. Національна доповідь «Про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 р.». – С. 50, 75, 3.
12. Яку воду ми пили у 2013 році // Акцент. – 2014. – №2. – 8 січня. – С. 5.

РЕГУЛЯТОРИ І ВАЖЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА

Гринь Валентина Іванівна¹, Пилипенко Катерина Анатоліївна²
Полтавська державна аграрна академія, старший викладач кафедри організації, обліку і аудиту (Україна)¹
Полтавська державна аграрна академія, к.е.н., доцент кафедри організації, обліку і аудиту (Україна)²
e-mail: malenkali@rambler.ru

РЕЗЮМЕ

Досліджено розвиток галузі тваринництва Полтавської області та висвітлені напрями модернізації даної галузі сільськогосподарськими підприємствами. Визначені обсяги фінансування галузі тваринництва з Полтавського обласного бюджету. Розглянуті основні завдання, цільові пріоритети та напрями збільшення обсягів виробництва та підвищення якості молочної продукції в усіх категоріях господарств Полтавської області на перспективу. Запропоновані напрями конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на європейському ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, тваринництво, модернізація, селекція, інвестори, фінансування, агропромислове виробництво, племінні база, ефективність.

РЕЗЮМЕ

Исследовано развитие отрасли животноводства Полтавской области и освещены направления модернизации данной отрасли сельскохозяйственными предприятиями. Определены объемы финансирования отрасли животноводства из Полтавского областного бюджета. Рассмотрены основные задачи, целевые приоритеты и направления увеличения объемов производства и повышения качества молочной продукции во всех категориях хозяйств Полтавской области на перспективу. Предложены направления конкурентоспособности отечественной продукции АПК на европейском рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность, животноводство, модернизация, селекция, инвесторы, финансирование, агропромышленное производство, племенные база, эффективность.

ABSTRACT

Studies the development of the livestock industry Poltava region and highlight trends of modernization of the industry farms. Costed livestock industry from Poltava oblast budget. The basic objectives, priorities and target areas increase production and improve the quality of dairy products in all categories of Poltava region for the future. Directions competitiveness of domestic agricultural products in the European market.

Keywords: competitiveness, livestock, modernization, selection, investors, financing agricultural production, breeding base, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проголошений Україною стратегічний курс на модернізацію у сучасному глобалізованому світі вона формує систему своїх міжнародних відносин, де особливе місце в економіці країни посідає аграрний сектор. Особливе місце в аграрному секторі приділяється саме розвитку галузі тваринництва та підвищення його конкурентоспроможності і серед областей України чільне місце у розвитку цієї галузі відводиться саме Полтавській області. Вона є стратегічно важливою областю цілеспрямована робота якої направлена на впровадження науково обґрунтованих технологій утримання худоби, збалансованого харчування, ветеринарного обслуговування, селекції в сільськогосподарських підприємствах, що призводить до підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва. У зв'язку зі стрімкими змінами ситуацій як у світі так і в країні, сучасні виклики вимагають актуалізації українських підходів до дво- та багатостороннього співробітництва та розвитку конкурентоспроможної вітчизняної сільськогосподарської продукції як на вітчизняному так і європейському ринку, що робить дослідження актуальним.

Теоретичні і практичні аспекти розвитку агробізнесу та конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції розглядаються в працях Г. О. Андрусенка, П. С. Березівського, П. Ю. Бєленького, С. П. Гриненка, М. М. Ільчука, М. В. Калінчика, О. Л. Кирилової, М. Х. Корецького, П. М. Макаренка, В. П. Март'янова, В. Я. Меселя-Веселяка, Л. В. Романової, В. Д. Савченка, В. Ф. Семенова, І. Ю. Сіваченка, Р. А. Слав'юка, В. М. Трегобчука, Р. І. Тринька, М. М. Федорова, Ф. К. Шакірова тощо.

Отже, необхідно дослідити напрями конкурентоспроможності галузі тваринництва сільськогосподарських підприємств Полтавської області, визначити обсяги та джерела фінансування галузі тваринництва та підвищення конкурентоспроможної вітчизняної сільськогосподарської продукції як на вітчизняному, так і європейському ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток агропромислового виробництва Полтавської області та створення сприятливого бізнес-середовища як для вітчизняних товаровиробників, так і для іноземних інвесторів можливо на основі стратегії

інвестиційного розвитку. Як свідчать статистичні дані Полтавська область в останні роки займає перші місця в Україні щодо розвитку галузі тваринництва, що є важливим показником конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції як на вітчизняному так і на європейському рівні. Полтавщина має одну із найбільших племінних баз в Україні: 96 підприємствам області присвоєно статус суб'єкта племінної справи у тваринництві; 32 господарства області отримало статус спеціальної сировинної зони, де виробляється екологічно чиста молочна продукція для виробництва дитячих і дієтичних продуктів харчування.

Для покращення розвитку галузі тваринництва держава сприяє у даному напрямі. Так, державною програмою активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. визначена реалізація 16 інвестиційних проектів з будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів проектною вартістю 1386,3 млн. грн. При цьому реконструкція тваринницьких об'єктів ведеться і в ряді інших господарств. В поточному році для модернізації галузі тваринництва вкладено понад 70,0 млн. грн. власних коштів сільськогосподарських підприємств. Основні напрями модернізації галузі тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Полтавської області наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Напрями модернізації галузі тваринництва сільськогосподарськими підприємствами Полтавської області за 2013 р.

Сільськогосподарське підприємство	Район Полтавської області	Напрями модернізації галузі тваринництва	Фактична вартість завершених робіт
ТОВ «Маяк»	Котелевський р-н	завершено реконструкцію ферми ВРХ під молочний комплекс «Годувальниця-2» на 1000 голів	45,0 млн. грн.
ПП «Ланна-Агро»	Карлівський р-н	введено в дію доільний зал	1,8 млн. грн.
СТОВ «Скіф»	Котелевський р-н	завершено будівництво приміщення для вирощування 200 голів молодняка великої рогатої худоби	1,0 млн. грн.
СТОВ «Перемога»	Чорнухинський р-н	проведено реконструкцію молочно-товарної ферми на 800 голів корів	4,9 млн. грн.
ТОВ НВП «Глобинський свинокмплекс»	Глобинський р-н	проведено реконструкцію будівель та споруд в ферму з дорощування порослят на 11,0 тис. голів	15,0 млн. грн.
ТОВ НВП «Глобинський м'ясо-молочний комплекс»	Глобинський р-н	проведена реконструкція корівника на 200 голів корів	2,0 млн. грн.
ТОВ «Соняшник»	Глобинський р-н	проведена реконструкція корівника на 200 голів корів	2,0 млн. грн.
ТОВ «Пузиківська»	Глобинський р-н	побудовано телятник на 200 голів	1,2 млн. грн.
ФГ «Вітас і К»	Лубенський р-н	реконструйовано корівник на 200 голів корів	1,0 млн. грн.
Галузь рослинництва			
Насінневий комплекс з логістичного та матеріально-технічного забезпечення компанії «Дюпон Піонер»	Диканський р-н	розпочав роботу (червень 2013 р.) оснащений найсучаснішим обладнанням, що дасть можливість виробляти близько 500 тис. посівних одиниць гібридів кукурудзи, соняшнику та ріпаку. На постійну роботу працевлаштовані 40 осіб, а на сезонну будуть задіяні 300 осіб.	40 млн. доларів США
ТОВ «Глобинський переробний завод»	Глобинський р-н	завершено будівництво у 2013 р. з переробки сої потужністю 220 тис. т на рік. Щорічний обсяг виробництва шроту з високим вмістом протеїну становитиме до 160 тис. т, соєвої олії - близько 40 тис. т і 9 тис. т гранульованої оболонки. Це дасть можливість працевлаштувати більше 150 осіб.	280 млн. грн.

В Полтавській області створено сприятливі умови, які забезпечують інвестиційну привабливість галузі тваринництва для іноземних інвестицій, що робить галузь конкурентоспроможною на вітчизняному ринку. Перспективними у цьому напрямі є введення до кінця 2014 р. проектів:

1) будівництва комплексу індичачого м'яса виробничою потужністю 13 тис. т. на базі ТОВ «Докучаєвські чорноземи» Карлівського району спільно з ізраїльською фірмою «М.А.Д.»;

2) будівництва потужного свиногокомплекс на 30,0 тис. свиней, вартістю 142,6 млн. грн. за рахунок залучення німецьких інвестицій ФГ «ХАКА. Свинокомплекси. Полтавщина» в селі Ватажкове Полтавського району. Це сприятиме створення 23 робочих місць та збільшенню виробництва м'яса на 3,5 тис. т.

Отже, за рахунок залучення інвестицій агропромисловий комплекс Полтавської області переходить на інноваційний шлях розвитку, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності галузі тваринництва на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Нами досліджено механізм надходження, використання та обліку коштів Полтавського обласного бюджету, виділених для підтримки розвитку галузі тваринництва. Напрямки використання коштів передбачаються „Обласною Програмою розвитку галузі тваринництва на 2011–2015 роки”, основними цілями програми є забезпечення продовольчої безпеки шляхом розвитку і створення конкурентоспроможної і високоефективної галузі тваринництва та нарощування конкурентної сировини і продукції експортного потенціалу та ін. На підставі затвердженого кошторису Департамент фінансів облдержадміністрації перераховує вказані кошти Головному розпоряднику цих коштів, обсяги фінансування наведені у табл. 2. За результатами програми прогнозована чисельність великої рогатої худоби у 2015 р. в сільськогосподарських підприємствах складе 180,8 тис. голів, в т.ч. корів – 69,8 тис. голів, свиней – 255,2 тис. голів.

Таблиця 2

**Обсяги фінансування галузі тваринництва з Полтавського обласного бюджету на 2014–2015 рр.,
тис. грн.**

№ п/п	Напрямок фінансування	Роки	
		2014	2015
1.	Закупівля доїльного, холодильного та іншого обладнання для створення мініферм з виробництва молока в фермерських та особистих селянських господарствах та його заготівлі обслуговуючими кооперативами	500,0	500,0
2.	Придбання обладнання для підприємств (об'єднань) з племінної справи у тваринництві та племінних господарств з рибиництва	720,0	720,0
3.	Придбання високоцінних племінних (генетичних) ресурсів великої рогатої худоби та свиней племінними об'єднаннями, сільськогосподарськими підприємствами, в т.ч. для підтримки тваринництва підсобних господарств будинків-інтернатів системи соціального захисту області, риби посадкового матеріалу племінними господарствами з рибиництва та його реалізація рибогосподарським суб'єктам всіх форм власності	300,0	300,0
Всього:		1520	1520

Виконання Програми за напрямками наведеними в табл. 2, сприятиме у галузі тваринництва нарощенню у 2015 р. виробництва:

1) молока в усіх категоріях господарств до 750 тис. т, за рахунок підвищення продуктивності дійного стада до 5000 кг молока;

2) м'яса свинини в усіх категоріях до 42 тис. т у живій вазі.

З метою подальшого розвитку галузі тваринництва на 2014 р., крім Обласної програми розвитку галузі тваринництва на період 2011 - 2015 роки в області розроблені такі програми: розвитку сільського господарства Полтавської області на 2014 рік; розвитку фермерських та особистих селянських господарств на період до 2015 року та ін.

Одним із основних пріоритетів в розвитку галузі тваринництва Полтавської області є молочне скотарство. Із заготовлених вітчизняними молокопереробними підприємствами молока частка вищого та I ґатунку становить 86,0 % (326,7 тис. т). Це позитивний показник, який досягнуто за рахунок будівництва і введення в експлуатацію 18 доїльних залів, в 73 підприємствах доїння корів впроваджується в молокопроводи (183 установки) сільськогосподарськими підприємствами. Проте, в особистих селянських господарствах із-за низької якості молока виникають проблеми з виробництвом якісних молочних продуктів та їх реалізацією на внутрішньому і зовнішніх ринках. Іншим негативним фактором на функціонування галузі, який проявляється в постійному скороченні поголів'я корів, особливо в приватному секторі має:

– відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;

– практична відсутність інтегрування виробництва, переробки і реалізації молочної продукції. Відсутність організаційно-економічних механізмів регулювання взаємовідносин у ланцюгу „виробництво – заготівля – переробка - торгівля” призводить до непропорційного розподілу доходів між його учасниками, різних коливань закупівельної ціни на молоко і зниження інвестиційної привабливості галузі;

– відсутність рівноцінного паритету цін на сире молоко, молочну худобу і промислову продукцію;

- недостатня ефективність фінансово-економічного механізму державної підтримки тваринництва;
- застосування морально застарілих технологічних і технічних засобів виробництва, що обумовлює його високу енергоємність і собівартість продукції [1].

Також в сільськогосподарських підприємствах не відповідає сучасним вимогам і рівень продуктивності молочних корів, який за останні 3 роки становив 3,7-4,4 тис. кг молока на корову за рік і є значно нижчим, ніж у провідних країнах світу (8-9 тис. кг молока). Для поліпшення ситуації необхідно вжити комплекс заходів на рівні області спрямованих на вирішення поставлених завдань та цільових пріоритетів в галузі молочного скотарства, що збільшить обсяги виробництва та підвищить якість молочної продукції до 2015 р. (табл. 3).

Таблиця 3

Основні завдання, цільові пріоритети та напрями збільшення обсягів виробництва та підвищення якості молочної продукції в усіх категоріях господарств Полтавської області до 2015 р.

№ п/п	Цільові пріоритети в галузі молочного скотарства	Завдання розвитку галузі	Напрями збільшення обсягів виробництва та підвищення якості молочної продукції
1.	Збільшення поголів'я молочних корів і обсягів виробництва молока в усіх категоріях господарств в обсягах, що забезпечить продовольчу безпеку країни і експортний попит	Довести обсяги виробництва молока в усіх категоріях господарств до 750 тис. т, в т.ч. в сільськогоспо-дарських підприємствах – 335,7 тис. т	Модернізація виробництва на основі інноваційних підходів, спрямованих на зменшення витрат та отримання продукції високої якості
2.	Підвищення якості молока, що виробляється	Збільшити поголів'я молочних корів за рахунок їх нарощування у сільськогосподарських підприємствах	Прискорення нарощування поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах шляхом власного відтворення, стимулювання закупівлі молодняку в племінних господарствах та імпорту
3.	Досягнення економічної стабільності галузі	Підвищити середню продуктивність корів в сільськогосподарських підприємствах до 5500 кг молока та в усіх категоріях господарств до 5000 кг	Стимулювання товаровиробників за перевищення рівня виробництва продукції (або збільшення чисельності поголів'я худоби та птиці) відносно визначеного попереднього періоду
4.	Продовження загальнодержавної тотальної ідентифікації тварин	Довести частку заготівель молока з сільськогосподарських підприємств до 80,0 %, в т.ч.: вищого ґатунку – 80,0 % і 1 ґатунку – 20,0 %, а з господарств населення вищого та 1 ґатунку до 25,0 %	Сприяння подальшому розширенню інтегрованих сільськогосподарських формувань (агрофірм, холдингів, корпорацій та ін.) на основі створення єдиного ланцюгу: сільськогосподарський виробник – переробник – підприємство торгівлі.

Наведені нами в табл. 3, заходи щодо підвищення продуктивності молочних корів, а також у цілому галузі молочного скотарства для вітчизняних виробників надасть можливість: удосконалити систему організації та ведення племінної справи у тваринництві; доведення річної норми годівлі корів до 50-55 % кормових од. на одну корову в рік - в товарних стадах і до 60 % кормових од. – у племінних; підвищення ефективності використання високоцінних племінних (генетичних) ресурсів вітчизняної та зарубіжної селекції.

З огляду на приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС на нашу думку, доцільною є реалізація заходів у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на європейському ринку за основними напрямками, які наведені у табл. 4.

Зарубіжний досвід висвітлює, що важливим аспектом є підвищення інформованості як споживачів, так і виробників сільськогосподарської продукції. Так, наприклад, у Німеччині ще в 2009 р. були відкриті сайти (веб-сайті Федерального міністерства захисту прав споживачів, продуктів харчування та сільського господарства), де в онлайн режимі споживачі та виробники отримують необхідну інформацію. Дана інформація розміщена під егідою Федерального інституту оцінки ризиків, який працює за фінансової підтримки

міністерства із правом публікування результатів своїх незалежних досліджень та інформації для кожного споживача.

Таблиця 4

Напрями конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на європейському ринку

№	Напрями конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК	Активізація напрямів
1.	гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно зі стандартами ЄС	створення та впровадження вітчизняної бази гармонізованих з міжнародними вимогами стандартів на сільськогосподарську продукцію; запровадження на території України спеціальної програми сільського господарства та розвитку села (SAPARD)
2.	збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції	сприяння (у т.ч. фінансове) розробці й упровадженню систем управління якістю, наприклад, на основі принципів ISO 9000; покращення репутації України на міжнародному ринку продовольства як країни-виробника екологічно чистих і безпечних продуктів
3.	налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку	1) створення інфраструктури для консалтингу, навчання та підвищення кваліфікації фермерів і сільськогосподарських спеціалістів з метою підвищення ефективності та продуктивності праці в аграрному виробництві; 2) з допомогою програм фінансування ЄС у галузі підтримки якості та безпеки продовольчих товарів створення мережі недержавних лабораторій з контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції; 3) створення спеціалізованих банків для кредитування сільськогосподарських підприємств на пільгових засадах (під гарантії держави), а також лізингових установ.

ВИСНОВКИ

Успішність розвитку в Полтавській області агробізнесу та підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва значною мірою визначається не лише діями вищого керівництва області, але й фахівцями вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Галузь тваринництва для Полтавської області має особливе значення в забезпеченні стабільності розвитку аграрного виробництва, так як це - виробництво і надходження коштів круглий рік, наповнення бюджету області. Основними важелями у підвищенні розвитку галузі тваринництва є розбудова сучасних підприємств з високим рівнем технології вирощування і годівлі худоби та відновлення роботи не діючих тваринницьких ферм, що дозволить наращувати поголів'я худоби та обсяги виробництва конкурентоспроможності тваринницької продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Обласна Програма розвитку галузі тваринництва на 2011–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / За ред. П. Т. Саблука [та ін.]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
3. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія та механізми. [Монографія] / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.

ТЯЖЕСТЬ ТЕЧЕНИЯ ХРОНИЧЕСКОГО ГЕПАТИТА С У БОЛЬНЫХ С ПОЛИМОРФИЗМАМИ ГЕНОВ GSTT1, GSTM1 И GSTP1

Годован Владлена Владимировна¹, Остапчук Екатерина Владимировна²

¹ д.мед.н., проф. кафедры общей и клинической фармакологии Одесского национального медицинского университета (Украина)

² ассистент кафедры общей и клинической фармакологии Одесского национального медицинского университета (Украина)

E-mail: godovan@mail.ru¹, kkarty@inbox.ru²

РЕЗЮМЕ

Изучена тяжесть течения хронического гепатита С (ХГС) у 77 больных в зависимости от делеционных полиморфизмов генов GSTT1, GSTM1 и A313G полиморфизма гена GSTP1. Установлено, что больные с генотипом GSTM1null имеют более высокие уровни АлАТ, АсАТ и общего билирубина сыворотки крови (соответственно $1,98 \pm 1,54$ ммоль/л×ч, $1,08 \pm 0,90$ ммоль/л×ч, $23,6 \pm 14,30$ мкмоль/л), чем пациенты с генотипом GSTM1+ ($1,32 \pm 1,02$ ммоль/л×ч, $0,62 \pm 0,50$ ммоль/л×ч, $13,60 \pm 3,50$ мкмоль/л, $p < 0,05$ для всех показателей). У больных, инфицированных вирусом с генотипом 1b и имеющих генотип GSTM1null, значительно чаще развивается фиброз печени разной стадии по шкале Metavir, чем у больных с генотипом GSTM1+ (88,2 % по сравнению с 56,2 %, $p = 0,023$). Не установлено влияние делеционного полиморфизма гена GSTT1 и A313G полиморфизма гена GSTP1 на тяжесть течения ХГС.

Ключевые слова: хронический гепатит С, GSTT1, GSTM1, GSTP1, полиморфизм генов, тяжесть течения хронического гепатита С.

ABSTRACT

We studied the influence of deletion polymorphisms of genes GSTT1, GSTM1 and A313G polymorphism of gene GSTP1 on severity of chronic hepatitis C (CHC) in 77 patients. We found the patients with genotype GSTM1null had higher levels of ALT, AST and total serum bilirubin (respectively $1,98 \pm 1,54$ mmol/l×h, $1,08 \pm 0,90$ mmol/l×h, $23,6 \pm 14,30$ μmol/l) than patients with genotype GSTM1+ ($1,32 \pm 1,02$ mmol/l×h, $0,62 \pm 0,50$ mmol/l×h, $13,60 \pm 3,50$ μmol/l, $p < 0,05$ for all parameters). In patients with GSTM1null genotype who were infected by virus with 1b genotype, significantly more developed different stages of liver fibrosis on a Metavir scale, than in patients with genotype GSTM1+ (88,2 compared with 56,2 %, $p = 0,023$). We didn't identify influence of deletion polymorphism of gene GSTT1 and A313G polymorphism of gene GSTP1 on severity of CHC.

Keywords: gene polymorphisms, GSTT1, GSTM1, GSTP1, severity of chronic hepatitis C.

РЕЗЮМЕ

Вивчено тяжкість перебігу хронічного гепатиту С (ХГС) у 77 хворих залежно від делеційних поліморфізмів генів GSTT1, GSTM1 і A313G поліморфізму гена GSTP1. Встановлено, що хворі з генотипом GSTM1null мають більш високі рівні АлАТ, АсАТ і загального білірубину сироватки крові (відповідно $1,98 \pm 1,54$ ммоль / л × год, $1,08 \pm 0,90$ ммоль / л × год, $23,6 \pm 14,30$ мкмоль / л), ніж пацієнти з генотипом GSTM1+ ($1,32 \pm 1,02$ ммоль / л × год, $0,62 \pm 0,50$ ммоль / л × год, $13,60 \pm 3,50$ мкмоль / л, $p < 0,05$ для всіх показників). У хворих, інфікованих вірусом з генотипом 1b і мають генотип GSTM1null, значно частіше розвивається фіброз печінки різної стадії за шкалою Metavir, ніж у хворих з генотипом GSTM1+ (88,2 % порівняно з 56,2 %, $p = 0,023$). Не встановлено впливу делеційного поліморфізму гена GSTT1 і A313G поліморфізму гена GSTP1 на тяжкість перебігу ХГС.

Ключові слова : хронічний гепатит С, GSTT1, GSTM1, GSTP1, поліморфізм генів, тяжкість перебігу хронічного гепатиту С.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В 90-е годы прошлого столетия наступил эволюционно новый этап в подходах к фармакотерапии – доказательной медицины. Его принципиальным отличием от предыдущих является научно и клинически доказанные эффективность и безопасность и, самое главное, долгосрочное прогнозирование влияния фармакотерапии на качество жизни пациента [5]. Практика доказательной медицины тесно переплетается с клинической фармакологией и предполагает при назначении рациональной фармакотерапии конкретному больному сочетание индивидуального клинического опыта и оптимальных доказательств, полученных путем систематизированных исследований. В этом аспекте все большее значение приобретает такой раздел клинической фармакологии как клиническая фармакогенетика, изучающая генетические особенности пациента, влияющие на формирование индивидуального фармакологического ответа [11]. Так, уже установленным является факт того, что генетические особенности пациентов могут определять до 50 % всех нежелательных реакций, вплоть до неэффективности лекарств [9]. Таким образом, понимание фармакогенетической детерминированности эффективности и безопасности лекарственных средств позволит персонализированно подойти к выбору ЛС, режиму их дозирования или вообще изменению тактики лечения

пациентов [9]. Кроме того, применение фармакогенетических тестов при назначении фармакотерапии позволяет значительно снизить затраты на лечение.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

При хроническом гепатите С (ХГС) вариабельность клинической картины и результаты лечения зависят от многих факторов. Прежде всего, это генетические особенности самого вируса. Так, известно, что у больных, инфицированных 1b генотипом вируса, наблюдается более тяжелое течение заболевания и худшие результаты лечения, чем у пациентов, зараженных вирусами с генотипами 2 и 3a [1]. С другой стороны, на тяжесть течения и эффективность лечения заболевания могут влиять генетические особенности инфицированного человека. Установлена роль полиморфизма генов ферментов II фазы биотрансформации ксенобиотиков, и прежде всего глутатион-S-трансфераз (GSTs), в патогенезе многих заболеваний печени. Однако эти данные варьируют в разных этнических популяциях. Так, одни авторы указывают на ассоциацию генотипа GSTM1null с развитием фиброза печени при употреблении алкоголя [4], хронического гепатита В, цирроза печени, связанного с хроническим гепатитом В [13]. Другие исследователи не выявили такой взаимосвязи [10]. Гончаров И. А. и соавт. (2010) пришли к выводу, что генотип GSTM1null является протективным фактором в развитии цирроза печени алкогольной и смешанной (вирусы гепатита С и В, алкоголь) этиологии [2]. Установлена ассоциация генотипа GSTT1null и в меньшей степени генотипа GSTM1null с риском развития ХГС [7, 12]. Нами получены противоположные результаты. В Одесском регионе наблюдается ассоциация генотипа GSTM1+ с риском развития ХГС [3]. Также установлено, что генотипы AG и GG гена GSTP1 чаще встречаются при хроническом гепатите В [10]. В литературе отсутствуют данные о влиянии полиморфизмов генов GSTT1, GSTM1 и GSTP1 на клиническую картину ХГС.

Поэтому целью данного этапа работы, посвященной оптимизации лечения ХГС, явилось изучение ассоциации полиморфизмов генов GSTT1, GSTM1 и GSTP1 с тяжестью течения данного заболевания.

Материалы и методы. Ретроспективно проанализированы истории болезни больных ХГС, жителей Одесского региона, которые проходили лечение в Одесской клинической инфекционной больнице с 2009 по 2013 г.: 55 мужчин и 22 женщины от 22 до 63 лет, средний возраст которых составил $38,9 \pm 14$. В исследование не включали больных с гепатитом другой этиологии. Среди обследованных 49 (63,6 %) пациентов инфицированы вирусом 1b генотипа, 3 (3,9 %) – вирусом 2 генотипа и 25 (32,5 %) – 3a генотипа. Клинический диагноз подтвержден данными клинико-лабораторных и молекулярно-генетических методов исследования. До лечения осуществляли качественную и количественную оценку фиброза и некрвоспалительных изменений в печени по данным стандартного теста «FibroMax». Тяжесть заболевания оценивали по вирусной нагрузке до лечения (вирусную нагрузку < 800,000 МЕ/мл считали низкой, и >800,000 МЕ/мл – высокой), уровню аланинаминотрансферазы (АлАТ), аспаратаминотрансферазы (АсАТ), общего билирубина сыворотки крови и стадии развития фиброза печени по данным теста «FibroMax».

Геномную ДНК выделяли из венозной крови. Делеционные полиморфизмы генов GSTT1 и GSTM1 определяли с помощью мультиплексной полимеразной цепной реакции по методике, описанной M. Arand et al. (1996) [6]. Генотипирование полиморфного A313G варианта гена GSTP1 проводили согласно методике, описанной T. Ishii et al. (1999) [8]. Амплификацию проводили на амплификаторе «Терцик» фирмы «ДНК технология» (Россия). Для реакции использовали набор реактивов фирмы «Литех» (Россия, Москва). При анализе полиморфизма генов GSTT1 и GSTM1 гомозигот по null аллелям обозначали как GSTT1null и GSTM1null соответственно. Генотипы, обуславливающие синтез фермента, обозначали как GSTT1+ и GSTM1+ (как гомозиготы, так и гетерозиготы по диким аллелям). Гомозигот по дикому аллелю гена GSTP1 обозначали AA, гомозигот по мутантному аллелю – GG и гетерозигот – AG.

Статистическую обработку результатов проводили с помощью программ «Statistica v.5.0» и «Microsoft Excel».

Результаты исследования и их обсуждение. Одним из основных критериев тяжести ХГС и прогностически значимым фактором эффективности лечения является вирусная нагрузка. Вирусную нагрузку определяли у 46 больных ХГС. Среди них у 20 (43,5 %) человек была высокая вирусная нагрузка, у 26 (56,5 %) – низкая. Уровень вирусной нагрузки значительно не отличался у пациентов с разными генотипами по генам GSTs. Однако, среди пациентов с генотипами GSTT1+ и GSTM1+ наблюдалась тенденция ($p > 0,05$) к увеличению частоты больных с высокой вирусной нагрузкой (рис. 1). Причины такой тенденции требуют дальнейшего изучения, поскольку ранее нами была выявлена ассоциация риска развития ХГС в Одесском регионе с генотипом GSTM1+ (OR=2,12; 95 % CI =1,08–4,16) [3].

Немаловажным фактором при оценке тяжести течения ХГС являются уровни аминотрансминаз и общего билирубина сыворотки крови. Проанализирован средний уровень биохимических показателей сыворотки крови (АлАТ, АсАТ, общий билирубин) у больных ХГС, инфицированных вирусами с генотипами 1b, 2 и 3a, в зависимости от полиморфизмов генов GSTT1, GSTM1 и GSTP1 (табл. 1).

У больных с разными генотипами генов GSTT1 и GSTP1 отсутствовали существенные отличия биохимических показателей крови до лечения ($p > 0,05$). Однако обращают на себя внимание существенно более высокие уровни АлАТ, АсАТ и общего билирубина сыворотки крови у больных с генотипом GSTM1null, чем у пациентов, имеющих генотип GSTM1+. Анализ данных показателей у больных, инфицированных только вирусом с генотипом 1b, также показал более высокие уровни АлАТ, АсАТ и общего билирубина сыворотки

крови в группе пациентов с генотипом GSTM1null. Основным патогенетическим звеном в развитии ХГС является оксидативный стресс, который возникает вследствие хронического воспаления, а также влияния на гепатоциты белков вируса [5, с. 3]. Важную роль в защите клеток печени от оксидативного стресса играют GSTs [2]. Генотип GSTM1null характеризовался отсутствием активности соответствующего фермента. Возможно, это снижает способность антиоксидантной системы защищать клетки печени от воздействия активных форм кислорода, образующихся при воздействии белков вируса. В связи с этим, у больных с генотипом GSTM1null более интенсивно происходит цитоллиз гепатоцитов, что выражается в повышении среднего уровня АлАТ и других биохимических показателей сыворотки крови. Данные настоящего исследования указывают на большее влияние полиморфизма гена GSTM1 на тяжесть течения ХГС. Таким образом, является целесообразным дальнейшее изучение влияния делеционного полиморфизма этого гена на эффективность лечения ХГС.

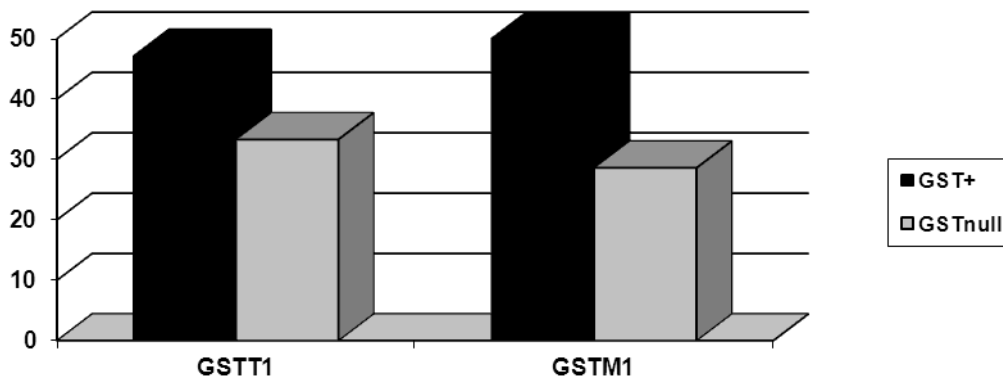

Рис. 1. Частота больных (%) с высокой вирусной нагрузкой в зависимости от генотипов генов GSTT1 и GSTM1

Таблица 1

Средний уровень биохимических показателей у больных ХГС до лечения

Показатели крови	GSTT1+	GSTT1null	GSTM1+	GSTM1null	AA	AG+GG
АлАТ (ммоль/л×ч)	1,43 ±1,23	1,57 ±1,36	1,32 ±1,02	1,98 ±1,54	1,35±1,19	1,59±1,31
	p=0,698		p=0,033		p=0,444	
АсАТ (ммоль/л×ч)	0,82 ±0,60	0,70 ±0,69	0,62 ±0,50	1,08 ± 0,90	0,78 ±0,58	0,82 ±0,70
	p=0,714		p=0,041		p=0,729	
Общий билирубин (мкмоль/л)	16,41 ±11,40	15,29 ±5,00	13,60 ±3,50	23,60 ±14,30	15,24 ±12,32	14,92 ±8,12
	p=0,638		p=0,013		p=0,711	

При оценке тяжести течения ХГС и определении наиболее эффективного режима фармакотерапии большое значение имеет стадия развития фиброза печени. Этот показатель анализировали по данным стандартного теста «FibroMax» в общей группе больных, инфицированных вирусами с генотипами 1b, 2 и 3a. Среди обследованных у 31 (40,2 %) больного фиброз отсутствовал (F0 по шкале Metavir), у 38 (49,4 %) – определяли фиброз различной стадии (F1–F3) и у 8 (10,4 %) – цирроз (F4). Стадия развития фиброза значительно не отличалась у больных с разными генотипами генов GSTs. Поскольку на тяжесть течения ХГС влияет генотип вируса, и более тяжелое течение наблюдают у больных, инфицированных вирусом с 1b генотипом, проанализировали стадии развития фиброза печени в этой группе пациентов (табл. 2).

Отсутствовали существенные различия в процентном соотношении больных с разными стадиями фиброза в группах, отличающихся по генотипу генов GSTT1 и GSP1. Однако, у больных, имеющих генотип GSTM1null, значительно чаще развивался фиброз различной стадии (F1–F4), чем у больных с генотипом GSTM1+ (88,2 и 56,2 % соответственно, p=0,023). Отсутствие фиброза (F0), наоборот, чаще встречалось у больных с генотипом GSTM1+, чем у пациентов с генотипом GSTM1null (43,7 по сравнению с 11,8 %, p=0,023). Таким образом, генотип GSTM1null ассоциирован с большим риском развития фиброза печени различной стадии у больных ХГС, инфицированных вирусом с 1b генотипом. У пациентов, инфицированных вирусами с

генотипами 2 и 3а, не выявили достоверных различий в частоте больных с разными стадиями фиброза в зависимости от полиморфизма генов GSTs.

Таблица 2

Стадии фиброза по данным теста «FibroMax» у больных ХГС инфицированных вирусом с 1b генотипом

Стадии фиброза	GSTT1+ (n=38)	GSTT1null (n=11)	GSTM1+ (n=32)	GSTM1null (n=17)	AA (n=20)	AG+GG (n=29)
F0 (n=16)	13 (34,2 %)	3 (27,3 %)	14 (43,2 %)	2 (11,8 %)	7 (35,0 %)	9 (31,0 %)
	p=0,666		p=0,023		p=0,771	
F1–4 (n=33)	25 (65,8 %)	8 (72,7 %)	18 (56,2 %)	15 (88,2 %)	13 (65,0 %)	20 (69,0 %)
	p=0,666		p=0,023		p=0,771	

Таким образом, анализ полученных данных свидетельствует о том, что у больных с генотипом GSTM1null наблюдалось более тяжелое течение ХГС. Это указывает на актуальность дальнейших исследований, направленных на более детальное изучение влияния полиморфизмов генов GSTs на течение ХГС, эффективность лечения заболевания и развитие осложнений.

ВЫВОДЫ

1. Более высокие уровни АлАТ, АсАТ и общего билирубина сыворотки крови у больных ХГС до начала лечения ассоциированы с генотипом GSTM1null.
2. У больных с генотипом GSTM1null, инфицированных вирусом с генотипом 1b, чаще развивается фиброз печени разной степени (F1–F4).
3. Не установлено влияние полиморфизмов генов GSTT1 и GSP1 на тяжесть течения ХГС.
4. Выявленные ассоциации полиморфизмов перечисленных генов с тяжестью заболевания является реальным путем индивидуализации выбора лекарственных препаратов, что направлено на повышение эффективности и безопасности лечения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Блюм Х.Е. Гепатит С: современное состояние проблемы / Х.Е. Блюм // Российский журнал гастроэнтерологии, гепатологии, колопроктологии. – 2005. – Т. 15. – № 1. – С. 20–25.
2. Гончарова И. А. Патогенетика цирроза печени: полиморфизм генов глутатион-S-трансфераз / Гончарова И. А., Рачковский М. И., Белобородова Е. В. // Молекулярная биология. – 2010. – Том 44, № 3. – С. 431–438.
3. Остапчук К. В. Асоціація поліморфізмів генів детоксикації ксенобіотиків GSTT1 і GSTM1 з ризиком розвитку хронічного гепатиту С / К. В. Остапчук., В. В. Годован // Досягнення біології та медицини. – 2013. – № 1(21). – С. 57–60.
4. Смирнова О. А. Клеточные системы защиты от окислительного стресса и стресса эндоплазматического ретикулаума: механизмы регуляции и влияние вируса гепатита С / Смирнова О. А., Иванов А. В., Иванова О. Н. // Молекулярная биология. – 2011. – том 45. – № 1. – с. 127–141.
5. Сычев Д. А. Клиническая фармакогенетика системы биотрансформации и транспортеров лекарственных средств: дань моде или прикладное направление? / Д. А. Сычев, И. В. Игнатъев, Н. А. Гасанов, В. Г. Кукес // Тихоокеанский медицинский журнал. – 2006. – № 4. – 21–26.
6. Arand M., Muhlbauer R., Hengstler J et al. A Multiplex Polymerase Chain Reaction Protocol for the Simultaneous Analysis of the Glutathione S-Transferase GSTM1 and GSTT1 Polymorphisms // Analytical biochemistry. – 1996. – Vol. 236, №1. – P. 184–186.
7. Baclig M. O., Alvarez M. R., Lozada X. M., et al. Association of glutathione S-transferase T1 and M1 genotypes with chronic liver diseases among Filipinos // Int J Mol Epidemiol Genet. – 2012. – Vol. 3, № 2. – P. 153–162.
8. Ishii T., Matsuse T., Teramoto S., et al. Glutathione S-transferase P1 (GSP1) polymorphism in patients with chronic obstructive pulmonary disease // Thorax. – 1999. – № 54. – P. 693–696.
9. Kalow W. Personalized medicine: some thoughts // Mcgill J Med. – 2007 – № 10(1). – P. 58.
10. Kandemir O., Tamer I., Tasdelen B., Effects of gstt1, gstm1 and gstp1 gene polymorphism on the course of hepatitis b virus infection // Hepatogastroenterology. –2008. – Vol.55, № 86–87. – P. 1729–1733.
11. Kirchheiner J, Fuhr U, Brockmüller J. Pharmacogenetics-based therapeutic recommendations-ready for clinical practice? // Nat. Rev. Drug. Discov. – 2005. – Vol. 4, No. 8. – P. 639–647.
12. Martínez C., García-Martín E., Ladero J. M., et al. GSTT1 and GSTM1 null genotypes may facilitate hepatitis C virus infection becoming chronic // J Infect Dis. – 2007– Vol. 195, № 9. – P. 1320–1323.

13. Mohammadzadeh Ghobadloo S., Yaghmaei B., Allameh A., et al. Polymorphisms of glutathione S-transferase M1, T1, and P1 in patients with HBV-related liver cirrhosis, chronic hepatitis, and normal carriers // A. Clin Biochem. – 2006 – Vol. 39, № 1. – P. 46–49.
14. Simmonds P., Bukh J., Combet C., et al. Consensus proposals for a unified system of nomenclature of hepatitis C virus genotypes // Hepatology. – 2005. – Vol. 42, № 4. – P. 962–963.
15. Venturini D., Simao A. N., Barbosa D. S., et al. Oxidative stress, decreased total antioxidant capacity, and iron overload in untreated patients with chronic hepatitis C // Dig. Dis. Sci. – 2010. – № 55. – P. 1120–1127.

ATROPHIC GASTRITIS AND PECULIARITIS HELICOBACTER PYLORI-COLONIZATION IN DIABETES MELLITUS TYPE 2

Kudabaeva Khatima Ilaysova¹, Bazargaliev Yerlan Shaimerdenoviz², Baspacova Akmaral Muhambetzhannova³, Darzhanova Klara Batenovna⁴

Marat Ospanov West Kazakhstan State Medical University PhD of Medicine, Associate Professor (**Kazakhstan**)¹,

Marat Ospanov West Kazakhstan State Medical University PhD of Medicine, Associate Professor (**Kazakhstan**)²,

Marat Ospanov West Kazakhstan State Medical University PhD of Medicine, Associate Professor (**Kazakhstan**)³,

Marat Ospanov West Kazakhstan State Medical University PhD of Medicine, Associate Professor (**Kazakhstan**)⁴

e-mail: hatima_aktobe@mail.ru¹. e-mail: Erlan73@inbox.ru², akmara80@mail.ru³, Klara @ mail.ru⁴

Abstract

Objective: To study the frequency of atrophic gastritis and features Helicobacter pylori (HP)-colonization in patients with type II diabetes. A total of 95 patients with type 2 diabetes. Conducted esophagogastroduodenoscopy with biopsy of gastric mucosa antrum and body of the stomach (at least three biopsies). In patients with type 2 diabetes often ($p < 0.001$) observed atrophic gastritis (64.2±8.19%) than on superficial gastritis atrophic (68.8±8.87% and 31.2±4.91% respectively) ($p < 0.001$). With increasing duration of diabetes proportion of atrophic gastritis increases. In patients type 2 diabetes in 71,6% revealed chronic gastritis, of associated with HP. Type 2 diabetes often with HP-colonization of associated high degree, with increasing duration of diabetes, there is a decrease HP-colonization.

Key words: Diabetes Mellitus Type 2, atrophic gastritis, Helicobacter pylori, acid formation, duration of Diabetes, age.

Actuality

Diabetes Mellitus refers to the immediate problems with which medical science and health care practically of all countries of the world are facing today. Diabetes Mellitus gets global scales due to prevalence of obesity. Since the first atlas of IDF was published in 2000 spread of diabetes mellitus significantly increased from 151 to 285 million, 95 % of them are patients with diabetes type 2. It is expected that number of patients with diabetes on the globe will reach to 552 million by 2030 (IDF, 2012). Annually in the world the number of patients with diabetes increases to 7 million [1,2].

In Diabetes Mellitus the pathogenesis of disturbances of gastro- intestinal tract is difficult and is not studied enough. In literature there is no common view on this matter. In pathogenesis of gastroenterological disturbances the majority of authors point out microangiopathy and lesion of visceral innervations. In Diabetes secretory and acid-forming functions of the stomach decreases due to existence of microangiopathy of mucosa and histaminemia, decrease of its blood supply, autoimmune processes, change of structure of mucosa [3,4].

At present Helicobacter pylori (HP) is known to be one of the most widespread chronic infections in man. This microorganism causes gastritis approximately in 20-30 % of adult population of the globe, is also being as etiological factor of more than 95 % of all duodenal ulcers, nearly 90 % of benign stomach ulcers and is the reason of 60-70 % of gastric carcinoma and other illnesses. The general infectivity of the population of the globe reaches nearly 60 %, and its level in different countries is not identical (5, 6). Patients with diabetes are not an exception. Literary data on HP infectivity prevalence among patients with diabetes are contradictory. According to findings of some authors HP infectivity reaches 80-90 %, and it depends on compensation, type of diabetes and other factors. According to other authors, difference in HP infectivity between diabetics and non diabetics is not revealed [7, 8, 9].

Wide prevalence of diabetes type 2 and diseases of digestive organs as well, change of quality of life under the influence of these diseases, new possibilities of diagnostics and approaches to treatment define that this question is open to study in detail.

The purpose of the research. To study the frequency of atrophic gastritis and features HP-colonization in patients with type 2.

Materials and methods

41 men (43,2 %) and 54 (56,8 %) women in total 95 patients with diabetes type II are selected to carry out this study. Median age 49,7±3,27. The main group was composed of persons aged between 40 and 59 (52,6 %). The duration of diabetes was from 2 months to 32 years. The median duration of Diabetes was 11,45±5,78 years. In accordance with duration of Diabetes patients are divided into 3 groups according to age, sex and compensation of diabetes. In group 1 duration of Diabetes was from 2 months to 5 years, in the 2nd group – from 5 to 10 years, in the 3rd group – more than 15 years.

To certify diagnosis «chronic gastritis» for all patients, esophagogastroduodenoscopy with target biopsy of mucous membrane of the antral part of the stomach and stomach body (not less than three tissue sampling) has been carried out. Biopsy materials were processed by the standard technique. According to modern international

classification (Houston, the USA) the following forms of chronic gastritis: gastritis without an atrophy (superficial), gastritis with an atrophy (atrophic) are defined.

To define HP-infection (and its eradication) biopsy material was studied. Biopsy materials were exposed to inspection by carrying out fast ureas test, cytologic, histological studies. HP– infection degrees were estimated as: high (more than 50 bacteria in field of vision); average (20-50 in field of vision); mild (less than 20 in field of vision) [10].

The control group comparable to age and sex consisted of 32 patients with morphologically confirmed diagnosis of chronic gastritis who do not suffer from diabetes type 2.

Statistical processing was carried out by using applied Exell and Statistica programs. Correlation analysis was carried out in order to reveal intercommunication.

Results of research and discussion. At morphological research in patients with diabetes mellitus type 2 atrophic gastritis(64.2 ±8,19%)was observed more (the $p < 0,001$) than superficial gastritis (35,8±4,92%). In control group superficial gastritis prevailed over atrophic (68,8±8,87% and 31,2±4,91% respectively) ($p < 0,001$).

In the analysis of histological changes of mucous membrane of the stomach depending on duration of Diabetes it was revealed that frequency of atrophic gastritis in patients with Diabetes in all 3 groups was higher than in control group. Moreover, the longer is the duration of diabetes, the more is the frequency of atrophy of mucous membrane of the stomach. The highest degree of reliability of differences ($p < 0,001$) in comparison with control group and group I, indicators reach in group of patients suffering from Diabetes more than 10 years (table 1).

Table 1

Intensity of histological changes of mucous membrane of the stomach in patients with various duration of Diabetes

Histological changes of mucous membrane of the stomach	Diabetes group I, n=33		Diabetes group II, n=35			Diabetes group III, n=27			Control group, n=32
	M±m %	p ₁	M±m %	p ₁	p ₂	M±m %	p ₁	p ₂	M±m %
Superficial gastritis	60,0±8,26	≤0,05 t=0,7	33,3±8,20	≤0,005 t=3,06	≤0,05 t=2,34	7,4±5,03	≤0,001 t=6,39	≤0,001 t=5,49	68,8±8,19
Atrophic gastritis	40,0±8,29	≤0,05 t=0,76	66,7±8,22	≤0,005 t=3,06	≤0,05 t=2,29	92,6±5,04	≤0,001 t=6,39	≤0,001 t=5,42	31,2±8,17
HP - colonization	85,7±5,91	≥ 0,05 t=0,15	84,8±6,25	≥0,05 t=0,04	≥0,05 t=0,10	40,7±9,45	≤0,001 t=3,82	≤0,001 t=4,03	84,4±6,41

Note: p₁ -comparison with control group, p₂ – comparison with group I Diabetes Type 2

Morphological changes of mucous membrane of the stomach depending on severity of Diabetes as follows: in mild form of Diabetes the atrophy was observed in 44,7±8,06 by %, at moderate severity – in 72,2±7,46 %, at serious course of diabetes – in 85,7±7,63 %. Thus the highest significance value of differences was observed in group with severe Diabetes (with control group – $p < 0,001$, $t = 4,86$; with the mild course of diabetes ($p < 0,001$, $t = 3,69$) (table).

During researches HP infection was often found equally in control group, and in patients with diabetes type II as well (84,4 % and 71,6 % respectively). Unlike control group, diabetes type II was associated more often with high degree HP– colonization ($p < 0,001$, $t = 4,76$) In group of patients with Diabetes weak HP– colonization was observed in 8,8±2,90, moderate –in 12 patients 17,6±3,90 in %, and high – in 50 patients 73,6±5,43 %. In control group moderate (37±8,53 than %) and weak (37±8,53 %), HP colonization was observed more often, high is rare (26,0±8,44 than %).

HP– colonization dynamics depending on duration of Diabetes had also its own features. With increased duration of Diabetes reduction of obsemenennost of HP infection of mucous of the stomach became noted, and the lowest obsemenennost was observed in group of the patients suffering from diabetes more than 10 years. Thus, level of differences in the 3rd group was the highest in comparison with control group ($p < 0,001$), and with patients of 1 group ($p < 0,001$) as well.

Analysis of frequency in HP – colonization depending on gravity of Diabetes revealed that NR an infection was more often found in patients with the mild course of diabetes (89,5±4,91 in %), average – in 72,2±8,78 % of patients and is more rarely in serious Diabetes – in 38,1±10,2 % ($p < 0,001$; $t = 3,74$) in comparison with control group ($p < 0,001$; $t = 3,91$), in comparison with the mild course of diabetes. Literary data on prevalence of HP infection in sick people with diabetes are the contradictory. According to some authors spread of HP infection reaches 80-90%, and depends on compensation, type of Diabetes and other factors [8, 12]. High prevalence of HP – infection can not be explained by differences in social and economic status or use of antibiotics. According to other authors, difference in HP infectivity between diabetics and non diabetics was not revealed or is even below than in population [7, 13].

Prevalence of atrophic gastritis in patients with Diabetes in comparison with control group is explained by the influence of the whole complex of damaging factors (Helicobacter pylori infection, an angiopathy, polyneuropathy, duodenogastric reflux, age, hypoacidity).

It is known that HP-colonization of the mucous membrane of the stomach in persons occurs at young age. Chronic Helicobacterial gastritis develops in more than 70 % HP infected children and teenagers. After becoming infected with HP, at first superficial gastritis develops which is an intermediate form upon transition to atrophic gastritis, but process regression is possible. According to different literary data, the onset of atrophic processes in Helicobacterial gastritis range from 10 to 20 years from the moment of becoming infected [5, 6, 10].

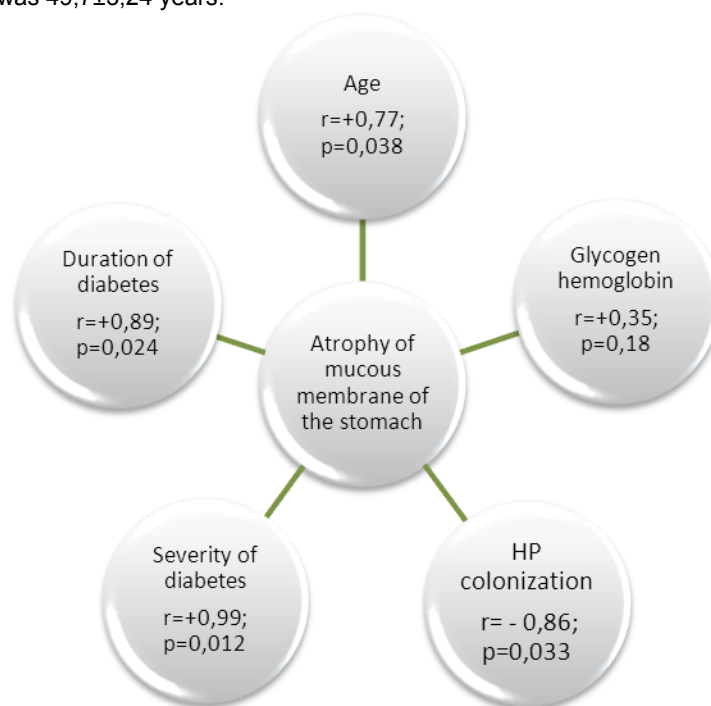
As a rule, after 35 years diabetes type II joins. With increasing duration of HP-colonization transformation of mucous membrane of the stomach occurs and atrophic processes augment. Moreover, HP moves from antral part of the stomach to fundal one where cause similar changes, leading to reduction of acid formation.

Duration of Diabetes influences on the development rate of atrophy of mucous membrane of the stomach. With increasing duration of Diabetes, other damaging factors join. According to numerous studies, disturbances in microcirculation of organs and tissues are noticed at the beginning of diabetes type II. Majority of patients with the long course of the disease develop sclerotic changes of vessels of mucous membrane of the stomach that leads to depression of reparative processes of mucous membrane and development of atrophic gastritis [9, 11].

On modern representations, more than 70 % of diabetic patients reveal vegetative neuropathy already at the beginning of a disease. In our opinion, decordination of motor – evacuate function of the upper parts of digestive tract that leads to the development of duodenogastric and duodenogastroesophageal refluxes develops on the basis of visceral neuropathy. Dystrophic and necrobiotic changes of gastric epithelium and development of atrophy of mucous membrane of the stomach results from persistent damage of mucous membrane of the stomach by intestinal content. According to some researchers, development of atrophic gastritis goes promptly when two factors, HP and chemical gastritis are combined.

According to literary data, hypoacidity itself plays great part in the development of atrophic processes of mucous membrane of the stomach. In decreased acid formation, all harmful substances entering the stomach are not destroyed and exert damaging effects on mucous membrane of the stomach. Due to this, reparative processes leading to acceleration of chronic gastritis formation [6, 10] decrease.

It is necessary to note close connection between development chronic gastritis and age. Calculations showed that the annual growth in frequency of chronic gastritis in general, and of atrophic, in particular, composes $1,40 \pm 0,1$ % and $1,25 \pm 0,19$ % respectively [5, 6]. Such indicators assume larger prevalence of atrophic gastritis at senile age. This question is especially up-to-date for sick persons with diabetes type II, since median age of the patients surveyed by us was $49,7 \pm 3,24$ years.

Pic. 1. Correlation in the incidence of mucosal atrophy in patients with type 2 diabetes.

Studies on correlation interrelations showed that there is a direct positive link between frequency of atrophic gastritis and duration of Diabetes, severity of Diabetes, age, and negative communication with HP – colonization. The

researchers did not reveal interrelation between level of glycogen hemoglobin and development of atrophic processes (Pic. 1).

Conclusion

Thus, with increased duration of Diabetes specific gravity of atrophic gastritis increases, moreover high prevalence of atrophy is observed in group of patients suffering from diabetes more than 10 years. HP-infection plays great role for the development of chronic gastritis in sick people with diabetes type 2. 71,6 % of patients develop chronic gastritis associated with *Helicobacter pylori*. HP-colonization in patients with diabetes type II has its own features. Diabetes type II is mostly associated with high HP - colonization, and the longer is duration of diabetes , the less HP colonization and more frequent is intestinal metaplasia. When studying indicators of acid forming function of the stomach , decrease in pH indicators of the stomach with longer duration of Diabetes are defined.

References

1. GA Thomson FRCP, FRCP(Edin), FRCP(Glasg), MCCP(Hon) Honorary Professor of Diabetes Do current IDF predictions underestimate the true and future burden of diabetes? *Practical Diabetes International* 2011; 28: 5–6.
2. David R. Whiting, Leonor Guariguata, Clara Weil, Jonathan Shaw. IDF Diabetes Atlas: Global estimates of the prevalence of diabetes for 2011 and 2030. *Diabetes Reserch and Clinical Practice*. 2011; 94 (3), 311–321.
3. G. Nicholas Verne, Charles A. Sninsky Diabetes and the gastrointestinal tract. *Gastroenterology Clinics of North America*; 27: 861–874.
4. Koch K. L. Diabetic Gastropathy (Gastric Neuromuscular Dysfunction in Diabetes Mellitus A Review of Symptoms, Pathophysiology, and Treatment). *Digestive diseases and sciences* 1999; 6: 1061–1075.
5. Boyanova L. Epidemiology of *Helicobacter pylori* Infection // *Helicobacter pylori*. – 2011. – C. 135.
6. Ivashkin V.T., Lapina T.V. Hronicheskij gastrit: sovremennye predstavlenija, principy diagnostiki i lechenija. *Rus. med. zhurnal* 2011; 2: 54–60.
7. Gasbarrini, V. Ojetti, D. Pitocco, A. Armuzzi, et al. Efficacy of Different *Helicobacter pylori* Eradication Regimens in Patients Affected by Insulin-Dependent Diabetes Mellitus. *Scandinavian Journal of Gastroenterology* 2000; 3: 260–263.
8. Oldenburg MD, R. J. A. Diepersloot MD, PhD, J. B. L. Hoekstra MD, PhD. High seroprevalence of *Helicobacter pylori* in diabetes mellitus patients. *Digestive Diseases and Sciences* 1996; 41(3): 458–461.
9. Zhou X. et al. Association between *Helicobacter pylori* i infection and diabetes mellitus: A meta-analysis of observational studies // *Diabetes research and clinical practice*. – 2013. – T. 99. – №. 2. – C. 200–208.
10. Aruin L.I., Grigor'ev P.Ja., Isakov V.A., Jakovenko Je.P. Hronicheskij gastrit. Amsterdam; 1993; 362 str.
11. Tseng C. H. Diabetes, insulin use and *Helicobacter pylori* eradication: a retrospective cohort study // *BMC gastroenterology*. – 2012. – T. 12. – №. 1. – C. 46.
12. Perdichizzi G, Bottari M, Pallio S, Fera MT, Carbone M, Barresi G. Gastric infection by *Helicobacter pylori* and antral gastritis in hyperglycemic obese and in diabetic subjects. *The new Microbiologica* 1996; 19(2):149–154.
13. Talebi-Taher M. et al. *Helicobacter pylori* in diabetic and non-diabetic patients with dyspepsia // *Acta Medica Iranica*. – 2012. – T. 50. – №. 5. – C. 315–318.

ФІНАНСОВО-РЕСУРСНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Олійник Лариса Володимирівна

Хмельницький національний університет, здобувач кафедри міжнародних економічних відносин (Україна)
e-mail: olelora@yandex.ua

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються актуальні питання підвищення ефективності управління активами машинобудівних підприємств за рахунок балансування фінансово-ресурсних факторів управління в контексті характерної для галузі технологічної відсталості, хронічної нестачі фінансових ресурсів, відсутності управлінського досвіду, ціновий критерій залишиться на довго інструментом конкурентної політики і спроможності реалізувати виробничо-збутові плани.

Ключові слова: активи, ресурси, фінансові інструменти, ефективність управління.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются актуальные вопросы повышения эффективности управления активами машиностроительных предприятий за счет балансировки финансово-ресурсных факторов управления в контексте характерной для отрасли технологической отсталости, хронической нехватки финансовых ресурсов, отсутствия управленческого опыта, ценовой критерий останется надолго инструментом конкурентной политики и возможности реализовать производственно-сбытовые планы.

Ключевые слова: активы, ресурсы, финансовые инструменты, эффективность управления.

ABSTRACT

The article deals with current issues of improving the efficiency of asset management engineering enterprises by balancing financial and resource management in the context of factors characteristic of the field of technological backwardness, chronic shortage of financial resources, lack of management experience, the price will remain the criterion on long instrument of competition policy and its ability to realize production and marketing plans.

Keywords: assets, resources, financial instruments, management efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансово-ресурсний фактор виступає одним з ключових елементів формування ресурсного потенціалу та активів машинобудівних підприємств України на сучасному етапі. Водночас слід усвідомлювати, що стратегічною метою господарського розвитку досліджуваних підприємств виступає управлінське, інноваційно-технологічне та технічне вдосконалення роботи. Традиційно для вітчизняних суб'єктів господарювання досягнення можливих стратегічних цілей можливе за рахунок розвитку: продуктивних інновацій; ринкових інновацій; ціноутворення; збутових систем; сервісного обслуговування; логістики; безпосередньо ресурсного забезпечення; управління фінансовим станом та активами.

В контексті характерної для галузі технологічної відсталості, хронічної нестачі фінансових ресурсів, відсутності управлінського досвіду, ціновий критерій залишиться на довго інструментом конкурентної політики і спроможності реалізувати виробничо-збутові плани. Разом з тим, конкуренція за ціною має суттєвий недолік. Зниження ціни призводить до падіння фінансового потоку від якого зменшуються обсяги оборотних коштів та активів підприємства. Як наслідок, нескладно передбачити погіршення фінансового стану підприємства за показниками трансформації, оборотності, незалежності, концентрації, заборгованості, маневреності, структури, ліквідності, платоспроможності тощо. А забезпечення ефективності управління ресурсами та активами визначається здатністю фінансувати ресурсне забезпечення і при цьому підтримувати фінансову стійкість підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В контексті досліджуваної проблеми, фінансовий стан підприємства – це реальне відображення його здатності досягнути оптимальної структури активів та забезпечити ресурсні потреби. Фінансовий стан, стійкість, тісно пов'язані з усіма видами діяльності підприємства, а саме з матеріально-технічним постачанням, обсягом випуску та реалізації продукції, зниженням її собівартості, фінансовим результатом, управлінням активами. Фінансовий аналіз проводиться з метою оцінки фінансового стану, рівня ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності тощо [1].

Слід відмітити, що зафіксовані зміни показників обсягів та структури відбувались на фоні зниження виробничого потенціалу та зростання ділової активності підприємства, показники якої мають у 2007–2012 рр. відобразились на коефіцієнті трансформації та оборотності заборгованості підприємств.

В силу внутрігалузевої спеціалізації представлених підприємств розраховані показники ділової активності за рівнем суттєво відрізняються. З цієї причини ефективність управління обіговими коштами та

активами в першу чергу слід порівнювати за критерієм зростання/зниження у часі. Для ПАТ "Укрелектроапарат" падіння коефіцієнта трансформації у 2008-2009 рр. свідчить про зниження ефективності використання фірмою всіх наявних ресурсів, проте воно не стало закономірністю у тривалому періоді і у 2010–2011 рр. має місце тенденція до зростання показника, хоча його значення і залишалось нижчим від рівня 2007 р. (рис. 1).

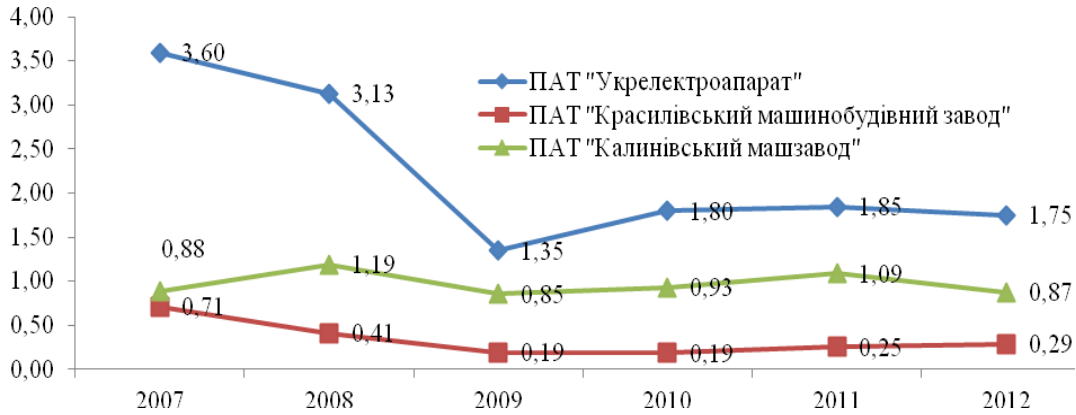

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта трансформації

Для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" зниження у 2008 р. обсягів реалізації супроводжувалось зростанням обсягів активів, від чого можна зробити висновок, що нарощення економічного потенціалу підприємства не призвело до аналогічного зростання ефективності використання обігових коштів та активів. У 2009 р. тенденція продовжилась. Очевидно, що фінансова криза на відміну від інших двох підприємств мала вплив як у 2008 р. так і у 2009 р.

На ПАТ "Калинівський машинобудівний завод" відбувається зниження коефіцієнта трансформації нижче рівня 2007 р., з чого можна зробити висновок, що воно більш схильне до фінансових ризиків спровокованих кризою. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості зростає у період макроекономічної стабільності та економічного піднесення, у кризові роки відмічена зворотна тенденція до його зростання (рис. 2).

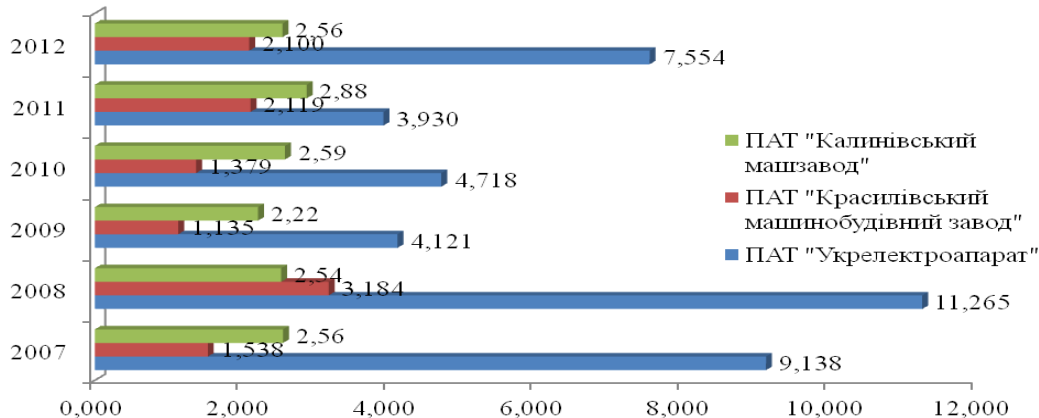

Рис. 2. Коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості

Для приведених підприємств ситуація залишається складною на протязі всього аналізованого періоду. Для ПАТ "Укрелектроапарат" та ПАТ "Калинівський машзавод" вона критична. Імовірною причиною важкого фінансового стану є недостатність оборотних коштів, значну частку з яких за звичай становить власний капітал. З іншої сторони незначний обсяг власного капіталу дає хибне уявлення про ефективність фінансового менеджменту підприємства, відповідно якого коефіцієнт оборотності власного капіталу знаходиться на високому рівні, а в окремих періодах сягає двох оборотів на рік. Небезпека полягає у нестійкому фінансовому стані, за якого підприємствами необхідно набагато активніше залучати ресурси партнерів ніж вони спроможні

погасити власну заборгованість. Неefективність фінансового менеджменту знаходить відображення і у показниках фінансової стійкості [2].

Вкрай негативний фінансовий стан включених у дослідження підприємств характеризується нижчим за нормативне значення коефіцієнтом незалежності (рис. 3).

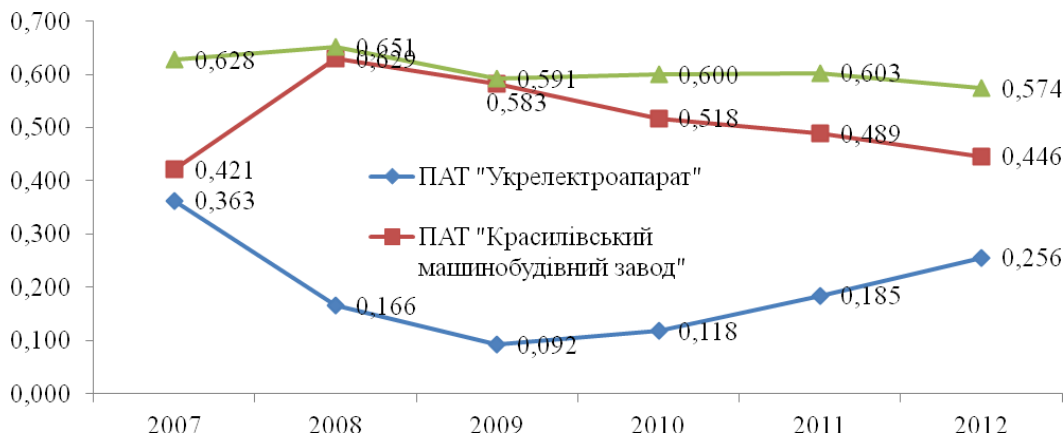

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта незалежності

Коефіцієнт незалежності за обґрунтованих науковцями нормативів повинен перевищувати рівень 0,6, тобто у структурі господарських засобів частка власного капіталу повинна перевищувати 60%. На кінець аналізованого відмічене зниження показника. Разом з тим, для ПАТ "Калинівський машзавод" задовольняє нормативні умови у 2007, 2008, 2010 та 2011 рр. Для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" нормативне значення досягнуте в 2008 р. Для ПАТ "Укрелектроапарат" ситуація залишається критичною.

Як альтернативний показник до коефіцієнта незалежності, коефіцієнт концентрації залученого капіталу перевищує межу 40 %, і становить для ПАТ "Укрелектроапарат" відповідно в 2007 р. – 0,637, в 2008 р. – 0,834, в 2009 р. – 0,908, в 2010 р. – 0,882, в 2011 р. – 0,815, в 2012 р. – 0,744, для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" в 2007 р. – 0,579, в 2009 р. – 0,417, в 2010 р. – 0,482, в 2011 р. – 0,511, в 2012 р. – 0,554, для ПАТ "Калинівський машзавод" в 2007 р. – 0,372, в 2008 р. – 0,349, в 2009 р. – 0,409, в 2010 р. – 0,400, в 2011 р. – 0,397, в 2012 р. – 0,426 (рис. 4).

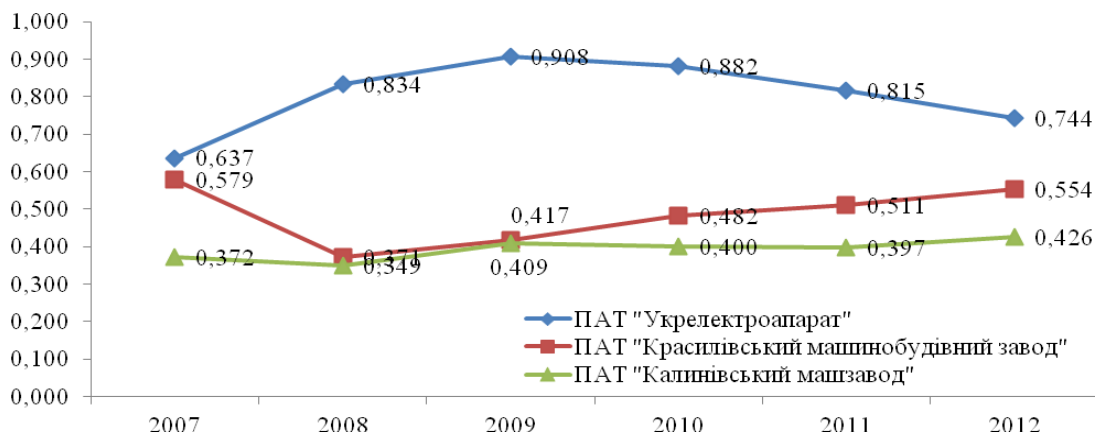

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта концентрації залученого капіталу

Висока частка залученого капіталу свідчить про негативне явище, де зокрема коефіцієнт заборгованості становить для ПАТ "Укрелектроапарат" відповідно в 2007 р. – 1,755, у 2008 р. – 5,018, у 2009 р. – 9,830, у 2010 р. – 0,7453, у 2011 р. – 0,4417, у 2012 р. – 2,907, для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" в 2007 р. – 1,377, в 2008 р. – 0,590, в 2009 р. – 0,716, в 2010 р. – 0,931, в 2011 р. – 1,045, в 2012 р. – 1,240, для ПАТ "Калинівський машзавод" в 2007 р. – 0,593, в 2008 р. – 0,535, в 2009 р. – 0,691, в 2010 р. – 0,667, в 2011 р. – 0,659, в 2012 р. – 0,742 (рис. 5).

Рис. 5. Коефіцієнт заборгованості

Таким чином, значна частка залучених коштів надходить до підприємства за рахунок комерційних кредитів інших компаній та значної частки кредиторської заборгованості. Маневреність власних засобів ПАТ "Укрелектроапарат" знаходиться на вимушено високому рівні, що свідчить про ефективне їх використання. Для інших підприємств значення аналізованого показника залишається близьким до галузевого (рис. 6).

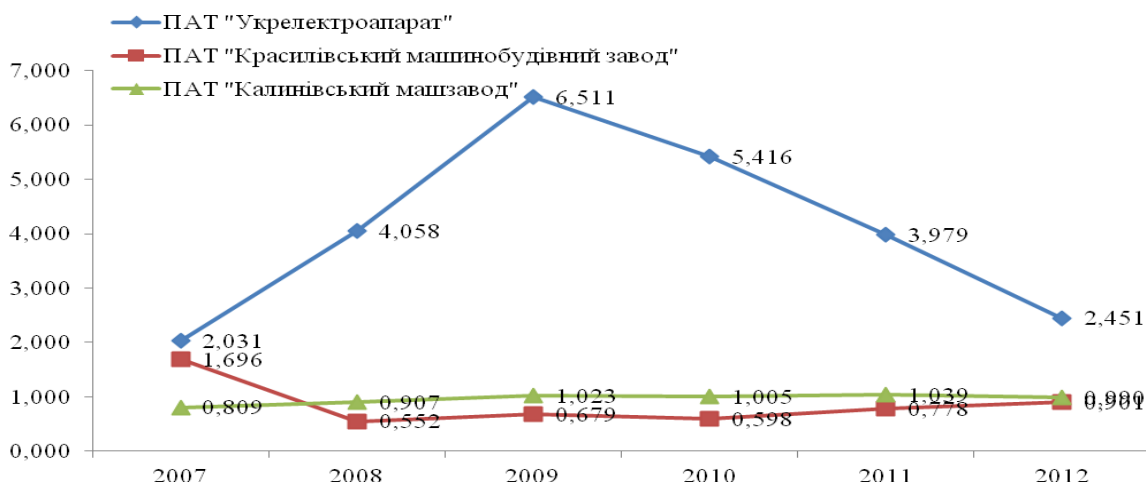

Рис. 6. Маневреність власного капіталу

Це свідчить про позитивний вплив економічного піднесення для ліквідації фінансових проблем підприємства. Проте, за відсутності дієвих кроків з вдосконалення фінансового механізму підприємств негативні тенденції наступають з погіршенням фінансової кон'юнктури ринку. В даній сфері, як і інших сферах фінансової діяльності для представлених підприємств існує замкнуте коло проблем, основа якого знаходиться за межами управління активами. Цільові ринки підприємства не дають повною мірою провести завантаження наявних виробничих потужностей, в наслідок чого підприємство отримує збитки від утримання незадіяних потужностей. Збитковість діяльності обмежує можливості залучення корпоративного капіталу (через законодавчу заборону емісії корпоративних цінних паперів для збиткових компаній) та супроводжується відмовою банків від довгострокового кредитування[3]. Таким чином, підприємство потрапило в "пастку галузевої депресії", коли цільові галузеві ринки не здатні забезпечити віддачу капіталу, і одночасно у підприємства відсутні ресурси для проведення галузевої диверсифікації ринків збуту та інвестування у нові виробничі потужності, а власний капітал фактично заморожується у процесі підтримання ліквідності та ведення поточних фінансових операцій компанії.

Такого роду проблема здійснює вплив і на інші показники фінансової стійкості підприємства. Так, довгострокове залучення позичкових коштів та коефіцієнт структури позичкових коштів знаходяться на низькому рівні. Коефіцієнт довгострокового залучення позичкових коштів для ПАТ "Укрелектроапарат" відповідно в 2007 р. – 0,206, в 2008 р. – 0,670, в 2009 р. – 0,804, в 2010 р. – 0,722, в 2011 р. – 0,585, в 2012 р. –

0,431, для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" в 2007 р. – 0,390, в 2008 р. – 0,198, в 2009 р. – 0,202, в 2010 р. – 0,0221, в 2011 р. – 0,261, в 2012 р. – 0,280, для ПАТ "Калинівський машзавод" в 2007 р. – 0,003, в 2008 р. – 0,091, в 2009 р. – 0,190, в 2010 р. – 0,190, в 2011 році – 0,190, в 2012 р. – 0,202. Коефіцієнт структури довгострокових вкладень для ПАТ "Укрелектроапарат" в 2007 р. становить 0,094, в 2008 р. – 0,337, в 2009 р. – 0,378, в 2010 р. – 0,307, в 2011 р. – 0,260, в 2012 р. – 0,194, для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" в 2007 р. – 0,269, в 2008 р. – 0,156, в 2009 р. – 0,147, в 2010 р. – 0,147, в 2011 р. – 0,172, в 2012 р. – 0,147, для ПАТ "Калинівський машзавод" в 2007 р. – 0,002, в 2008 р. – 0,065, в 2009 р. – 0,139, в 2010 р. – 0,141, в 2011 р. – 0,141, в 2012 р. – 0,145 (рис. 7).

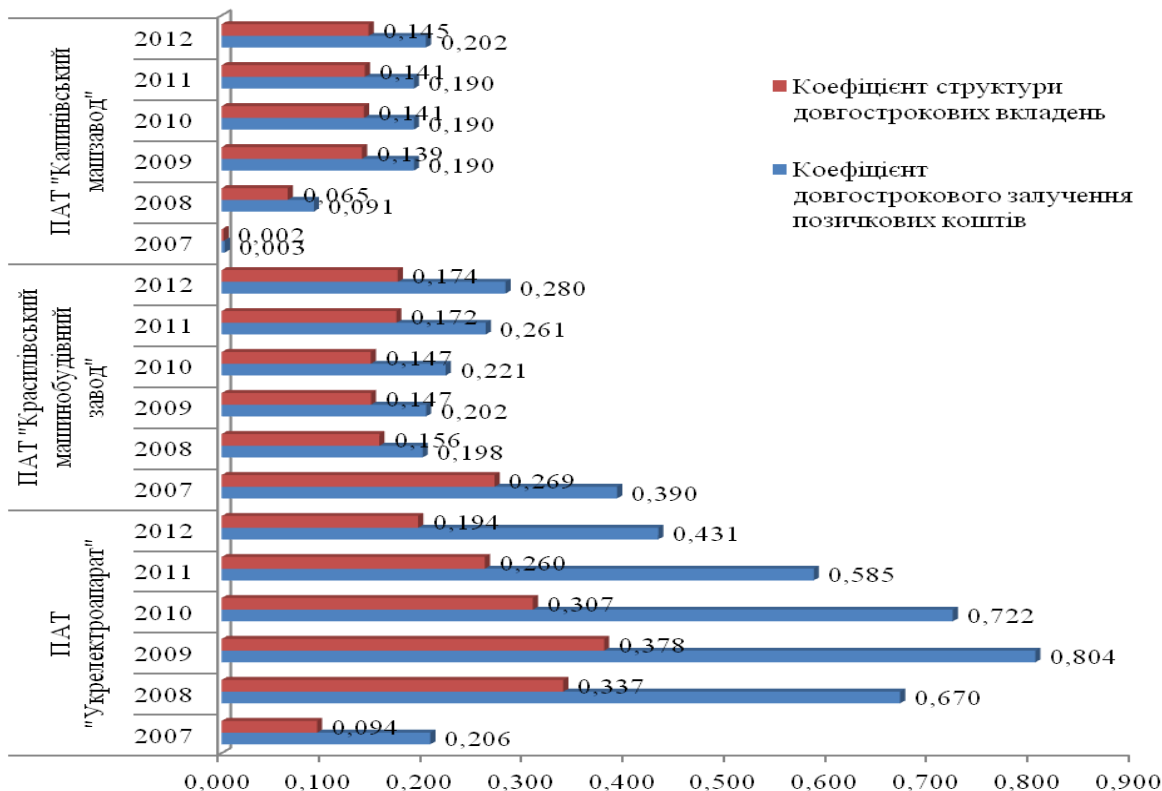

Рис. 7. Коефіцієнти довгострокового залучення позичкових коштів та структури довгострокових вкладень

Наведені показники свідчать про низький рівень залучення довгострокових позичкових коштів для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" та ПАТ "Калинівський машзавод", в наслідок якого підприємства постійно потребують додаткового залучення короткострокових коштів, що з огляду на низьку платоспроможність, відбувається за рахунок комерційних кредитів та існування значної кредиторської заборгованості. Для ПАТ "Укрелектроапарат" аналізований показник залишається достатньо високим.

На завершальному етапі оцінки фінансового потенціалу підприємства проведемо аналіз балансу, який дасть можливість визначити раціональність структури активів компанії. Аналіз балансу зводиться до порівняння коштів активу (згрупованих за рівнем ліквідності і розміщених за мірою зниження ліквідності), із зобов'язаннями пасиву (згрупованими за термінами їх повернення і розміщеними в порядку зростання термінів) [4].

Порівняння активів і пасивів першої групи ДП "Красилівський агрегатний завод" засвідчує низький рівень ліквідності у короткостроковому періоді, при чому аналізований показник, швидше є тенденцією ніж тимчасовим явищем, який засвідчує хронічні неплатежі підприємства за власними зобов'язаннями, що має місце в нашому випадку. Порівняння показників А2 та П2, А3 та П3, а також А4 та П4, не відповідає теоретично обґрунтованим параметрам та додатково демонструє аргументованість попередніх висновків.

Таким чином, слід відмітити складний фінансовий стан ПАТ "Укрелектроапарат" з проблемами платоспроможності в коротко – , середньо – , та довгостроковому періоді. Для представленою підприємства ситуація зі структурою балансу не настільки однозначна та набуває змін разом із зміною кон'юнктури фінансового ринку. Зокрема, значення показника А1 та П1 в 2008-2010 рр. відповідає нормативним вимогам. В силу поглиблення економічної кризи в 2011 р. значення показників цих груп балансу підприємства виходить за межі нормативів. Аналогічні тенденції мають місце і для інших груп за ліквідністю балансу.

Для ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" миттєва ліквідність виходить за межі нормативів. Тобто, підприємство неспроможне погашати поточні зобов'язання. Групи показників А2 і П2 за виключенням 2009 р. також виходить за межі нормативних значень. Для співвідношення показників А3 та П3 порушення нормативного значення спостерігається у 2007-2008 рр., а також 2010 і 2012 рр. Це свідчить, що ПАТ "Красилівський машинобудівний завод" неспроможне покрити заборгованість за довгостроковими кредитами. Аналогічне співвідношення спостерігається починаючи з 2009 р. для показників А4 та П4.

Отримані результати свідчать, що незважаючи на проведені заходи з фінансового оздоровлення остаточний вихід з фінансової кризи, ознаменованої нераціональною структурою балансу, підприємству ще необхідно провести системні перетворення.

Схожою є ситуація для ПАТ "Калинівський машзавод", де співвідношення А1 та П1 не відповідає нормативному значенню протягом усього періоду. Водночас позитивне значення для структури балансу має місце для показників А2 та П2. Негативне значення структури балансу спостерігається в 2008, 2010-2012 рр. і для показників, А3 та П3, а також в 2009 р. для груп А4 і П4. Проаналізоване значення структури балансу представлених підприємств дає підстави говорити, що вони не спроможні реалізовувати конкурентну політику на основі цінових чинників. Останнє пов'язане з відсутністю фінансових ресурсів, спроможних покрити можливі втрати у формі зменшення фінансового потоку від зниження цін на продукти і товари машинобудівних підприємств.

Таким чином, можна зробити висновок про хронічну нестачу фінансових та капітальних ресурсів. Разом з тим, мову слід вести про невміння керівників управляти ліквідністю балансу та активами підприємства. Проблему забезпечення та ефективного використання обігових коштів та активів підприємства слід розглядати ширше, з прив'язкою, як до вузькоспеціалізованих факторів фінансового менеджменту підприємства, так і до ключових тенденцій розвитку цільових товарних ринків [5; 6; 7]. З іншої сторони, на окрему увагу заслуговує інституційний розвиток фінансово-кредитного та інвестиційного ринків, які, як показує світова практика, надають динамічності фінансовому сектору та сприяють росту ефективності залучення обігових ресурсів. Підприємства відчують позитивний вплив поживлення фінансового ринку за умов спроможності використати нові та інноваційні методи управління ресурсами та активами.

ВИСНОВКИ

На основі оцінки ефективності управління ресурсами та активами машинобудівних підприємств України отримані висновки стосовно сильних та слабких сторін їх господарської діяльності, позицій на ринку та спроможності залучити ресурси і мобілізувати активи:

1. Встановлено, що становлення господарського механізму машинобудівних підприємств та ринкових відносин в Україні супроводжується деструктивними тенденціями спровокованими наслідками низької ефективності за командно-адміністративного регулювання, структурної перебудови економіки та інституційної нерозвиненості. Визначені причини ототожнюються з ефективністю функціонування інституційної системи економіки. Прикладами позитивного впливу на ефективність господарської діяльності інституційної системи є франчайзинг, факторинг, лізинг та контокорентний кредит[8].

2. Визначено загальну динаміку розвитку сектору, що сформувалась через неадекватне управління активами підприємств заснованими за директивного управління економікою, де відстежуються: падіння обсягів продукції в умовах структурного етапу економічної кризи, зростання в період економічного піднесення 2000-2008 рр.; стале зниженням кількості підприємств.

3. Встановлено зв'язок між динамікою економічної кон'юнктури та господарськими результатами підприємств, який падає, що: за низької ефективності управління підприємством, позитивні тенденції у формі зростання господарської активності, проявляються лише за сприятливої ринкової кон'юнктури; кон'юнктурні чинники ймовірно є визначальними у формуванні ресурсів та активів машинобудівних підприємств; існує потреба у застосуванні інструментів конвергенції в інституційну систему економіки, проте система управління машинобудівними підприємствами України неспроможна на даному етапі їх застосувати; окремі сектори машинобудування характеризуються достатньо відмінними від середнього рівня показників розвитком, що пов'язано з характером їх технологічних процесів, цільовими ринками та особливостями організації операційної діяльності, і очевидно, свідчить про необхідність застосування різних підходів до різних підприємств та секторів; збитковість, що огляду на предмет дослідження, ототожнюється з ефективністю управління ресурсами вдається подолати виключно за сприятливої кон'юнктури, і відповідно слід усвідомити нездатність на сучасному етапі підприємств радикально вдосконалити систему управління ресурсами та активами підприємств.

4. Досліджено, що на етапі домінування світової фінансової кризи: на відміну від споживчих ринків, цільові сегменти машинобудівних підприємств не мають чітко вираженого тенденційного розвитку, складні процедури їх формування вимагають виробляти специфічні інструменти управління ресурсами та активами; економічна криза кінця минулого століття, як результат відсутності ринкової економіки, вимагають розробки для вітчизняних машинобудівних підприємств спеціальних підходів конвергенції у інституційну систему економіки; перманентна фінансова криза, що розпочалась у 2008 році та на даний момент переросла у повноцінну світову економічну кризу, для споживчих ринків характеризується падінням за всіма товарами

групами, а для машинобудування – настанням періоду перегрупування виробничих потужностей, чого неможливо зробити на етапі економічного піднесення та максимального використання цих потужностей.

5. В ході дослідження структури господарських засобів підприємств встановлено, що на фоні зростання вартості активів в оборотних засобах відбувається перерозподіл між грошовими коштами, їх еквівалентами та дебіторською заборгованістю на користь останньої, що фактично свідчить про вимивання грошових засобів та в короткотерміновій перспективі призводить до зниження ліквідності та платоспроможності підприємств. Окремо варто відзначити, що вплив управлінських підходів вироблених за директивної економіки залишається досить високим, і як наслідок ефективність управління активами не набуває оптимального рівня достатнього для високої ефективності підприємств. Як результат, з огляду на проектну потужність, відчувається нестача як оборотних коштів так і активів. В свою чергу, обмеження за обсягам активів негативно впливає на ефективність роботи підприємств через неспроможність залучити нові технології, ресурси, кваліфікований персонал, здійснити стратегічні зміни у господарській діяльності.

6. Визначено, значна частка залучених коштів надходить до підприємства за рахунок комерційних кредитів інших компаній та значної частки кредиторської заборгованості. Маневреність власних засобів знаходиться на низькому рівні, що свідчить про неефективне їх використання.

7. Виявлено закономірності формування пастки галузевої депресії, згідно з якими існує замкнуте коло проблем, основа якого знаходиться за межами управління активами. Цільові ринки підприємства не забезпечують завантаження виробничих потужностей, в наслідок чого підприємство отримує збитки від утримання незадіяних потужностей. Збитковість діяльності обмежує можливості залучення корпоративного капіталу та супроводжується відмовою банків від довгострокового кредитування. Підприємство потрапляє в "пастку галузевої депресії", коли цільові галузеві ринки не здатні забезпечити віддачу капіталу, і одночасно у підприємства відсутні ресурси для проведення галузевої диверсифікації ринків збуту та інвестування у нові виробничі потужності, а власний капітал фактично заморожується у процесі підтримання ліквідності та ведення поточних фінансових операцій компанії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Любушин Н. П. Аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства / Н. П. Любушин. – М. : Юніті, 2003. – 471 с.
2. Македон В. Оперативне управління активами корпорацій / В. Македон, К. Станіва // Економіст. – 2007. – №2. – С. 42–44.
3. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу. – 3-е издание, перераб. и доп. / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин, Е. В. Негашев. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 208 с.
4. Ширяев А. Н. Основы стохастической финансовой математики. Т. 2 / А. Н. Ширяев. – М.: Фазис, 1998. – 354 с.
5. Соляник Л. Г. Управління оборотними активами та джерелами їх фінансування на промисловому підприємстві : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Соляник Людмила Григорівна ; Національний гірничий ун-т. – Д., 2006. – 250 арк.
6. Олійник Л. В. Управління активами підприємства на основі конвергенції з господарсько-економічною системою / Л. В. Олійник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2013. – №6. Т.1. – С. 152–157.
7. Олійник Л. В. Критеріально-управлінські підходи до застосування ринкових інститутів в управлінні ресурсами та активами підприємств / Л. В. Олійник // Науково-практичні проблеми розвитку економічних систем : Збірник наукових праць. – Хмельницький, 2013. – С. 53–61.
8. Олійник Л. В. Принципово-критеріальні підходи до конвергенції управління активами підприємства в інституційну систему економіки / Л. В. Олійник // Економічний аналіз : Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 12. – Ч. 3 – С.279–284.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мізерна Тетяна Валеріївна

Хмельницький національний університет, аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин (Україна)
e-mail: mizertv@gmail.com

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються актуальні питання формування критеріїв оцінювання кадрового потенціалу машинобудівного підприємства та його вплив на конкурентоспроможність та ефективність діяльності.

Ключові слова: кадри, управління персоналом, критерії оцінювання, конкурентне середовище.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования критериев оценки кадрового потенциала машиностроительного предприятия и его влияние на конкурентоспособность и эффективность деятельности.

Ключевые слова: кадры, управление персоналом, критерии оценки, конкурентная среда.

ABSTRACT

In the article the topical questions of forming of human resource capacity of machine-building enterprise and his influence are examined on a competitiveness and efficiency of activity

Keywords: staff, staff management, evaluation criteria, the competitive environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління персоналом є однією із найскладніших сфер менеджменту, оскільки тут переплітаються соціальні, економічні, виробничі та інші інтереси трьох основних суб'єктів, які представлені в організації: власників, менеджерів і найманих працівників (кадрового складу).

Теоретичні підвалини сучасного розуміння механізмів управління персоналом закладено дослідниками різних часів, серед яких А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Ф. Тейлор, Е. Мейо, А. Маслоу, Д. Мак-Грегор, М. Вебер, Ф. Герцберг, М. Туган-Барановський, В. Вернадський, Ф. Хайск, О. Чаянов, О. Гастев та ін. Проте залишаються недостатньо розробленими теоретико-методологічні та методичні проблеми, пов'язані із вдосконаленням структури, важелів та взаємодії механізмів управління персоналом на машинобудівних підприємствах, оцінкою їх дієвості, визначенням невикористаних резервів щодо забезпечення їх ефективності в умовах формування конкурентного середовища.

Пошуки сучасних вчених-економістів України таких, як О. І. Амоша, С. І. Бандур, Д. П. Богиня, М. Д. Ведерников, О. А. Грішнова, О. І. Гончар, В. М. Данюк, Г. А. Дмитренко, М. І. Долішній, А. П. Єгоршин, Г. Г. Зайцев, Л. В. Івановська, В. І. Крамаренко, О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук, Ф. Б. Михайлов, М. І. Мурашко, В. А. Поляков, В. В. Травін, М. І. Карлін, А. М. Колот, В. В. Онікієнко, І. Л. Петрова, М. В. Семикіна, І. В. Сорока, О. І. Синицька, С. В. Тютюнникова, А. В. Філіпова, А. А. Чухно, Г. В. Щекін тощо, істотно збагатили наукові уявлення про соціальні та економічні чинники й методи управління персоналом в системі управління підприємством.

Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти формування та використання кадрового потенціалу розглянуто в працях таких учених: Г. М. Басько, В. А. Бабич, Ю. С. Алексєєв, Г. М. Розум, О. А. Докучаєв, Л. Г. Смоляр, М. М. Репецька, М. М. Якуба.

Актуальність, теоретична й практична значимість дослідження вказаних проблем, недостатнє їх вивчення, а також необхідність пошуку напрямів вдосконалення та ефективізації механізмів управління персоналом підприємств і визначили вибір теми наукових досліджень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах формування кадрового потенціалу як вирішальної передумови соціально-економічної стабілізації та його ефективне використання стає основою продуктивності національної економіки. Серед важливих причин, що обумовили ускладнення відтворювальних чинників стану сучасного кадрового потенціалу України і негативно вплинули на структуру зайнятості та якість робочої сили на підприємствах, є недоліки структурної перебудови економіки країни [1]. Важливою особливістю сучасних процесів є те, що підприємства майже втратили контроль за станом свого кадрового потенціалу та процесами його формування й використання [2, с. 51–53]. Так, падіння обсягів виробництва, криза неплатежів, затримки у виплаті заробітної плати та її низький рівень обумовлюють погіршення професійно-кваліфікаційного рівня працівників, їхнього морального, мотиваційного й творчого потенціалів, що, в свою чергу, заважає проведенню реструктуризації виробництва, впровадженню новітніх технологій та виробництву конкурентоспроможної продукції [3].

Формування кадрового потенціалу в управлінні персоналом є важливою функцією роботи будь-якого машинобудівного підприємства. Від своєчасного та повного вирішення соціально-економічних та організаційних задач багато в чому залежить ефективність його роботи. Головною метою формування кадрового потенціалу є мінімізація резервів потенційних можливостей, що обумовлено розбіжностями потенційно сформованих професійних якостей у процесі реалізації здібностей до праці та особистих якостей з можливістю їх використання при виконанні конкретних видів робіт, потенційній та фактичній зайнятості у кількісному та якісному відношенні.

Планомірне та обґрунтоване формування кадрового потенціалу підприємства дозволить вирішувати такі завдання:

- встановлення співвідношення чисельності працівників з різними професійно-кваліфікаційними та соціально-демографічними характеристиками для досягнення максимальної відповідності між структурами робіт, робочих місць та персоналом;
 - забезпечення оптимального ступеню завантаження працівників для повного використання їх особистісного потенціалу та підвищення ефективності їх праці;
 - оптимізація структури працівників з різним функціональним змістом праці.
- Система формування кадрового потенціалу підприємства повинна містити такі процеси:
- процес формування ядра колективу, здатного постійно підтримувати оптимальний рівень кадрового потенціалу машинобудівного підприємства;
 - створення умов, що сприяють адаптації працівника на машинобудівному підприємстві;
 - організація системи професійно-кваліфікаційної підготовки та всебічного розвитку працівника;
 - здійснення заходів, що попереджують виникнення незадоволення працівника своїм положенням, з метою скорочення плінності та зменшення негативних наслідків, які обумовлені ним [2, с. 86–89].

Основними етапами формування кадрового потенціалу є аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на нього. До факторів зовнішнього середовища макrorівня відносять[4]:

1. Економічні фактори: залежність темпів зростання (чи зменшення) обсягів виробництва продукції (робіт, і послуг) у відношенні із задоволеністю власних потреб працівників необхідних для відтворення; прожитковий мінімум, рівень розвитку освітньої інфраструктури.
2. Податкова політика держави – зміна податків та податкових зборів, які призводять до погіршення фінансового стану машинобудівного підприємства.
3. Державне регулювання в сфері трудових відносин: трудове законодавство, щодо правового захисту працівників, виплати компенсацій у разі втрати роботи та диференціація доходів; рівень безробіття у державі.
4. Науково-технічний прогрес впливає на технічну оснащеність робочого місця, рівень використання науково-технічних досягнень, що вимагає додаткових знань працівників, а, відповідно, підвищення рівня кваліфікації.
5. Техніко-економічні фактори сприяють інтенсивності використання праці на діяльність та визначають, яким чином підприємства будуть використовувати кадровий потенціал працівників.
6. Соціально-економічні фактори підвищують інтенсивність праці, додають йому творчий характер.
7. Демографічні фактори.
8. Національні та культурно-освітні особливості впливають на рівень культури та трудову активність населення.

До факторів зовнішнього середовища мікрорівня середовища необхідно віднести [4]: кадрову політику підприємств-конкурентів, територіальні фактори, екологічні фактори, конкурентоспроможність аналогічних підприємств та загальний рівень конкурентоспроможності галузі, рівень кваліфікації спеціалістів у конкурентів.

До факторів внутрішнього середовища, що впливають на формування кадрового потенціалу підприємства, на нашу думку, можна віднести такі:

1. Цілі і стратегія машинобудівного підприємства.
2. Кадрова політика підприємства, що визначає генеральну лінію і принципи настанови в роботі з персоналом на довготривалу перспективу, основа мета якої зберегти кадровий потенціал підприємства для забезпечення його конкурентоспроможності.
3. Імідж підприємства, що впливає на відношення працівників до будь-якого підприємства.
4. Техніка, технологія, організація виробництва та праці сприяють підвищенню продуктивності праці та раціональному використанню кадрового потенціалу підприємства.
5. Фінансово-економічний потенціал підприємства, зумовлений досягненням спільності матеріальних інтересів окремого працівника з економічними інтересами всього колективу та інвестиційними можливостями.
6. Маркетингова діяльність полягає у формуванні реальної збутової стратегії, що регулює оптимальний кількісний склад кадрової політики машинобудівного підприємства.
7. Якісний склад наявного кадрового потенціалу і можливості його зміни в перспективі, а саме професійно-кваліфікаційні фактори (рівень освіти, кваліфікація, зміни професійно-кваліфікаційної структури підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу).
8. Джерела покриття кадрової потреби – аналіз потреб, різноманітність професійних програм, планування трудової кар'єри, підготовка резерву керівників.
9. Організаційна культура – відповідальність працівників, яка ґрунтується на свідомому добровільному виконанні правил поведінки у відповідності з їх трудовими функціями та обов'язками. На організаційну

культуру підприємства впливає організація праці, рівень матеріального та морального стимулювання, рівень виховної роботи та рівень самосвідомості членів колективу.

10. Соціально-психологічні фактори включають оперативну соціально-виробничу інформованість членів колективу, психологічну сумісність між членами колективу та особистісні якості персоналу

11. Психофізіологічний стан працівників – вік, стан здоров'я, особисті якості людини є майже вирішальним у досягненні високої продуктивності та залежить від задоволення основних потреб працівників.

12. Морально-етичні фактори. Моральний клімат у колективі та моральне стимулювання працівників в світі існуючої корпоративної культури машинобудівного підприємства.

В умовах постійної необхідності активізації кадрової політики, без якої неможливий вихід з соціально-економічної кризи виробництва, питання про формування програми управління кадровим потенціалом переріс в актуальну проблему. Кадровий потенціал підприємства в широкому сенсі цього слова є уміннями і навиками працівників, які можуть бути використані для підвищення його ефективності в машинобудівній галузі, в цілях отримання доходу (прибутку) або досягнення соціального ефекту [3].

Загальні підходи до визначення ефективності управління персоналом відбиваються і у визначенні ефективності системи управління персоналом. Складність у формуванні цього визначення полягає в необхідності врахувати різні форми прояву ефекту від управління персоналом. Внаслідок того, що робота з людьми зачіпає не лише економічну сторону трудового процесу, але соціально-трудові стосунки. Більшість автором (В. П. Пугачов, А.Я. Кибанов, В. В. Травин, Б. М. Генкин тощо) виділяють загальну, економічну і соціальну ефективність.

Під економічною ефективністю вони розуміють досягнення певної економічної мети (доходу, прибули) при мінімальних витратах ресурсів. Таке розуміння не відбиває особливостей управління персоналом. В даному випадку слід говорити не про мінімальних, а про оптимальні витрати, оскільки економія на робочій силі не призводить до якісних результатів роботи організації.

Соціальна ефективність реалізується у вигляді виконання очікувань, потреб і інтересів співробітників [2, с. 183].

Враховуючи складність оцінки управління людьми, такі автори як С.Н. Апенько, окрім економічної, виділяють цільову і потребу форму ефективності. Згідно цієї думки, цільова ефективність є досягненням цілей системи управління персоналом, з точки зору значущості цієї системи для управління підприємством. Потребова ефективність відображає рівень зазначених потреб суб'єктів у меті або в результаті, тобто якщо в цільових орієнтирах враховані потреби суб'єктів і об'єктів системи, а також в результатах функціонування системи реалізовані потреби усіх її елементів, то її можна вважати ефективною [3, С. 74].

Використання поняття потребова ефективності відносно управління персоналом є досить спірним. Це пов'язано, по-перше, з тим, що потреби суб'єктів і об'єктів системи управління персоналом часто суперечливі (наприклад, у одного працівника існує потреба у високій заробітній платі незалежно від результатів його праці, у іншого – не обґрунтовані вимоги до комфортності його робочого місця, потреби власника полягають в досягненні високої прибутковості організації, яка не може бути досягнута при невиправданих витратах). По-друге, ефективність практично не можна виміряти і оцінити. По-третє, ця форма ефективності безпосередньо пов'язана з поняттям соціальної ефективності, оскільки вона спрямована на задоволення соціально-економічних очікувань і припускає аналіз міри задоволення потреб персоналу.

Усі автори сходяться на думці про те, що ефективність системи управління персоналом багатоаспектною і є взаємозв'язком декількох ефектів, віднесених до витрат ресурсів. Проте, усі види ефектів зводяться зрештою до економічного і соціального ефектів, тому останнім часом в літературі з економіки праці і управління персоналом з'явилась єдність думок щодо необхідності виділення економічної і соціальної ефективності в їх взаємозв'язку. Отже, загальна ефективність системи управління персоналом визначається сумою її економічної і соціальної ефективності.

Економічна ефективність організації визначається кількістю і якістю праці, яку працівники організації погодяться надати або витратити, що можливо за наявності соціальних благ, а значить певного рівня соціальної ефективності. Добитися соціальної ефективності можна тоді, коли організація знаходиться в стійкому економічному стані і отримує прибуток, що дозволяє вирішувати соціальні завдання, задовольняти інтереси і очікування працівників.

Складнощі у визначенні ефективності управління персоналом і системи управління персоналом, визначають складнощі в розрахунку усіх видів ефектів. Найцікавішим, на наш погляд, являється підхід Ю. Г. Одегова до вибору критеріїв для оцінки ефективності системи управління персоналом. Він пропонує методологію вибору критеріїв і методу аналізу ефективності системи управління персоналом на основі аналізу за принципом від загального до окремого: діагностика ефективності (неефективності) системи – визначення напрямів аналізу (функціональних сфер) – аналіз причин незадоволеної динаміки результуючих показників в цій сфері – аналіз приватних показників, що впливають на критеріальні показники на рівні структурних підрозділів (груп персоналу) і робочих місць [2, с. 186].

Таблиця 1

Критерії оцінки ефективності системи управління персоналом*

Рівні роз-гляду	Економічна ефективність		Соціальна ефективність	
	Критерії	Показники оцінки	Критерії	Показники оцінки
В цілому система управління персоналом	Конкурентоспроможність персоналу на ринку праці	- Чисельність працівників за період, працюючих на умовах лізингу; - Рівень трудового потенціалу (оптимізація структури персоналу і чисельності)	Соціальний потенціал персоналу	- Портфоліо персоналу (кількість і якість персоналу)
	Рівень привабливості організації для потенційних працівників	- Кількість заяв від кандидатів на вакантні посади; - Середній час заповнення вакансій	Виконання соціальних планів і програм	- Рівень виконання плану соціального розвитку колективу; - Кількість реалізованих соціальних програм
	Дотримання трудового законодавства	- Кількість порушень трудового законодавства і суми штрафів	Поліпшення здоров'я працівників	- Зниження витрат на оплату листків непрацездатності; - Кількість нещасних випадків
	Досягнення заданого рівня прибутковості фірми	- Об'єм продажів на одного працівника; - Величина витрат на персонал (і одного працівника); - Прибуток на одного працівника	Загальна задоволеність персоналу працею в організації	- Прихильність організації; - Сприятливий соціально-психологічний клімат; - Коефіцієнт плинності
	Ефективність праці	- Продуктивність праці (відношення доданої вартості до витрат на персонал); - Ріст продуктивності праці; - Рівень рентабельності персоналу; - Термін окупності капітальних витрат на заходи по управлінню персоналом	Зайнятість персоналу	- Наявність диференційованого підходу до включення працівників в систему зайнятості; □- Кількість спеціалізованих робочих місць; □- Зміна кількості і структури робочих місць
	Рівень задоволеності клієнтів організації якістю продукції і обслуговування	- Зміна (ріст) об'ємів продажів за період; - Підвищення якості продукції (послуг); - Частка ринку товарів і послуг, займана організацією; - Середній час обслуговування клієнтів в динаміці	Рівень дисципліни праці	- Кількість прогулів і порушень дисципліни; - Рівень самодисципліни
	Достигнені поставлених цілей управління персоналом	- Кількість нереалізованих цілей організації за рахунок низького рівня управління персоналом; - Відповідність цілей і стратегії УП цілям і стратегії розвитку організації	Відношення керівників до питань управління персоналом	- Стиль управління організацією; - Рівень організаційної культури
Функції управління персоналом	Досягнення функціональних цілей	- Ефективність результатів досягши поставлених цілей; - Ефективність процесів (методів, технологій, процедур) управління персоналом	Задоволеність персоналу різними аспектами трудової діяльності у рамках окремої функції УП	- Реалізація професійних знань і умінь; - Творча ініціатива (раціоналізаторські пропозиції і винаходи); - Висока трудова мотивація; - Групова згуртованість
	Рівень витрат у рамках окремої функції	- Величина витрат на реалізацію конкретної функції управління персоналом; - Ефективність витрат на досягнення певних результатів у рамках конкретної функції управління персоналом	Рівень знань та адаптованості персоналу до конкурентних вимог	- Підвищення кваліфікаційного рівня; - Комунікаційна здатність; - Вміння працювати в команді
Індивідуальна робота співробітника в організації	Досягнення індивідуальної продуктивності праці; Оптимізація витрат на одного працівника	- Вироблення на одного працівника; - Втрати робочого часу працівником; - Сумарні витрати на одного працівника; - Рентабельність людського капіталу	Рівень розвитку трудового потенціалу працівника	- Здатність адаптуватися до змін середовища; - Інноваційна активність працівника; - Рівень професійних знань, навичок, умінь; - Рівень трудової і виконавської дисципліни; - Відповідальність за дії і результати праці

* розроблено автором

На наш погляд, у рамках контролінгу персоналу слід дотримуватися цього алгоритму розрахунку ефективності управління персоналом, але при цьому більше уваги приділяти оцінці функціональних напрямів у рамках системи управління персоналом, оскільки оцінка ефективності роботи кожного окремого працівника є метою спеціальної системоутворюючої функції оцінки персоналу підприємств машинобудівної галузі в умовах конкурентного середовища. Крім того, при оцінці ефективності системи управління персоналом, слід звернути увагу на оцінку конкурентоспроможності служби управління персоналом. Представимо критерії і показники оцінки ефективності управління персоналом підприємств машинобудівної галузі в таблиці 1. Нами зроблена спроба врахувати при виділенні критеріїв, зовнішню і внутрішню ефективність управління персоналом.

Зовнішня ефективність системи управління персоналом визначається конкурентоспроможністю персоналу на ринку праці, рівнем привабливості організації для потенційних працівників, дотриманням трудового законодавства, задоволеністю клієнтів організації якістю продукції і обслуговуванням. Внутрішню ефективність системи управління персоналом можна оцінити, виходячи з відповідності цілям і стратегії управління персоналом цілям і стратегії організації, підвищення її прибутковості.

Оцінка окремих функціональних напрямів управління персоналом вимагає виділення спеціальних функцій управління персоналом і оцінку ефективності результатів по реалізації конкретної функції, процесу організації виконання функції, а також витрат, здійснених в ході реалізації цього процесу і досягнення результатів.

Оцінка ефективності окремого працівника, поза сумнівом, має значення для підвищення загальної ефективності управління персоналом, але нині не розв'язана проблема виміру і кількісної оцінки трудового потенціалу. Ученими не розроблені підходи і способи оцінки рівня потенційних можливостей і резервів росту індивідуальної продуктивності праці працівника в сприятливих для його розвитку об'єктивних умовах виробництва.

Для оцінки ефекту і ефективності за різними критеріями доцільно розробити систему показників. Вже зараз можна виділити цілий ряд таких показників, але формування їх цілісної системи є проблемним. Це пов'язано з тим, що показники різнопорядкові, враховуються в різних одиницях виміру і сильно залежать від часу прояву ефекту. Проте, питання визначення і оцінки ефективності управління персоналом вимагають швидкого рішення, оскільки практика вимагає методологічних розробок по цій проблематиці.

Стосовно управління персоналом проблема порівняння витрат і результатів в оцінці економічної ефективності вимагає конкретизації, і передусім необхідно з'ясувати, що належить оцінювати:

- досягнення певного результату діяльності за допомогою спеціально підбраного, навченого і мотивованого колективу підприємства, сформованого в результаті реалізації вибраної кадрової політики;
- досягнення цілей, поставлених перед управлінням персоналом, з мінімальними витратами засобів;
- вибір найбільш ефективних методів управління, що забезпечують результативність самого процесу управління.

ВИСНОВКИ

Формування кадрового потенціалу є дійсно невід'ємним елементом і важливою функцією діяльності машинобудівного підприємства. На його формування впливає ряд факторів, одним із найважливіших є освіта, що є найкращими інвестиціями для особи, сім'ї, підприємства і суспільства, та є одним із головних чинників якості кадрового потенціалу.

Наразі одним з ключових чинників підвищення ефективності діяльності машинобудівного підприємства є ефективна система управління персоналом, за допомогою якої висококваліфіковані фахівці, що утворюють складову кадрового ядра машинобудівного підприємства, реалізують мотиви і стимули до ефективної роботи. Не менш важливою складовою кадрового потенціалу підприємства є творчий потенціал працівника. Кожна нормально розвинена людина має комплекс особливостей, пам'ять, мислення, волю, розум. Тільки за певного розвитку, взаємозв'язку, напруженості і спрямованості до конкретної мети, що має суспільне значення, людина може більшою чи меншою мірою формувати нові можливості в розвитку власної особи, що в умовах сталої ефективної корпоративної культури безпосередньо впливає на підвищення ефективності діяльності машинобудівного підприємства в цілому.

Таким чином, використовуючи підхід управління персоналом, що базується на компетенціях, для підприємств машинобудівної галузі в конкурентних умовах стає можливим вирішення проблем дефіциту кваліфікованого персоналу, удосконалення мотиваційних систем, зміцнення свої лідерських позиції на ринку, розвитку організації загалом. Адже саме компетенції розкривають ключові конкурентні переваги зазначених підприємств, дозволяють інтегрувати функціональні стратегії із загальною стратегією розвитку, узгодити між собою всі управлінські політики і практики у сфері управління людськими ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамик В. Конкуренція і конкурентоспроможність у механізмі сучасного економічного розвитку / В. Адамик, В. Галтна // Вісник ТНЕУ. – 2007. – №3. – С. 7–16.

2. Синицька О. І. Мотиваційні механізми управління персоналом : структура, важелі, напрями ефективізації : Монографія / О. І. Синицька. – Вінниця : Вид-во «Розвиток», 2005. – 135 с.
3. Смоляр Л. Г. Дослідження тенденцій розвитку кадрового потенціалу на промислових підприємствах України / Л. Г. Смоляр // Економіка & держава. – 2008. – №5. – С. 96 – 99.
4. Якуба М. М. Кадровий потенціал як ключовий елемент потенціалу підприємства в умовах глобалізації / М. М. Якуба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – №7. – С. 302–305.
5. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса : экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.
6. Хамініч С. Ю. Конкурентоспроможність національної економіки : особливості, пріоритети та проблеми / С. Ю. Хамініч // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №4(70). – С. 20–27.
7. Хміль Ф. Управління персоналом : Підручник / Федір Хміль. – К. : Академвидав, 2006. – 487 с.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

Синицька Олена Іванівна

Хмельницький національний університет, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Україна)
e-mail: lensinichka@mail.ru

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються актуальні проблеми сучасної соціальної політики в Україні в контексті розвитку соціально-трудова відносин щодо спроможності реалізувати та сконцентрувати зусилля державних органів на розв'язанні найгостріших соціальних проблем, а саме: захист від безробіття, забезпечення допомоги для непрацездатних та найбідніших прошарків населення, поєднання страхової та державної систем соціального захисту, розвиток системи охорони здоров'я, освіти та інших галузей соціальної сфери через застосування механізму соціального партнерства.

Ключові слова: соціально-трудова відносини, ринок праці, соціальне партнерство.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются актуальные проблемы современной социальной политики в Украине в контексте развития социально-трудовых отношений по способности реализовать и сконцентрировать усилия государственных органов на решении острых социальных проблем, а именно: защита от безработицы, обеспечения помощи для нетрудоспособных и бедных слоев населения, сочетание страховой и государственной системы социальной защиты, развитие системы здравоохранения, образования и других отраслей социальной сферы путем применения механизма социального партнерства.

Ключевые слова: социально-трудовые отношения, рынок труда, социальное партнерство.

ABSTRACT

This paper deals with topical issues of contemporary social policy in Ukraine in the context of social and labor relations on its ability to realize and focus efforts of public authorities to solve the most pressing social problems, namely protection against unemployment, assistance for the disabled and the poorest segments of the population, the combination of insurance and state social security systems, the development of health, education and other social sectors through the use of mechanisms of social partnership.

Keywords: social and labor relations, labor market, social partnership

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дві вади сучасної соціальної політики:
- підтримка необґрунтованої нерівності
- провокування утриманських настроїв
Е. М. Лібанова

Світовий досвід і досвід нашої країни переконливо свідчать, що численні проблеми економіки та суспільного життя можна вирішувати швидше і краще, якщо провідні сили суспільства орієнтуватимуться не на конфронтацію, а на об'єднання зусиль, на творчу співпрацю. Адже мета в них спільна, і полягає вона у досягненні соціальної злагоди та прогресу. Стрижнем функціонування і каталізатором розвитку системи соціального партнерства є творче застосування принципів тристоронньої співпраці підприємців, найманих працівників та органів державної влади.

При розгляді соціального партнерства як складової ринкової економіки може виникнути (і виникає) запитання: це традиція, специфічна складова механізму формування і регулювання трудових відносин в окремих країнах чи об'єктивна вимога, тобто притаманна економіці ринкового типу форма погодження інтересів суб'єктів трудових відносин? Однозначно можна стверджувати, що становлення і розвиток системи соціального партнерства за умов ринкової економіки є результатом об'єктивних реалій, що впливають з нової ролі, статусу суб'єктів ринку праці – роботодавців, найманих працівників та органів, що представляють їхні інтереси.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

До останнього часу на терені Європи, інших континентів співіснували економічні системи двох типів: перший – централізована планова економіка, заснована переважно на державній формі власності, і другий – ринкова економіка, заснована на багатоманітності форм власності та господарювання. За першого типу економічної системи держава як моновласник фактично одноособово визначала зміст і методи регулювання трудових відносин. В економіці змішаного типу, якою є сучасна ринкова економіка, держава не може

відігравати ту саму роль, що й за умов функціонування централізованої планової економіки. Головними суб'єктами трудових відносин в економіці змішаного типу є роботодавці, що представляють різні форми власності, і наймані працівники. Формою погодження їхніх інтересів може бути лише та, що заснована на партнерських засадах і виключає диктатуру у трудових відносинах будь-якого класу, органу або особистості. Соціальне партнерство – це альтернатива будь-якій диктатурі у трудових відносинах і є найбільш прийнятним методом вирішення конфліктів у соціально-трудої сфері. За рівнем розвитку соціального партнерства можна судити про ступінь демократизації суспільства, якість відносин у соціально-трудої сфері.

Соціальна сфера є специфічною галуззю людської діяльності (сукупністю відповідних її видів, функцій та організаційних форм), предметом котрої є громадяни країни з їх потребами. Ця сфера охоплює охорону здоров'я, освіту, науку, культуру, мистецтво, ЗМІ, спорт та туризм, побутове обслуговування, торгівлю та громадське харчування, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт, соціальну допомогу й соціальне страхування, пенсійне забезпечення, охорону праці та забезпечення безпеки і суспільного порядку (заходи оборонного та правоохоронного характеру).

Регулювання соціальної сфери є одним із найважливіших напрямів державного управління, особливо в умовах перехідної економіки, коли вплив держави на економічні процеси зменшується, а потреба в державному втручанні зберігається через кризовий стан економіки і особливо соціальної сфери. Тому необхідна ефективна соціальна політика, що спроможна реалізувати та сконцентрувати зусилля державних органів на розв'язанні найгостріших соціальних проблем. Головним є формування надійної системи соціального захисту. Це, насамперед, захист від безробіття, забезпечення допомоги для непрацездатних та найбільш вразливих прошарків населення, поєднання страхової та державної систем соціального захисту, розвиток системи охорони здоров'я, освіти та інших галузей соціальної сфери.

Суб'єктами реалізації соціальної політики є державні органи влади, організації та установи, а також діючі у соціальній сфері недержавні організації, громадські об'єднання тощо, а об'єктами – все населення країни, окремі громадяни та соціальні спільноти.

Однією із складових соціальної політики є соціальне партнерство – особлива система відносин, що виникають між найманими робітниками та роботодавцями за посередницької ролі держави з узгодження інтересів у соціально-трудої сфері та врегулювання соціально-трудої конфліктів. Систему соціального партнерства називають трипартизмом, оскільки у врегулюванні соціально-трудої відносин беруть участь три сторони: організації, що представляють інтереси найманих працівників; об'єднання роботодавців; держава.

Система соціального партнерства почала розвиватися в окремих країнах у 50-х роках і остаточно сформувалася в 60–70 рр. ХХ ст. Наразі найбільш розвинена система соціального партнерства існує у таких європейських країнах, як Німеччина, Швеція, Австрія та інших. Менш розвиненою вона є, наприклад, у США, Японії, Італії. В слабзорозвинутих країнах системи соціального партнерства нема взагалі. Оскільки система трипартизму існує не в усіх країнах, отже її формування можливе лише за певних передумов.

В індустріально розвинутому суспільстві з ринковою економікою об'єктивно виникає необхідність переходу до соціально-партнерських відносин у сфері праці, що обумовлено цілою низкою економічних та соціальних чинників. Відповідно до цього соціальне партнерство, як особливий вид суспільних відносин і закономірний результат розвинутої соціально-орієнтованої економіки, є важливим показником економічної, соціальної й політичної зрілості суспільства.

Вияткова актуальність теми соціального партнерства, у формі соціального діалогу визначається тим, що в сучасних умовах інноваційних змін стійкість суспільної системи та ефективність ринкової економіки залежать від характеру взаємин всіх сторін соціально-трудої відносин, які займають важливе місце у справі регулювання національного ринку праці з метою його соціалізації.

В Україні питання становлення, розвитку соціального партнерства висвітлюють у своїх працях такі науковці, політики як Д. Дунлоп, В. Зарвовський, А. Колот, Т. Кочан, М. Семикіна, В. Скуратівський, С. Українець тощо. Науковцями, провідними діячами профспілок і роботодавців поставлено проблемні питання щодо розвитку інституту соціального партнерства і можливі шляхи вирішення.

Однак механізм соціального партнерства опрацьований недостатньо, висновки теоретиків і практиків щодо причин недосконалості механізму є досить різними, а напрями його вдосконалення чітко не визначені. Залишаються мало дослідженими питання ролі держави в процесі соціального діалогу, а, в умовах розробки нового Кодексу законів про працю, ефективності нових (запропонованих) нормативно-правових положень [2, с. 43].

Основним кроком розбудови правових засад соціального партнерства в Україні на національному рівні стало створення Указом Президента України у 1993 р. Національної ради соціального партнерства (НРСП) – постійно діючого тристороннього органу, що діє на державному, галузевому (міжгалузевому) і територіальному рівнях та прийняття проекту закону «Про соціальне партнерство» [5]. Згідно закону України соціальне партнерство – це система колективних відносин між найманими працівниками, роботодавцями, виконавчою владою, які виступають сторонами соціального партнерства, у ході реалізації їх соціально-економічних прав та інтересів. Становлення і розвиток соціального партнерства забезпечується створенням спеціалізованої системи структурно-організаційних елементів, яка включає сукупність угод загальнодержавного, галузевого, регіонального, територіального рівнів, колективні договори підприємств, постійно і тимчасово діючі організаційні структури (комісії із врегулювання соціально-трудої відносин та захисту інтересів сторін) тощо.

Зауважимо, що на виробничому (мікроекономічному) рівні соціальне партнерство має свої особливості, тобто на цьому рівні держава в особі діючих державних органів не відіграє значної ролі, окрім законодавчого забезпечення. Але цей рівень, як найнижчий, є найближчим та найважливішим для розвитку демократичних соціально-трудова відносин та формування стабільності у житті колективу підприємства.

Соціальне партнерство виробничого рівня нашої країни забезпечується діалогом представників профспілок та адміністрацій підприємств, організацій, а держава виконує функцію арбітра у розв'язанні колективних трудових спорів [1, с. 74]. Треба зазначити той факт, що профспілки (найбільш інституційно структурована ланка соціального партнерства в Україні) нині стикаються з проблемою гіперінфляції та загрозою повної зупинки виробництва, що суттєво впливає на характер їхньої діяльності. Організації роботодавців та їх об'єднань мають досить розгалужену структуру на територіальному та галузевому рівнях, але рівень сформованості інститутів представництва інтересів роботодавців недостатній для ефективного соціального партнерства. Головна проблема – диференціація за силою, впливом, власністю, моральністю а, отже – соціальними, політичними й особливо економічними інтересами. Відповідно до цього, на наш погляд, основною метою розвитку соціального партнерства виробничого рівня є стабілізація соціально-трудова відносин колективу підприємства, враховуючи перш за все забезпечення гідних умов праці рядових працівників [4].

Результати соціально-партнерських переговорів між представниками профспілок та адміністрації підприємства відбиваються в колективному договорі, який укладається на кожному підприємстві, організації або установі «незалежно від форми власності і господарювання, які використовують найману працю і мають право юридичної особи» [1, с. 75].

Так за підсумками першого півріччя 2009 р. на підприємствах Кіровоградської області було укладено 3245 колективних договорів, які охопили 256,3 тис. працівників. Порівняно з відповідним періодом минулого року кількість укладених договорів та частка охоплених ними працівників зменшилась відповідно на 3,5% та 5,2%. Залежно від сфери економічної діяльності спостерігається диференціація показника рівня охоплення колективними договорами. Найбільший відсоток охоплення спостерігався у промисловості (98,1% всіх зайнятих працівників), на підприємствах транспорту і зв'язку (97,8%), у будівництві (97,4%), в державному управлінні (96,7%) та освіті (96,3%). Найменший – у фінансовій сфері – 58,8% всіх зайнятих у цьому виді діяльності. У порівнянні з відповідним періодом минулого року кількість колективних договорів зросла в секторі державного управління (на 6,8%), на підприємствах транспорту та зв'язку (на 6,5%) та охороні здоров'я (на 4,5%). Найвищий рівень охоплення працівників системою колективно-трудова регулювання спостерігається у містах Кіровограді, Знамянці, Олександрії, де кількість охоплених колективними договорами осіб становить 99,4–93,4% [3].

Отже, можна сміливо стверджувати, що законодавчі вимоги відносно забезпечення соціального партнерства Кіровоградської області на виробничому рівні закріплені.

Таким чином, в найближчій перспективі всім сторонам соціально-трудова відносин в Україні виробничого рівня належить зайняти свою нішу в справі регулювання національного ринку праці з метою його соціалізації:

- основним завданням профспілок має стати реальне покращання умов продажу трудових послуг найманими працівниками;
- підприємці повинні усвідомити, як реальний факт, залежність успішності свого бізнесу від соціального становища в країні та на підприємстві;
- уряд Верховної Ради України повинен прийняти Закон України «Про соціальне партнерство» з метою регламентування соціально партнерських відносин на всіх рівнях (особливо виробничому), а держава повинна створити механізм заохочення (передусім економічного) сторін до вирішення соціально-трудова проблем методами соціального партнерства.

Досвід розвинених країн переконливо свідчить про те, що партнерські відносини між учасниками соціально-економічних процесів, системний і конструктивний діалог з владою є гарантією стабільності й передбачуваності розвитку країни, що, в свою чергу, дає змогу економіці розвиватися, а соціальному діалогу нарощувати переконливість. Проблема врегулювання соціально-трудова відносин виникла одночасно з розвитком капіталістичного товарного виробництва, коли власники на засоби виробництва і наймані працівники остаточно визначилися як суб'єкти трудових відносин. Оскільки їхні інтереси у соціально-трудова сфері не збігалися, постало питання про створення механізму їх узгодження та врегулювання конфліктів. Спершу такий механізм виник стихійно і обмежувався боротьбою робітників за скорочення тривалості робочого дня і підвищення заробітної плати. У цьому протистоянні у робітників було значно менше можливостей, ніж у власників капіталу, котрих активно підтримувала держава, передусім у визначенні оплати робітникам і закріпленні у законодавчо-примусовому порядку певної тривалості робочого дня.

Соціальне партнерство слід розглядати як систему правових і організаційних норм, принципів, структур, процедур (заходів), які спрямовані на забезпечення взаємодії між найманими працівниками, роботодавцями, державними органами влади в регулюванні соціально-трудова відносин на національному, галузевому, регіональному, виробничому рівнях. Його метою є досягнення соціального миру в суспільстві, забезпечення балансу соціально-економічних інтересів найманих працівників і роботодавців, сприяння

взаєморозумінню між ними, запобігання конфліктам і вирішення суперечностей для створення необхідних умов поступального економічного розвитку, підвищення життєвого рівня населення.

Соціальне партнерство передбачає готовність сторін до взаєморозуміння і злагоди, постійне прагнення до соціальної симетрії та гармонії відносин між партнерами. Однак це не означає, що між ними завжди мають панувати мир і прихильність. Розбіжність інтересів – це об'єктивна реальність, яка може будь-коли виявитися в суперечках і конфліктах. Тому взаємне бажання соціальних партнерів дійти згоди в трудових відносинах, співпрацювати заради загального добра, є важливою запорукою соціального миру в суспільстві. Становлення й розвиток системи соціального партнерства стали можливими завдяки визнанню загальнолюдських принципів демократії: свободи, плюралізму, співпраці у прийнятті важких, але потрібних спільних рішень. Гарантією ефективного функціонування механізму соціального партнерства є чітке визначення інтересів кожної з трьох основних соціальних сил суспільства, розумний розподіл ролей і відповідальності за визначення і реалізацію спільної соціально-економічної політики. Підприємці (роботодавці), захищаючи свої інтереси і права як власників засобів виробництва, в соціальному партнерстві вбачають можливість здійснення погодженої технічної, економічної та соціальної політики, розвиток виробництва без різких потрясінь і руйнівних конфліктів. На них покладається основний тягар відповідальності за результати господарювання, забезпечення належних умов праці та розмірів її оплати та фінансового забезпечення соціального захисту співробітників. Профспілки як захисники і виразники інтересів найманих працівників покликані виборювати і захищати соціальні, економічні та професійні права робітників і службовців, боротися за соціальну справедливість, сприяти створенню для людини належних умов праці й життя. Значна роль у соціальному партнерстві належить державі. Вона є законодавцем, гарантом, арбітром, контролером тощо. Чи не найголовніша функція держави у системі соціального партнерства полягає у законодавчому забезпеченні регулювання трудових відносин на принципах партнерства. Конкретно йдеться про розробку правових засад та організаційних форм соціального партнерства, правил і механізмів взаємодії сторін, правових норм їхньої відповідальності за невиконання домовленостей тощо. Одночасно держава виступає як гарант конституційних, законодавчих прав усіх сторін соціального партнерства, встановлює, гарантує та контролює дотримання мінімальних норм і гарантій у сфері праці та соціально-трудових відносин. Державу можна розглядати і як організатора, координатора, незалежного регулятора соціально-трудових відносин [6]. Ці функції реалізуються як введенням в дію законодавчих, нормативних актів, так й ініціюванням розвитку соціального партнерства, прийняттям державних програм удосконалення соціально-трудових відносин, участю у підготовці кадрів для соціального сектору, координацією наукових досліджень у цій сфері тощо. Держава може брати безпосередню участь у соціальному діалозі як сторона ведення переговорів і укладання угод. Трьохстороннє співробітництво – перевірена на практиці багатьох країн форма досягнення балансу інтересів держави, роботодавців, найманих працівників. За такої форми навантаження у реалізації соціально-економічної політики розподіляються між трьома партнерами, а органи, що представляють інтереси держави, мають можливість на практиці перевірити дієвість принципів соціального партнерства, досконалість діючої правової бази, реалізувати загальнодержавні інтереси. Соціальні партнери у світі співпрацюють у формі консультацій, переговорів, які здебільшого закінчуються укладенням тарифних угод і колективних договорів. Роль тарифних угод і колективних договорів у всьому світі нині настільки зросла, що всю систему трудових відносин у багатьох країнах нерідко називають колективно-договірною системою. Процес законодавчого закріплення колективно-договірної системи в більшості країн Заходу розпочався ще на початку нинішнього століття. Так, окремі норми колективно-договірної системи було внесено до датського Цивільного кодексу вже в 1907 р., швейцарського Кодексу зобов'язань – у 1911 р. Структурний зміст угод, що укладаються в Україні відповідно до чинного законодавства, наведено на рис. 1.

Надалі поширилось ухвалення спеціальних законодавчих актів щодо колективно-договірного регулювання трудових відносин в інших країнах – у Норвегії, наприклад, такий акт ухвалено в 1915 р., Німеччині – 1918 р., Фінляндії – 1924 р. З ухваленням Міжнародною організацією праці Конвенції-98 від 1949 р. про поширення принципів права на організацію і ведення колективних переговорів і Рекомендації-91 від 1951 р. про колективні договори система колективних договорів і угод дістала загальне визнання. Залежно від специфічних умов тієї чи іншої країни практикується проведення переговорів і укладення тристоронніх (уряд, підприємці і профспілки) або двосторонніх (підприємці і профспілки) угод чи колективних договорів. Виходячи з рівня проведення переговорів і повноважень сторін, розрізняють загальнонаціональні, галузеві (галузеві-регіональні) угоди та колективні договори, що укладаються на рівні підприємств. Загальнонаціональні угоди регулюють рівень мінімальної заробітної плати, гарантії в галузі умов праці та відпочинку, визначають порядок індексації заробітної плати. Ці угоди поширені в Скандинавських країнах і в Японії [7].

Галузеві угоди, які враховують конкретні умови виробництва, регламентують галузевий рівень мінімальної заробітної плати, галузеві принципи побудови тарифної системи, гарантії в області безпеки праці. Галузеві угоди виконують не тільки соціально-захисну, а й стимулюючу роль. Проведення переговорів на галузевому рівні і укладення відповідних тарифних угод практикується в Італії, Франції, Німеччині, де ними охоплено від 2–3 до кількох десятків галузей.

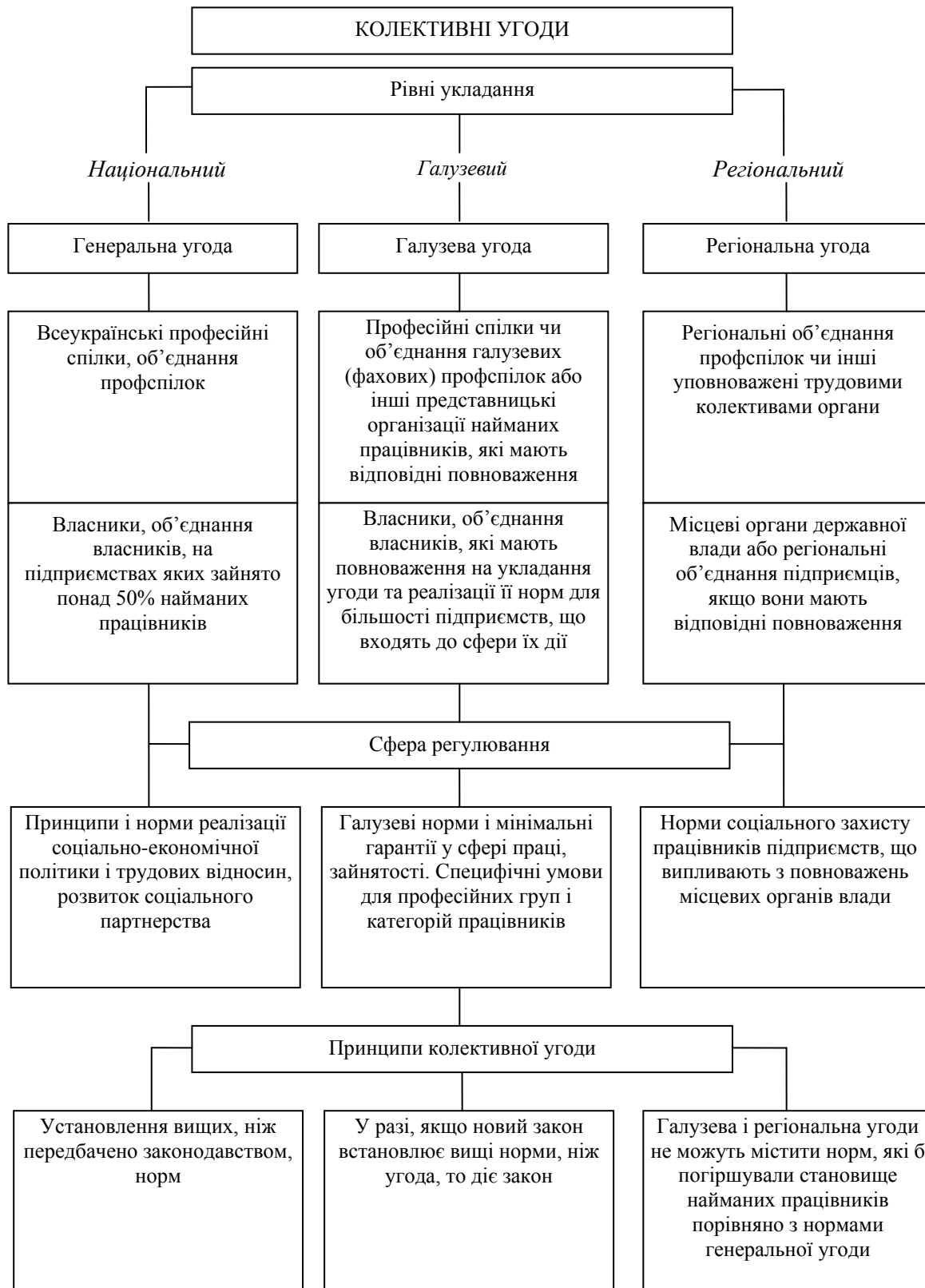

Рис. 1. Структурний зміст угод, що укладаються в Україні відповідно до чинного законодавства
*складено автором

Тарифні угоди і колективні договори є надійним механізмом узгодження інтересів і захисту прав усіх учасників переговорів тоді, коли вони виходять із таких принципів: взаємної довіри, розмежування прав і відповідальності сторін; рівноправності сторін при внесенні та обговоренні пропозицій; урахування реальних можливостей матеріального, виробничого і фінансового забезпечення зобов'язань, які приймаються.

ВИСНОВКИ

Система соціального партнерства в Україні ще тільки започатковується, хоча основні її елементи (сфера дії, зміст колективних договорів і угод, сторони переговорів та їхні повноваження, періодичність переговорів і процедура вирішення конфліктів тощо) вже визначені й закріплені рядом законодавчих актів, зокрема Законом України «Про колективні договори і угоди», Законом України «Про оплату праці», Кодексом законів про працю України, а також Указом Президента України «Про національну раду соціального партнерства».

На нашу думку, саме в сучасних умовах розвитку економіки держави, укладання колективних договорів і угод стає важливим елементом соціального партнерства, що в умовах економічної перебудови не зводиться лише до цього, а стає більш складним поняттям. Насамперед, це певна формуюча ідеологія, яка розкриває характер взаємовідносин двох класів у суспільстві – класу власників і класу робітників. І від того, яке соціально-економічне становище ці класи посідають, як визначається їхня роль у суспільстві, який є рівень збігу інтересів між цими класами, можуть формуватися і різні уявлення про те, що таке соціальне партнерство.

З вищевикладеного виникає необхідність дослідити стан дієвості корпоративної культури в залежності від рівня державного устрою, стану ринків праці та розвитку соціально-трудових відносин в різних країнах світового господарства з метою виокремлення схожостей та відмінностей для визначення суті та систематизації умов, факторів, критеріїв забезпечення корпоративної культури у формуванні соціально-трудових відносин на ринку праці України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальні трансформації : міжнародний і вітчизняний досвід (монографія) / В. М. Новіков, Н. П. Сітнікова ... та ін. / за ред. д.е.н., професора В. М. Новикова. – НАН України. Ін-т економіки НАН України, 2003. – 253 с.
2. Шейн Э. Корпоративная культура и лидерство / Эдгар Шейн – М. : Питер, 2007. – 336 с.
3. Шумпетер И. Капитализм, Социализм и Демократия : пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
4. Экономика труда и социально-трудовые отношения / [под ред. Г. Г. Меликьяна, Р. П. Колосовой]. – М. : Изд-во МГУ : Изд-во ЧеРо, 1996. – 623 с. – Гл. 15.
5. Синицька О. І. Організаційна культура як основа конкурентоспроможності торговельного підприємства / О. І. Синицька // Регіональні перспективи. – 2004. – № 3–5 (40–42). – С. 270–274.
6. Синицька О. І. Формування конкурентної організаційної культури торговельного підприємства / О. І. Синицька // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції. Зб. наук. пр. – 2004. – Вип. X. – № 3–4. – С. 120–127.
7. Скуратівський А. Правова культура у контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців / А. Скуратівський // Вісник УАДУ при Президентіві України. – 2002. – № 1.–С. 255–261.

КОМПЛЕКСНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Коновал Вікторія Вікторівна
Вінницький національний аграрний університет, старший викладач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності (Україна)
e-mail: victoria.kowal@yandex.ua

РЕЗЮМЕ

В статті наведений комплексний аналіз виробничого потенціалу підприємств легкої промисловості України та Вінницької області та шляхи оптимізації та підвищення його ефективності в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: легка промисловість, виробничий потенціал, коефіцієнти оцінювання.

РЕЗЮМЕ

В статье приведен комплексный анализ производственного потенциала предприятий легкой промышленности Украины и Винницкой области и пути оптимизации и повышения его эффективности в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: легкая промышленность, производственный потенциал, коэффициенты оценки.

ABSTRACT

The article presents a comprehensive analysis of the production potential of Light Industry Ukraine and Vinnitsa region and ways to optimize and improve its efficiency in the contemporary economy.

Keywords: light industry, production capacity, factors evaluation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У ринкових умовах господарювання змістилися наголоси з вирішення поточних організаційно-виробничих завдань на формування та досягнення довгострокових цілей розвитку підприємств. Вирішення часткових завдань організації виробництва продукції підприємств легкої промисловості, впровадження нових технологій, оновлення асортименту продукції, оптимізації використання виробничих ресурсів на певний час могло забезпечити зниження витрат виробництва, однак не гарантувало ефективності функціонування підприємств на тривалому проміжку часу, що істотно стала залежати від конкурентного статусу підприємств, системності врахування і швидкості реагування на зміну зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на рівень останнього, зокрема соціальних та екологічних, кон'юнктури ринку, логістичної мережі, комплексу маркетингу, інноваційних наукових досліджень і конструкторських розробок тощо.

Проблеми сутності та складу потенціалу підприємства; його структуризації та формування; конкурентоспроможності потенціалу, її оцінки та стратегічного аналізу, застосування методів та прийомів якого сприяє виявленню позитивних і негативних факторів формування та розвитку елементів потенціалу у конкурентному середовищі; висвітлено концепцію вартісної оцінки потенціалу підприємства з урахуванням вартості його матеріальних (майнових) і нематеріальних елементів, пов'язані з фундаментальними концепціями управління потенціалом підприємства висвітлені у працях зарубіжних вчених-економістів І. Ансоффа, Б. Карлоффа, Дж. Б. Куїна, А. Мескона, М. Хедоурі, Ф. Альберта, А. А. Томпсона, А. Дж. Стрікланда, Д. Хасбі, А. Чандлера тощо. Питанням визначення суті потенціалу підприємства, його розвитку та оцінки присвячені праці російських вчених О. І. Анчишкіна, М. І. Баканова, Т. Б. Берднікової, А. В. Винокурова, Е. П. Горбунова, Б. І. Майданчика, В. Д. Маркова, Б. М. Мочалова, А. І. Ноткіна, Р. С. Сайфуліна, Е. Б. Фігурнова, А. Д. Шеремета та українських вчених О. В. Ареф'євої, В. М. Гавви, Л. Є. Довгань, Н. С. Краснокутської, В. Д. Немцова, О. С. Федоніна, І. М. Репіної, С. В. Оборської, З. Є. Шершньової тощо.

Наразі сучасні виклики нагальних потреб економіки України щодо оцінювання потенціалу розвитку підприємств легкої промисловості залишаються недостатньо опрацьованими попри прискіпливу увагу до цієї проблеми ряду науковців: О. Балацького, А. Воронкової, І. Джаїна, Ю. Дорошенка, Я. Качмарика, Є. Крикавського, В. Мікловди, О. Олексюка, Й. Петровича, С. Пирожкова, М. Пітюлича, Є. Попова, Є. Лапіна, І. Репіної, О. Федоніна, Р. Фецура тощо. Зокрема, дискусійним залишається саме оптимізація виробничого потенціалу підприємств, через що численні методики його оцінювання не знайшли належного практичного застосування.

Щоб оцінити виробничий потенціал підприємств легкої промисловості як сукупності незадіяних на певний момент часу ресурсів та можливостей суб'єктів господарювання, необхідно дослідити сутність і напрями розвитку підприємств легкої промисловості за умов змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Актуальним і важливим є завдання створення концепції оцінювання виробничого потенціалу підприємств щодо визначення доцільності та результативності змін, запроваджуваних в межах трансформації підприємств. Виробничий потенціал у прямому розумінні цього слова характеризує можливості підприємства, які в

конкретних умовах довкілля і внутрішнього середовища можуть проявитися у визначеному напрямі з певною ефективністю за певний час. Напрямок розкриття методів оптимізації виробничого потенціалу підприємств легкої промисловості впливає з поставленою перед нами метою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Українська легка промисловість сьогодні є потужним багатогалузевим комплексом з виробництва товарів народного споживання. Вона забезпечує приблизно 150 тис. робочих місць. Цей соціально вагомий сектор економіки орієнтований на кінцевого споживача. Потенціальні можливості підприємств легкої промисловості дозволяють виробляти широкий спектр товарів, здатних задовольнити увесь попит внутрішнього ринку. На підприємствах галузі, розташованих в усіх регіонах України, зосереджено близько 7% загальної чисельності промислово-виробничого потенціалу промисловості і 2,4% виробничих фондів.

Виступаючи соціально важливим сектором економіки, що орієнтований на забезпечення потреб кінцевого споживача, українська легка промисловість сьогодні є потужним багатогалузевим комплексом з виробництва товарів народного споживання. Потенціальні можливості підприємств легкої промисловості дозволяють виробляти широкий спектр товарів, що здатні задовольнити весь попит внутрішнього ринку.

Легка промисловість забезпечує населення життєво необхідною продукцією та виконує важливу соціальну функцію. Пріоритетність галузі для національної економіки країни визначається не лише великою ємністю внутрішнього ринку товарів легкої промисловості, але й високим рівнем доданої вартості, використанням сировини та напівфабрикатів вітчизняного виробництва, наявністю висококваліфікованих кадрів в усіх регіонах. Сьогодні у галузі функціонує понад 10 тис. підприємств, з них у текстильній промисловості – близько 2,5 тис., з виробництва готового одягу і хутра – близько 6 тис., шкіри і шкіряного взуття – близько 1,5 тис. Практично всі підприємства легкої промисловості приватизовані, а частка тих, що знаходяться у державній власності, становить менше 1%. Галузь складається з 17 підгалузей, володіє потужним виробничим потенціалом, здатним виробляти широкий спектр товарів широкого вжитку і промислового призначення [1, с. 13].

Підводячи підсумки роботи промислового комплексу Вінницької області за 2012 р. в умовах непростої економічної ситуації, бачимо певний рівень сталого зростання. Обсяг виробництва 2012 р. перевищено на 7,1% проти 2011 р. (по Україні – 98,2%). Серед регіонів України за індексом виробництва промислової продукції Вінницька область залишила за собою почесне 3 місце. По Україні індекс за звітний період зменшився по відношенню до січня-листопада 2012 р. на 0,3% і склав 98,2%. За обсягом реалізованої продукції область отримала приріст у 1,3 млрд. грн. У 2012 р. підприємства харчової галузі збільшили випуск продукції у порівнянні з 2011 р. на 1,7%, добувної – перевищили минулорічний рівень виробництва на 4,3%. Виробництво готових металевих виробів зросло на 3,0%, продукції хімічної галузі – на 22,3%. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води збільшилось на 29,3%. Але не вийшли на рівень обсягу виробництва промислової продукції 2011 р. підприємства легкої галузі (83,3%), деревообробної (89,6%), машинобудування (80,2%), підприємства по виробництву будівельної продукції (83,9%), видавничої діяльності (94,4%).

Роль і значення виробничого потенціалу підприємства в суспільному виробництві не залишаються незмінними. Виробничий потенціал підприємства є матеріальною передумовою прискорення науково-технічного прогресу. Між ними існує взаємозв'язок: чим вище техніко-економічний рівень елементів потенціалу і ступінь їх використання, тим могутніше база (матеріально-технічна) науково-технічного прогресу, тим ширше горизонти впровадження його досягнень, більше можливостей для вдосконалення і збільшення розмірів елементів виробничого потенціалу промислового підприємства. Вони взаємно удосконалюють і розвивають один одного [2].

Таким чином, вивчення виробничого потенціалу, направлене на пошук шляхів ефективнішого його використання, стає все більш актуальним, а сама ця проблема набуває народногосподарської значущості.

Аналіз основних фондів проводиться за декількома напрямками, розробка яких в комплексі дозволяє дати оцінку структури, динаміки і ефективності використання основних фондів [3, с. 24]. Вибір напрямів аналізу і реальних аналітичних завдань визначається потребами управління, що складає основу фінансового і управлінського аналізу, хоча чіткої межі між цими видами аналізу немає [4; 5; 6].

Для проведення дослідження нами було обрано п'ять підприємств легкої промисловості Вінницької області. Джерела інформації для проведення аналізу: форма №1 «Баланс», форма №2 «Звіт про фінансові результати», форма №5 «Примітки до фінансової звітності» розділ II «Основні засоби». Структура основних засобів досліджуваних підприємств в 2008р. та в 2012р. представлена на рис. 1 та 2.

Дані про наявність, знос і рух основних засобів є основним джерелом інформації для оцінки виробничого потенціалу підприємства. Оцінка руху основних засобів проводиться на основі коефіцієнтів, що аналізуються в динаміці за п'ять років у таблиці 1.

Проведене дослідження показало, що в структурі основних засобів протягом 2008–2012 рр. найбільш значущими елементами складу основних засобів досліджуваних підприємств на початок досліджуваного періоду є: машини і обладнання та будівлі і споруди (близько 50%), а на ТОВ «Вінницька шкіргалантерейна фабрика» також значущим показником є виробничий і господарський інвентар, транспортні засоби складають від 1,4% до 2,6% в структурі основних засобів, що в принципі є достатнім для підприємств легкої промисловості. На початок 2008р. земельні ділянки були в складі основних засобів лише на ПАТ «Поділля», їх

частка становила 2,4%. Значущість елементів на кінець досліджуваного періоду змінилась в позитивному напрямку. А саме, зросла частка машин та обладнання в структурі всіх досліджуваних підприємств: ПАТ «Володарка» з 68,9% на початку 2008р. до 75,3% на кінець 2012р.; ПАТ «Поділля» – з 59,9% до 60,6%; ПрАТ «Калина» – з 46,7% до 55,1%, ПАТ «Лілея» – з 42,9% до 56,7%, ТОВ «Вінницька шкіргалантерейна фабрика» – з 57,4% до 62,8%. Це є важливим фактором, оскільки даний вид основних засобів разом з виробничим і господарським інвентарем формує активну частину основних засобів підприємств легкої промисловості. Також слід зазначити, що в структурі основних засобів ПАТ «Володарка» з'явився новий елемент – земельні ділянки, частка якого в структурі становить 1,4%.

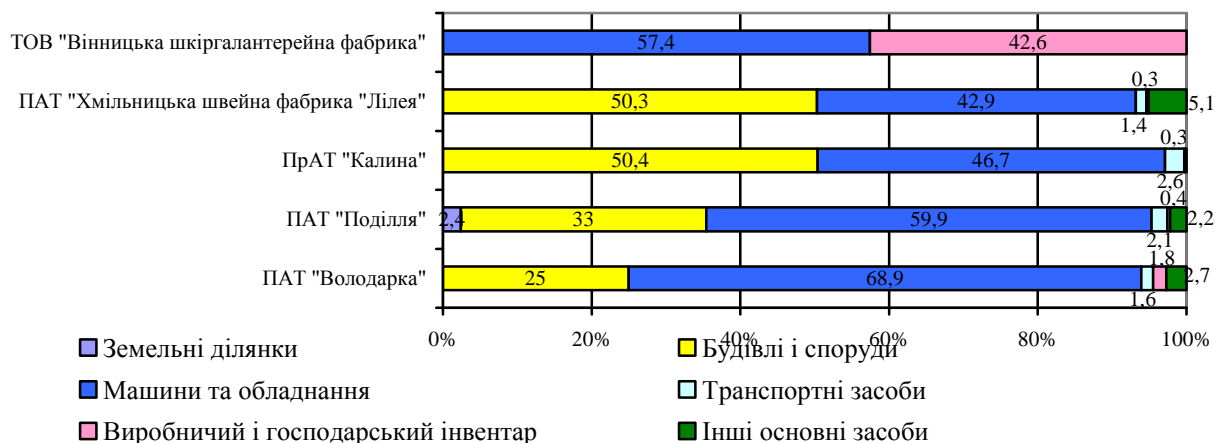

Рис. 1. Структура основних засобів обраних підприємств легкої промисловості Вінницької області в 2008 р. (станом на початок року)

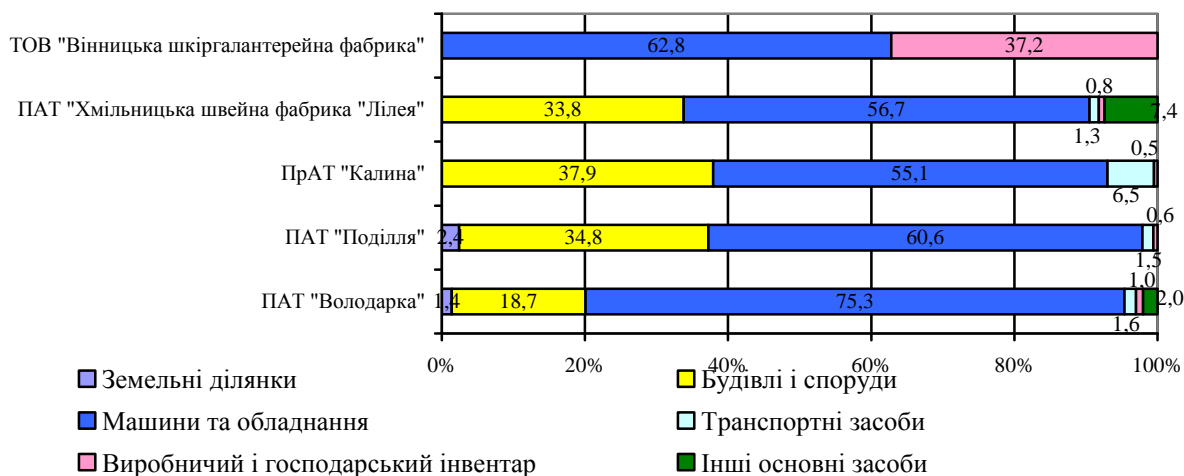

Рис. 2. Структура основних засобів обраних підприємств легкої промисловості Вінницької області в 2012 р. (станом на кінець року)

На основі проведених розрахунків побудуємо графіки, що дозволять проаналізувати стан основних засобів досліджуваних підприємств. Стан основних засобів оцінюють наступними показниками: Коефіцієнт оновлення відображає частку нових основних засобів у складі всіх основних засобів на кінець періоду (рис. 3).

Таблиця 1.

Показники оцінки стану основних засобів досліджуваних підприємств легкої промисловості Вінницької області в 2008–2012 рр. *

Вид основних засобів	Коефіцієнт оновлення ОЗ, %	Коефіцієнт вибуття ОЗ, %	Коефіцієнт інтенсивності оновлення ОЗ	Коефіцієнт приросту ОЗ, %	Коефіцієнт зносу ОЗ, %	Коефіцієнт придатності ОЗ, %
ПАТ «Володарка»						
2008	5,42	9,92	0,55	-4,77	61,46	38,5
2009	3,93	1,17	3,36	2,87	65,33	34,7
2010	3,13	0,81	3,87	2,50	68,15	31,9
2011	1,32	5,88	0,23	-4,62	71,09	28,9
2012	5,31	1,05	5,07	4,51	72,72	27,3
ПАТ «Поділля»						
2008	0,70	0,80	0,88	-0,09	71,31	28,7
2009	1,94	1,70	1,14	0,24	72,58	27,4
2010	3,07	1,75	1,75	1,36	72,94	27,1
2011	0,42	1,67	0,25	-1,26	73,99	26,0
2012	0,60	0,84	0,72	-0,24	75,58	24,4
ПрАТ «Калина»						
2008	5,59	0,12	48,20	5,80	56,27	43,7
2009	71,15	1,24	57,23	242,30	57,61	42,4
2010	2,23	0,04	52,09	2,23	62,33	37,7
2011	3,22	0,04	76,97	3,28	63,92	36,1
2012	0,70	0,12	5,80	0,59	67,24	32,8
ПАТ «Хмельницька швейна фабрика «Лілея»						
2008	1,08	16,22	0,07	-15,30	63,91	36,1
2009	9,20	1,07	8,64	8,96	62,40	37,6
2010	2,81	0,34	8,32	2,54	66,06	33,9
2011	2,25	0,41	5,54	1,88	69,26	30,7
2012	5,43	1,25	4,35	4,41	69,79	30,2
ТОВ «Вінницька шкіргалантерейна фабрика»						
2008	1,97	1,26	1,56	0,72	73,66	26,3
2009	7,18	2,69	2,67	4,84	80,34	19,7
2010	9,54	2,74	3,49	7,52	83,62	16,4
2011	8,72	3,50	2,49	5,72	94,59	5,4
2012	6,00	3,46	1,74	2,71	100,00	0,0

*складено автором – Джерело[7]

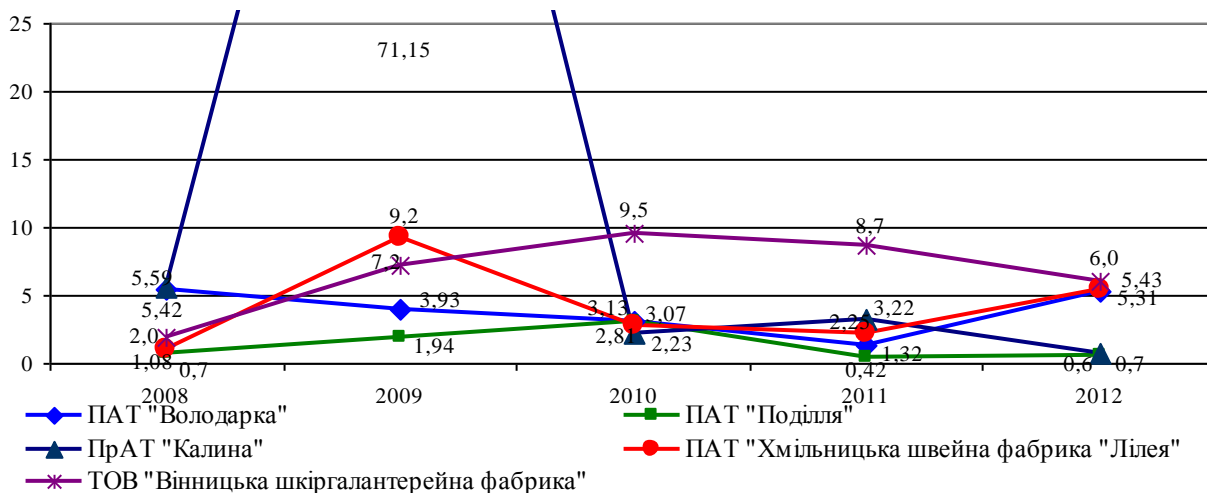

Рис. 3. Динаміка коефіцієнту оновлення основних засобів досліджуваних підприємств в 2008–2012 рр.

При проведенні аналізу необхідно порівняти коефіцієнт оновлення по активній частині з коефіцієнтом оновлення по всіх основних засобах і з'ясувати, за рахунок якої частини основних коштів більшою мірою відбувається її оновлення:

Проведений аналіз показав, що на досліджуваних підприємствах оновлення основних засобів значно відрізняється. Так, на ПрАТ «Калина» в 2009 р. коефіцієнт оновлення становив 71,15% – це найвищий

показник у порівнянні з іншими підприємствами та іншими періодами, по активній частині основних засобів даний коефіцієнт становив 76,73%, що свідчить про суттєву заміну застарілого обладнання новим. За найнижчими значеннями коефіцієнту оновлення слід відзначити ПАТ «Поділля», на якому протягом досліджуваного періоду даний коефіцієнт на перевищував 3%, що вказує лише про проведення незначної модернізації обладнання. Вибуття основних засобів на досліджуваних підприємствах відбулося за елементами: машини і устаткування, транспортні засоби, виробничий і господарський інвентар. Динаміка коефіцієнта вибуття представлена на рис. 4.

Коефіцієнт вибуття характеризує частку вибутих основних засобів в загальній вартості основних засобів на початок періоду. Слід відзначити, що значення даного коефіцієнту не перевищує 10% маже за весь період, Винятком є ПАТ «Хмельницька швейна фабрика «Лілея» де в 2008р. значення даного показника становило 16,22%.

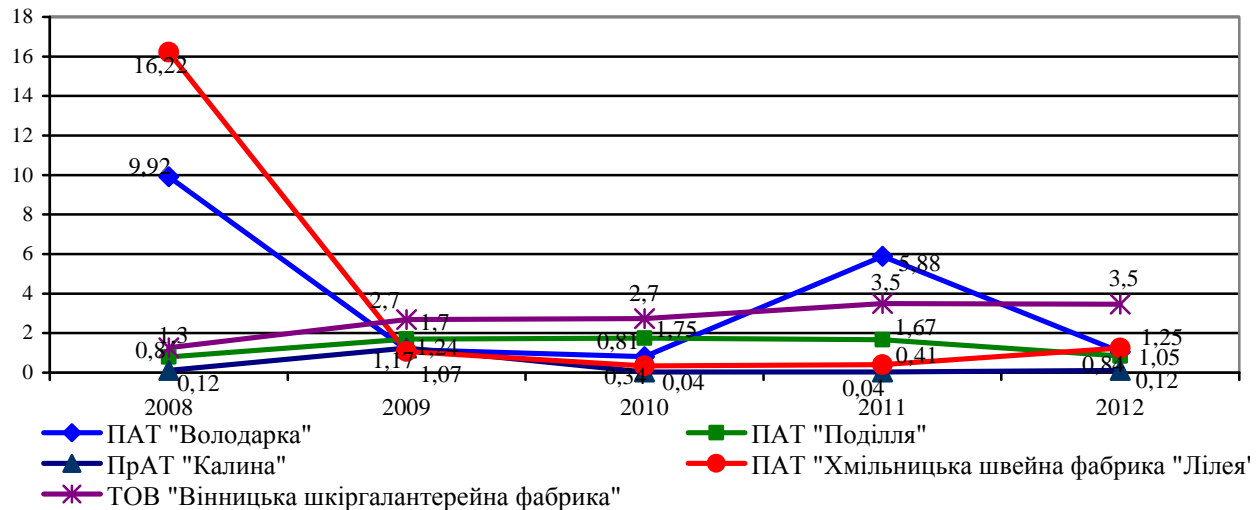

Рис. 4. Динаміка коефіцієнту вибуття основних засобів досліджуваних підприємств в 2008–2012 рр.

Для узагальнення аналізу показників оновлення та вибуття основних засобів розглянемо коефіцієнт інтенсивності оновлення, який відображає величину вибутих засобів на одиницю об'єктів, що знов вводяться, тобто кількість вибуваючих застарілих об'єктів в результаті введення нових. Цей показник характеризує темп технічного прогресу (рис. 5).

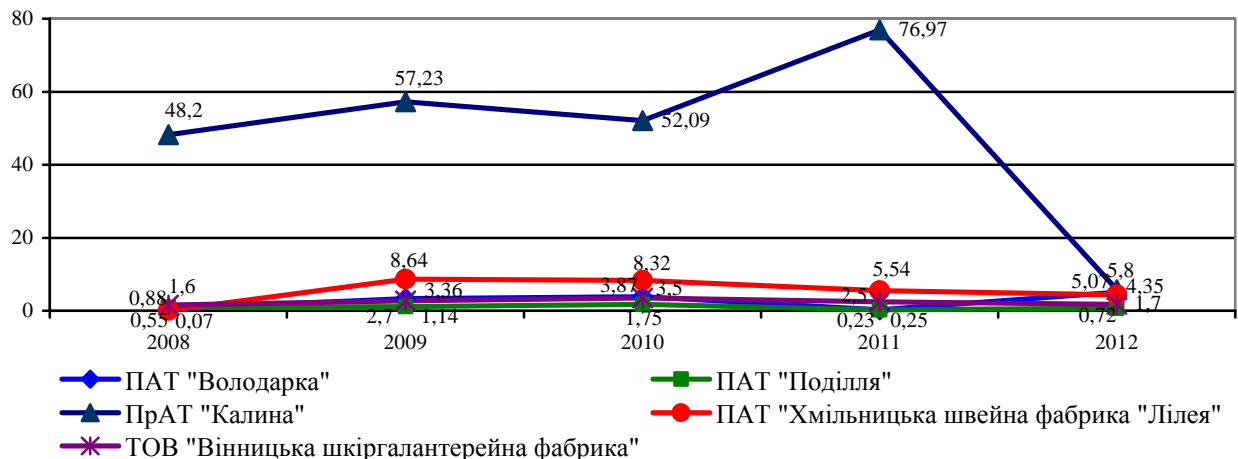

Рис. 5. Динаміка коефіцієнту інтенсивності оновлення основних засобів досліджуваних підприємств в 2008–2012 рр.

Одержані нами в ході дослідження дані свідчать про те, що інтенсивність оновлення основних засобів на чотирьох досліджуваних підприємствах коливалась в межах 10%, а на ПрАТ «Калина», як вже зазначалось раніше, відбулось значне технічне переоснащення. Коефіцієнт приросту показує, яка частка у вартості основних засобів на початок періоду направлена на покриття вибуття основних засобів за період (рис. 6).

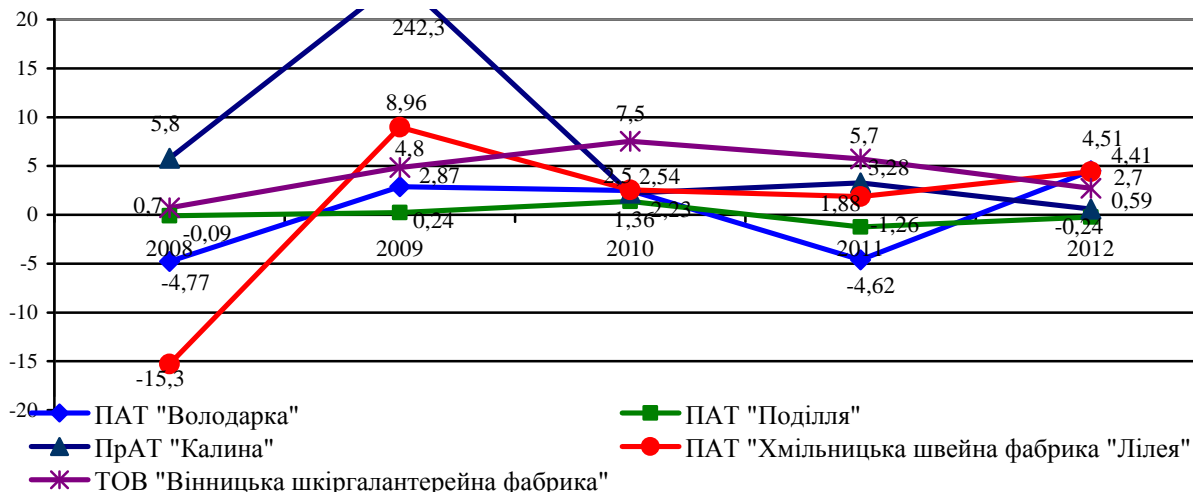

Рис. 6. Динаміка коефіцієнту приросту основних засобів досліджуваних підприємств в 2008–2012 рр.

Спираючись на дані рис. 6, слід ще раз відмітити показники ПрАТ «Калина» коефіцієнт приросту основних засобів в 2009 р. становив 242,3%, а також ПАТ «Хмельницька швейна фабрика «Лілея», що в 2008р. мала негативне значення даного показника на рівні 15,3%. Крім того, зменшення вартості основних засобів на рівні близько 5% спостерігалось на ПАТ «Володарка» в 2008р. та 2011 р.

Ефективність використання основних засобів багато в чому залежить від їх технічного стану. Для характеристики технічного стану основних засобів використовуються такі показники, як коефіцієнт зносу, коефіцієнт придатності рис. 7 та рис. 8).

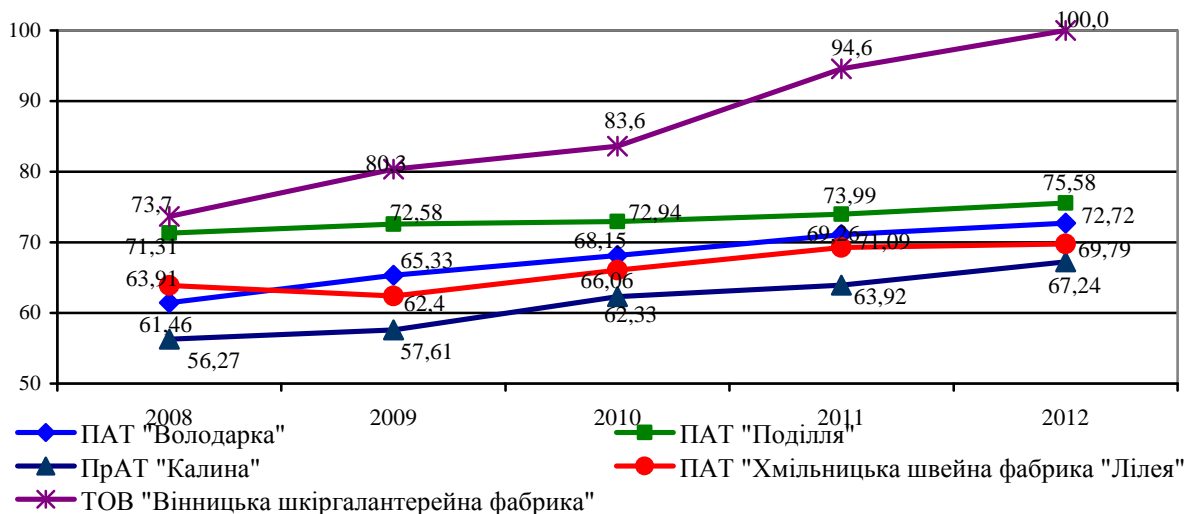

Рис. 7. Динаміка коефіцієнту зносу основних засобів досліджуваних підприємств в 2008–2012 рр.

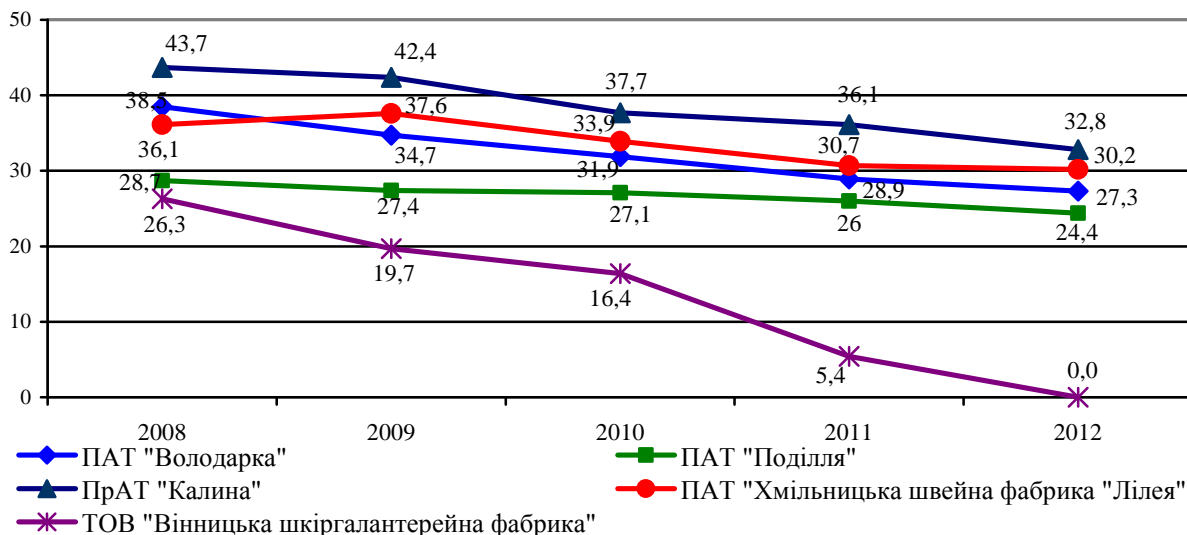

Рис. 8. Динаміка коефіцієнту придатності основних засобів досліджуваних підприємств в 2008–2012рр.

Чим нижче значення коефіцієнта зносу і вище за коефіцієнт придатності, тим краще технічний стан основних засобів організації. Динаміка даних коефіцієнтів характеризує тенденцію зниження або підвищення зношеності основних засобів.

Дослідження коефіцієнтів зносу та придатності свідчать про те, що на всіх досліджуваних підприємствах коефіцієнт зносу перевищує коефіцієнт придатності більш ніж в 2 рази, а на ТОВ «Вінницька шкіргалантерейна фабрика» на кінець 2012 р. коефіцієнт придатності становив 0%, тобто знос обладнання – 100%.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан підприємств даної галузі характеризується наявністю жорсткої конкуренції, необхідністю гнучко реагувати на неоднозначні зміни ситуації на ринку. Значну частину ринку легкої промисловості України займають товари Китаю – 50%, Туреччини – 23%, В'єтнаму – 8%, Італії – 4%, інші – 12%, частка товарів вітчизняного виробництва становить 3% [3].

Тому проведення ефективних реформ в даній галузі має велике значення. У багатьох країнах вихід з фінансово-економічної кризи починається зі зростання виробництва в галузях, які мають швидкий обіг капіталу, зокрема в легкій промисловості. Ця галузь відрізняється найбільшою гнучкістю в пристосуванні до змін попиту, легко піддається модернізації і забезпечує значний внесок у формування валового національного продукту. Вагоме значення має рівень розвитку підприємств легкої промисловості на внутрішньому ринку.

Легка промисловість належить до галузей зі швидким оборотом капіталу, що традиційно мають забезпечувати значний внесок у формування валового національного продукту. Саме з випереджаючого розвитку виробництва товарів широкого споживання починалося становлення економіки країн, які сьогодні є визнаними лідерами світових ринків.

Пріоритетність даної галузі визначається швидким обігом капіталу, низькою енергоємністю виробництва (1–3% валових витрат), незначним впливом на довкілля та наявністю висококваліфікованих кадрів в усіх регіонах.

Українська легка промисловість завжди займала провідне місце у виробництві промислових товарів народного господарства. Саме в Україні була сконцентрована значна частка швейної промисловості. Україна була лідером з виготовлення верхнього одягу. Однак з набуттям незалежності України ситуація змінилася: виробництво швейних виробів зменшилось у декілька разів. Це зумовлено низкою причин:

- різким зниженням купівельної спроможності населення;
- неможливістю проведення ефективної реструктуризації підприємств та їх пристосування до діяльності у ринковому середовищі;
- негнучкістю великих швейних підприємств, що унеможливило швидку переорієнтацію виробництва на випуск нової модної продукції;
- проблемою застарілого обладнання та технологій, що здебільшого є причиною високої енерго- та матеріаломісткості продукції, не конкурентоспроможності не лише на ринках розвинених країн, але й на ринках країн, що розвиваються;
- неможливістю міжгалузевих зв'язків та втратою сировинної бази.

Проведений аналіз фінансово-господарської діяльності промислових підприємств легкої промисловості Вінницької області дозволяє стверджувати, що найбільш значущими при оцінці виробничого потенціалу є 5 наступних складових :

- 1) виробнича складова – основні виробничі фонди підприємства;
- 2) матеріальна складова – оборотні кошти підприємства, матеріальні ресурси;
- 3) кадрова складова – персонал;
- 4) техніко-технологічна складова – технічна база підприємства і вживані технології;
- 5) інформаційна складова – особливі знання, інформаційні технології і ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войнаренко М. П. Стратегія розвитку легкої промисловості України / М. П. Войнаренко // Вісник Хмельницького національного університету 2009.– № 6.– Т. 1.
2. Лінькова О. Ю. Конкурентоспроможність легкої промисловості України та механізми її підвищення / О. Ю. Лінькова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua>
3. Маталка, Сфуан Мохаммад. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств: Монографія / С.М.Маталка. – Луганськ : Вид – во «Ноулідж», 2011. – 211 с., с.35
4. Горяча О. Л. Стратегічний аспект виробничого потенціалу / О. Л. Горяча // Матеріали III Международной научно-практической конференции "Теория и практика экономики и предпринимательства". – Алушта, 2006. – С. 135–136.
5. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / Н.С. Краснокутська. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 352 с.
6. Горяча О. Л. Основні стратегії функціонування в конкурентному середовищі / О. Л. Горяча // Матеріали науково-практичної конференції "Теорія та практика державного управління в умовах євроінтеграції". – Луцьк, 2006. – С. 182–184.
7. [http : //www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)

ВПЛИВ СТРАХУ СМЕРТІ НА ФОРМУВАННЯ СЕНСУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Легун Олена Миколаївна

Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, кандидат психологічних наук, доцент
(Україна)

e-mail: legun@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Розглянуто визначення понять сенсу життя і смерті у психології та динаміку їх вивчення. Розвиток уявлень людини, які вона асоціює зі смертю, проливають світло і на сприймання людьми сенсу свого життя і основних його цінностей. Трансформація відбувалась у напрямку від розуміння смерті як природного продовження і завершення життя, до повного їх розриву, роз'єднання у свідомості людини.

Ключові слова: сенс життя, цінності, страх смерті.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрено определение понятий смысл жизни в психологии и динамика их изучения. Развитие представлений человека, ассоциируемых со смертью, проливают свет на восприятие людьми смысла своей жизни и основных его ценностей. Трансформация происходила в направлении от понимания смерти как естественного продолжения и завершения жизни, до полного их разрыва и разъединения в сознании человека.

Ключевые слова: смысл жизни, ценности, страх смерти.

ABSTRACT

The article reviews the dynamics of changes of the definition of concepts of meaning of life and death from antiquity to the present day. Development of humans' ideas associated with death, uncover human perception of the meaning of life and its basic values. The transformation developed directly from understanding conception of death as a natural continuation and completion of life, until they break, or separate in human mind.

Keywords: meaning of life, values, fear of death.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якщо розглядати такі поняття, як сенс життя та страх смерті, то з'ясуємо, що існує щонайменше декілька психологічних площин перетину цих феноменів. Життя завжди мислиться у співвідношенні зі своїм результатом – смертю, а усвідомлення своєї смертності спонукає роздумувати про сенс життя, – це очевидний факт для більшості дослідників. Визначимо психологічні площини у яких необхідно розглядати дуальність понять сенс життя і страх смерті.

Можна виокремити, як мінімум, три аспекти, в яких необхідно розглядати сукупність питання життя-смерть.

Перша площина – біологічна, тому що життя, смерть і безсмертя, по суті справи, є різними сторонами одного й того ж феномену.

Другий пласт проблеми життя-смерть пов'язаний із з'ясуванням специфіки людського життя та його відмінності від життя всього живого.

Третій вимір цієї проблеми пов'язаний з ідеєю винайдення безсмертя, яке рано чи пізно стає в центр уваги людини, особливо якщо остання досягла зрілого віку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мудреці, пророки й філософи різних країн і народів завжди намагалися знайти рубіж співіснування сенсу життя і страху смерті. Найчастіше вважається, що вся справа в усвідомленні факту майбутньої смерті: ми знаємо, що померемо і гарячково шукаємо шлях до безсмертя. Все решта живе тихо, мирно завершує свій шлях, встигнувши відтворити нове життя або стати добрим у ґрунті для іншого життя. Людина ж приречена на болісні споконвічні роздуми про сенс життя або його безглуздя, зводить з розуму цим себе, а часто й інших, а інколи змушена шукати відповіді у вині або наркотиках [8]. Наприклад, знаменитий російський біолог XIX ст. І. І. Мечников, в роботі «Біологія і медицина» відзначав, що страх смерті – це одна з головних ознак, які відрізняють людину від тварини. Він писав: «Всі тварини інстинктивно уникають смерті, але не усвідомлюють цього. Дитина, яка уникає її подібним же чином, не має жодного уявлення про смерть. Усвідомлення цього стається лише пізніше, завдяки надзвичайному розумовому розвитку людини» [5, с. 239].

Практично всі духовні системи людства як донаукового періоду, так і сучасності виходили з ідеї суперечливої єдності цих феноменів. Сучасна філософія і психологія також не можуть дати нам вичерпних відповідей на ці питання.

Зараз відбувається інтенсивне осмислення тем, яких донедавна уникали. Якість цього осмислення різна, але на нинішньому етапі інтерес до питань сенсу життя і смерті характеризується зсувом фокусу

наукових інтересів від аналізу емпіричних робіт, на зразок, – Р. Мойді і Е. Кюблер-Росс, до глибшого філософського і психологічного осмислення.

При найближчому ж розгляді проблема ставлення до смерті розпадається на низку складових: по-перше, проблему ставлення до смерті загалом; по-друге, проблему ставлення до власної смерті і пов'язаний з цим страх; по-третє, проблему сенсу смерті, як відображення питання про сенс життя.

Святий Августин свого часу писав, що лише перед ликом смерті по-справжньому народжується людина. Цим він переносив увагу на інший прояв проблеми смерті – проблему сенсу життя, наповнення життя сенсом. Цю ідею розвиває якоюсь мірою і М. Хайдеггер, який висловлює думку про те, що ідея смерті вберігає людину, що усвідомлення майбутньої особистої смерті спонукає нас до переходу на вищий модус існування.

Але проблема особистого суб'єктивного ставлення до смерті нерозривно пов'язана із страхом перед нею.

Страх смерті природний для людини. Він знайомий кожній здоровій людині. Його екзистенційна сутність блискуче описана Ірвіном Яломом: «Страх смерті має величезне значення у нашому внутрішньому досвіді: він переслідуює нас як ніщо інше, постійно нагадує про себе певним «підземним гуркотом», немов вулкан, що дримає. Це – темна, неспокійна присутність, яка причаїлася на краю свідомості» [15]. Не дивлячись на те, що природа щороку демонструє нам постійну циклічність цього процесу: із зими – в літо, від смерті – до життя і навпаки, смерть є для людей найстрашнішим злом і найвідчайдушнішим страхом. Кожна людина здійснює чималу внутрішню роботу, аби навчитися жити з цим страхом і захищатися від нього. Проте негнучкі захисти, засновані на запереченні, ігноруванні цієї сторони нашого існування, при певних обставинах не витримують і можуть породжувати різні форми психічної патології: перш за все, розлади тривожності, екстремальне зростання яких в сучасній культурі констатується багатьма авторами [12].

Цей страх з'являється з моменту відчуття себе людиною, адже «у звірів і ангелів тривоги немає». У тварин існують інстинктивні страхи, у людини ж аналогічну функцію виконує своєрідне звуження сфери свідомості. Знанням своєї смертності людина відрізняється від тварини; це знання – важка, часом нестерпна ноша. Знання про те, що ми смертні, витісняється далеко на периферію свідомості, а інколи й в підсвідоме, це відбувається тому, що включаються механізми психологічного захисту. Розумом людина, звичайно, розуміє, що коли-небудь помре, але в той же час «... хоче не знати. Вона втікає від знання. Цивілізація допомагає їй у цьому. Суспільство виробляє норми пристойності. Розмови про смерть непристойні. Існує прагнення приховати смерть від дітей. Прослідковується тенденція ізолювати смерть в стінах лікарень і моргів, розташувати місця упокоєння подалі від міст. Окрім санітарних міркувань, грає роль бажання дистанціювати живих від їх померлих близьких, аби ніщо не нагадувало про них» [2].

Але, не дивлячись на установку сучасної колективної свідомості на дистанціювання від поняття смерті, основні механізми формування страху перед нею закладені у способі життя звичайної людини. Можна виокремити низку самих важливих механізмів, які лежать в основі сучасної культури.

Перший і найважливіший з них – екзистенційний вакуум: відсутність мети і сенсу в житті. Пусте існування – це вже не життя, а щось проміжне між життям і смертю, щось наближене до смерті. Внутрішнє відчуття людини підказує їй, що таке життя мало чим відрізняється від смерті, і вона гостріше відчуває її близькість і неминучість. Можна сказати, що сильний страх смерті – це страх перед безглуздя життя.

Людське життя постає як сукупність фрагментів часу, наповнених перериваними предметами і стосунками, в ньому немає цілісності, немає проекту життя, який виникає лише при прийнятті і усвідомленні факту конечності існування. Такий стан М. Хайдеггер визначає як безликість, коли людина не сприймає свою смертність, оскільки низка фрагментів не передбачає завершення. При близькому зіткненні із смертю, такий стереотип ламається, що може призвести до неврозу. Людина не справляється з ідеєю власної смерті поза спробою осмислити своє життя, вийти за власні межі і відшукати сенс свого існування [10].

Інше джерело страху смерті: самотність, соціальна ізоляція і роз'єднаність людей як неминуча плата за індивідуалізм і конкуренцію, властиві сучасній «глобальній» культурі. Дослідження показують, що багатьох людей в смерті лякає самотність, неможливість бути з іншими. Потребу бути в спільноті з іншими людьми А. Адлер розглядав як природжену, базисну потребу людини. Згідно А. Адлера, блокування цієї потреби веде до психічної патології: самотність і соціальна ізоляція загострюють страх смерті. Цей страх починає активніше нагадувати про себе, тому що самотність позбавляє нас відчуття зв'язку з життям через інших людей, вона символічно наближає нас до смерті. Страх смерті виражається також в одержимості собою – своїми відчуттями, проблемами, конфліктами, в нездатності слухати і розуміти іншого, виявляти щирі зацікавленість чужим життям, внутрішньо включатися у нього [1].

Наступне джерело страху смерті – не перероблений і не інтегрований досвід зіткнення із смертю. «Життя і смерть взаємозалежні; вони існують одночасно, а не послідовно; смерть, безперервно проникаючи в межі життя, має величезну дію на наш досвід і поведінку». З погляду онтогенезу – це джерело страхів, з якими особистість стикається в першу чергу. «У ранньому віці дитину глибоко поглинає питання смерті; подолання болісного страху знищення – фундаментальне завдання її розвитку» [14, с. 34].

Наступне джерело страху смерті лежить у властивому сучасній культурі культивуванні обсессивно-компульсивних рис особистості, таких як перфекціонізм, високі стандарти, порядок, контроль. Міф про можливість і необхідність повного контролю над тим, що відбувається в житті несумісний з ідеєю смерті. Для сучасної людини, звиклої планувати кожну хвилину, думка про те, що смерть може настати у будь-який

момент здається абсолютно недоречною, руйнівною, позбавляє необхідного контролю, відчуття того, що все йде за планом, нищить все впорядковане і розплановане [11].

Для сучасної людини потужним джерелом страху смерті є сама спрямованість сучасної культури. З екранів телевізорів, новин, різного штибу кінопродукції масовано виливається потік негативної інформації, у якому смерть не сприймається як реальність, яка має пряме відношення до кожного. Виробилась типова захисна реакція – це може стосуватись будь-кого, тільки не мене. Отже, ще одне джерело страху смерті – нарцисизм сучасної культури, неможливість сприйняття невідворотних обмежень і звичайної мирської долі, властивої усім. Установка на винятковість пронизує все життя сучасної людини. Якщо виразити цю установку в гранично грубій формі, вона зведеться до наступного твердження: «Я не такий, як інші, загальні закони не повинні на мене поширюватися». До чого закликає реклама? Ти – незвичайний, ти достойний чогось більшого і кращого. З нарцисизмом тісно пов'язана ідея всемогутності, омніпотенції: «Смерті і хвороб можна уникнути». Такі нарцисичні установки посилено плачуться і обслуговуються сучасною культурою [15].

Отже, найважливішими джерелами страху смерті для сучасної людини є:

- несправжнє, позбавлене екзистенційного сенсу буття;
- самотність;
- не осмислений і не інтегрований досвід спілкування зі смертю;
- нарцисичне прагнення до переваги;
- obsesивная потреба в контролі.

Віктор Франкл пише про те, що без страждання і смерті життя не повне. У всьому необхідно виявити сенс: як жити, так і вмирати людина повинна осмислено. Питання сенсу смерті особливо яскраво постає при формулюванні питання про сенс життя: якби життя було безкінечним, чи мало б воно сенс?

В. Франкл [9] схилився до негативної відповіді на це питання, він наводив у приклад концтабір, де швидше виживали ті, у кого був сенс життя, було ради чого жити. Ті, у кого такого сенсу не було, помирили дуже швидко, не дивлячись на міцніше здоров'я.

Г. Л. Тульчинський, наприклад, стверджує, що сама думка про індивідуальне безсмертя людини просто несумісна з ідеєю сенсу життя. Вчинки безсмертної істоти, яка має достатньо часу для свого вдосконалення у майбутньому, та й мала його у минулому, не можуть підпадати під оцінки з позицій добра, гуманності тощо. Таке існування позбавлене цінностей, ідеалів, відповідальності, воно знаходиться поза мораллю [6].

І. Ялом схилився до протилежної думки: якби життя було безкінечним, воно все одно мало б сенс, кожен момент цього життя був би насичений сенсом, цінувалося і осмислювалося б те, що є, те, що відбувається тут і зараз. Позицію І. Ялома підтверджують емпіричні показники тесту смисложиттєвих орієнтацій, з факторної структури якого випливає, що сенс життю можуть надавати як орієнтація у майбутнє і осмислення минулого, так і проживання сьогодення. Усвідомлення смерті сприяє усвідомленню меж життя – саме це багато в чому визначає його сенс і хід. Присутність у нашому житті смерті, яку не можливо ніяким чином усунути, визначає наше ставлення до життя. «Життя і смерть взаємозалежні; вони існують одночасно, а не послідовно; смерть, безперервно проникаючи у межі життя, надає величезної дії на наш досвід і поведінку»[15].

А. Д. О. Леонтьєв, опираючись на дослідження І. Ялома, зауважує, що висновок про позитивну роль смерті як умови, що надає нам можливості жити автентичним життям є правильним і непротиречивим, тому що, спирається як на філософські ідеї, так і на широкий клінічний матеріал. Більше того, Д. О. Леонтьєв погоджується, що це не заперечує позитивної орієнтації на максимально повноцінне життя: без зрілої інтеграції ідеї смерті такий рівень життя навряд чи був би нам доступний [4].

Зіткнення з досвідом смерті стає тим поштовхом, який впливає на життя загалом, повністю перебудовує погляди людини. Саме той факт, що життя завжди співвідноситься зі своїм результатом – смертю, усвідомлення своєї смертності більше всього і спонукає людину роздумувати над сенсом життя.

Проблема смерті і проблема сенсу життя – два питання, відповіді на які повинна давати філософія. Тим не менше, з кожним роком ця проблематика все більше входить в ужиток психологів. Зокрема, А. П. Попогребський наполягає на тому, що без інтеграції у психологічну систему знань поняття смерті, не можливе вибудовування повної теорії особистості. Так само, як і не можлива глибока терапевтична робота, у руслі яких би теоретичних концепцій вона б не велась [7].

Людині важко уявити собі світ після своєї смерті, оскільки сама спроба заглянути по той бік власного буття передбачає існування когось, хто сприймає і усвідомлює дійсність, тоді як світ-без-мене і визначається відсутністю подібного суб'єкта. Чи можна взагалі ставити питання про значущість власної смерті для людини, якщо вона не в змозі її уявити? М. Велер, зокрема, зауважує, що за межею ми все одно не будемо себе уже усвідомлювати, отже, не буде боліти чи переживатись, тому питання, а що там за гранню Буття, не повинно хвилювати людину [3]. Проте, страх смерті пронизує все наше існування незалежно від того, усвідомлюємо ми це чи ні.

Трагічне відчуття смерті змушує особистість задуматись про сенс, і тим самим загострює почуття, наповненість життя. Людина прагне зрозуміти невідворотне, конечність власного емпіричного життя, і тим самим розв'язує для себе проблему сенсу. Усвідомлення конечності свого існування стимулює максимально ефективно використовувати відведений їй на життя час, ставить питання про осмисленість життя,

відповідальність за його зміст та наповнення, розуміння його особливої цінності. Але чи завжди людина свідомо і спокійно ставиться до неминучого? І якщо, навіть приймає неминучість власного кінця, чи може вона спокійно, без напруги жити у стані *memeto mori*?

А. П. Попогребський вважає, що людський розум стикається з непробивною стіною мороку, за якою самі поняття нашого сприйняття, усвідомлення і уяви не мають сенсу. У цьому мороці розлитий первинний жах. Ідея повної своєї відсутності у світі жахлива для людини. Наш розум – інструмент, завдяки якому ми можемо усвідомлювати себе суб'єктами, здатними контролювати своє існування, - безсилий перед нею. Ілюзія безмежності влади над світом розбивається, і людина виявляється безпорадною перед лицем власного кінця. Ми не можемо змиритися з абсолютністю свого зникнення. Не смерть як така і не її невблаганна необхідність є джерелом первинного жаху, а саме абсолютність небуття, наступного за смертю [7].

Людина є суб'єктом пізнання як внутрішнього, так і зовнішнього світу, тому їй настільки важко уявити своє неіснування на цьому світі. Смерть не буде сприйматись якоюсь жахливою і невідворотною подією, якщо якимось чином вдасться пом'якшити абсолютність небуття. Тому, віра у безсмертя душі або продовження якогось варіанта життя після смерті, мала виникнути в ході філогенезу. Для людини є очевидним факт припинення фізіологічних процесів і розпаду тіла на складові частини, що і вважається смертю фізичного тіла, але, коли є віра у потойбічне життя, зникнення фізичного тіла не означає неіснування.

Інше розуміння сенсу смерті залежить, перш за все, від того, як ми сприймаємо життя до смерті. Якщо ставлення до свого життя не носить «індивідуальної печатки авторства» [4], то людина сприймає смерть як щось абсолютно фатальне і прагне максимально уникати думок, пов'язаних з нею. «Можливо, найбільш поширеною формою невдалого протистояння небуттю у наші дні є конформізм. При конформізмі індивід дозволяє включити себе у море колективних реакцій і установок ... чому також сприяє втрата самоусвідомлення, власного потенціалу і того, що характеризує цю людину як унікальну істоту. Індивід на якийсь час уникає страху, пов'язаного з небуттям, але ціною втрати власних сил і сенсу існування» [13, с. 141–200].

ВИСНОВКИ

Отже, людина відрізняється від всіх інших живих істот тим, що у неї є вибір: підкоритися природним або тим, що їх заміщують соціальним процесам чи йти самотньою дорогою пошуку власної ідентичності, побудови свого індивідуального ставлення до життя і смерті – шляхом розвитку індивідуальності.

Перед людиною відкриваються дві альтернативи, які можна позначити як вибір: бути на стороні життя чи бути на стороні смерті. Стояти на стороні життя – не означає заперечувати реальності смерті. Існують три різні способи ставлення до екзистенційних проблем: *спрощено-оптимістичний*, *спрощено-песимістичний* та *діалектичний*. Спрощено-оптимістична реакція – культивування життя і чуттєвості. Протилежний, спрощено-песимістичний варіант – песимістична одержимість смертю, фаталізм, капітуляція перед незгодами, навіть рух до смерті, суїцидальні тенденції, схильність до нещасних випадків, заперечення й ігнорування здоров'я. Діалектичний варіант екзистенційного підходу передбачає подолання цих крайнощів, прийняття і того, й іншого. Це радість прийняття життя зі всіма його фазами і стадіями, розуміння того, що вони утворюють деяку історію, у якій є свій кінець, у всякому разі, у того конкретного життя, про яке ми знаємо. Це визнання і прийняття факту смерті і ефемерності тілесного існування.

Це означає не боятися, не впадати у депресію, але усвідомлювати і вибирати життя перед лицем смерті. Смерть виступає як фон, відносно якого життя є фігурою. Таке діалектичне ставлення і можна позначити як життя на стороні життя.

Відомо, що ставлення до своєї смерті у найбільш просвітлених і розвинутих людей було якраз вельми далеким від відчаю, страху і трагізму, це було прийняття, примирення і знаходження позитивного сенсу у власній смерті. Позиція екзистенціаліста налаштовує на пошук якраз такого позитивного сенсу, на подолання розриву у протиставленні смерті і життя, на те, щоб бути на стороні життя, але визнавати і примиритися із реальністю власної смерті, і не чинити безнадійних спроб вигнати її з життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М. : Издательство Института психотерапии, 2002. – 224 с.
2. Белорусов С. А. Психология страха смерти / С. А. Белорусов / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hpsy.ru/public/x1211.htm>
3. Веллер М. Смысл жизни / М. Ведлер. – М. : Изд-во Москва, 2009. – 376 с.
4. Леонтьев Д. А. Смысл смерти : на стороне жизни / Д. А. Леонтьев – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://institut.smysl.ru/article/dead.php>
5. Мечников И. И. Биология и медицина / И. И. Мечников // Пессимизм и оптимизм. – М. : Сов. Россия, 1989. – 239 с.
6. Проективный философский словарь : Новые термины и понятия / [под редакцией Тульчинского Г. Л., Эпштейна М. Н.]. – СПб. : Алетей, 2003.

7. Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / [под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур]. – М. : Смысл, 1997. – 336 с.
8. Психология смерти и умирания / [сост. проф. К. Сельченко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.samomudr.ru/d/Sel'chonok%20K.%20_PSIKHOLOGIJa%20SMERTI%20I%20UMIRANIJa.pdf](http://www.samomudr.ru/d/Sel'chonok%20K.%20_PSIKHOLOGIJa%20SMERTI%20I%20UMIRANIJa.pdf)
9. Франкл В. Основы логотерапии / В. Франкл // Психотерапия и религия. – СПб. : Речь, 2000. – 286 с.
10. Хайдеггер М. Ницше и пустота / [сост. О. В. Селин]. – М. : Алгоритм : Эксмо, 2006.
11. Холмогорова А. Б. Страх смерти : культуральные источники и способы психологической работы / А. Б. Холмогорова // Московский психотерапевтический журнал. – 2003. – №2.
12. Шиньон Ж. М. Эпидемиология и основные принципы терапии тревожных расстройств / Ж. М. Шиньон // Журн. Синапс. – Октябрь 1991. – № 1. – С. 15–30.
13. Экзистенциальная психология / [под ред. Ролло Мэя] // Перевод М. Занадворова и Ю. Овчинниковой. – М. : Апрель Пресс & ЭКСМО-Пресс, 2001. Терминологическая правка В.Данченко. – К. : PSYLIB, 2005.
14. Юнг К. Сознание и бессознательное / Карл Юнг ; [пер. с англ. А. Алексеева]. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 544 с.
15. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / И. Ялом // [пер. Т. Драбкина. – М. : Римис, 2008. – 208 с.

СТАН ТА МЕТОДИКА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Британська Наталія Натанівна
Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, асистент кафедри фінансів (Україна)
e-mail: britalina@rambler.ru

РЕЗЮМЕ

В статті наведений аналіз сучасного стану цукробурякової галузі та запропоновані шляхи підвищення її ефективності, що зумовлюють необхідність створення умов для забезпечення ефективного виробництва цукрових буряків та їх переробки на цукор. Однак чинники підвищення ефективності діяльності підприємств галузі діють неузгоджене або недостатньою мірою, що ускладнює економічну ситуацію на ринку цукру.

Ключові слова: ефективність промислового виробництва, цукробурякова галузь, методика ефективності моно галузі.

РЕЗЮМЕ

В статье приведен анализ современного состояния свеклосахарной отрасли и предложены пути повышения ее эффективности, обуславливающие необходимость создания условий для обеспечения эффективного производства сахарной свеклы и их переработки на сахар. Однако факторы повышения эффективности деятельности предприятий отрасли действуют несогласованное или недостаточной степени, что усложняет экономическую ситуацию на рынке сахара.

Ключевые слова: эффективность промышленного производства, свеклосахарная отрасль, методика эффективности моноотраслей.

ABSTRACT

The article presents an analysis of the current state of sugar industry and suggest ways to improve its efficiency, which necessitates the creation of conditions for efficient production of sugar beet and sugar processing. However, factors increasing the efficiency of the industry there are insufficient or inconsistent, making it difficult economic situation on the sugar market.

Keywords: efficiency of industrial production, sugar beet industry, method efficiency monoindustry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі господарювання, основою економічної політики є підвищення ефективності та якості роботи всіх ланок промислового виробництва. Адже, здійснювати виробництво необхідно економно, отримуючи при цьому економічний ефект із мінімальними матеріальними, трудовими та фінансовими затратами. Розвиток ринкових відносин підвищує відповідальність й самостійність підприємств всіх форм власності у розробці та прийнятті управлінських рішень із забезпечення ефективності їх виробничо-господарської діяльності. Результати цих рішень залежать від різних факторів, які взаємодіють не тільки між собою, але й із показниками кінцевої ефективності виробництва.

Процеси докорінного реформування, які відбуваються в Україні протягом останніх років призвели до істотних перетворень в організаційно-правових та господарських механізмах функціонування підприємств та галузей всього народного господарства, формуванню ринкового середовища, а також різних видів та типів ринків. Однак, основна мета такого реформування досі залишається невизначеною. Вітчизняна економіка в цілому та більшість галузей промисловості, зокрема, залишаються високозатратними та неефективними, що зумовлює їх неконкурентоздатність. Поряд з тим, самоусунення держави від галузевого регулювання на початкових етапах розвитку ринкових відносин зумовило появу нової проблеми – посилення імпортозалежності, згортанню нового виробництва на фоні зниження рівня його ефективності, що призвело в кінцевому підсумку до втрати економічної безпеки держави за цілим рядом товарів та продуктів, які виробляються стратегічно важливими галузями народного господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан цукробурякової галузі зумовлює необхідність створення умов для забезпечення ефективного виробництва цукрових буряків та їх переробки на цукор. Однак чинники підвищення ефективності діяльності підприємств галузі діють неузгоджене або недостатньою мірою, що ускладнює економічну ситуацію на ринку цукру через його перевиробництво чи недовиробництво, суттєве підвищення собівартості цукрових буряків і цукру, відсутність взаємозв'язку між кількістю продукції та ціною, коливання за роками й протягом року цін на цукор, а низький рівень ефективності товаровиробників галузі не забезпечує їм розширеного відтворення. Питання формування ринку цукру в Україні вивчається з моменту здобуття незалежності, оскільки надлишкові потужності цукрових заводів треба ефективно використовувати, диверсифікувати або зменшувати

до раціональних для країни розмірів. Крім того механізм регулювання ринку цукру знаходиться на стадії первинного формування і потребує удосконалення. Багато уваги вивченню проблем регулювання ринку цукру в своїх наукових дослідженнях приділили: О. Багатуренко, В. Бойко, П. Гайдучський, М. Дем'яненко, А. Заїнчковський, О. Заєць, А. Зельднер, М. Коденська, В. Лиськов, В. Логінов, І. Лукінов, М. Малік, М. Роїк, М. Павловський, П. Саблук, В. Слюсар, А. Фурса та ряд інших авторів.

В умовах обмеженості ресурсів і проблеми вибору суть раціональної економічної поведінки полягає в мінімізації затрат і максимізації вигоди. Тому в центр дослідження функціонування ринкового господарства ставиться проблема ефективності: як в умовах обмеженості ресурсів добитися максимальної віддачі від понесених затрат, тобто проблема визначення та забезпечення ефективності функціонування окремих виробничих систем й економіки в цілому.

Монопродуктові галузі є надто своєрідним явищем в економіці, і зокрема в харчовій промисловості. Ці галузі характеризуються жорсткою прив'язкою до джерела сировини та великим ступенем ризику, обумовленого природно-кліматичними умовами та їх коливаннями, а також змінами світової й національної кон'юнктури ринку. Проте, від ефективності функціонування цих галузей, в умовах обмеженості ресурсів, залежить, в першу чергу, задоволення населення життєво-важливими продуктами харчування та, більше того, державна продовольча безпека країни в цілому. Тому, проблема ефективного функціонування моногалузі, і зокрема цукрової промисловості, особливо в умовах розвитку вітчизняної економіки, носить як загальноекономічний, так і загальнодержавний характер.

Цукрова промисловість одна з основних і структуроутворюючих галузей харчової промисловості в будь-якій країні де виготовляється цукор. Так, в структурі харчової промисловості України її питома вага в товарній продукції складає понад 25 %, чисельність промислово-виробничого персоналу – 15 %, основні виробничі фонди – 30,6 %. Ця галузь забезпечує промислову переробку сільськогосподарської сировини та випуск цукру, який є цінним харчовим продуктом на споживчому ринку країни як у натуральному вигляді, так й у складі продукції, виготовленої іншими галузями харчової промисловості – кондитерською, хлібопекарською, консервною, молочною тощо.

Як відомо, основною сировиною для промислового виробництва цукру є цукрова тростина й цукровий буряк. Щорічне світове виробництво цукру складає 120–130 млн. т, із них 80–95 млн. т виробляється з цукрової тростини і 35–38 млн. т із цукрового буряка. В світі налічується понад 1,5 тис. тростинно-цукрових і близько 1 тис. бурякоцукрових заводів. Виробництво цукру з цукрової тростини в основному зосереджене в країнах Америки й Азії (Куба, Бразилія, Мексика, Філіппіни), а також в Австралії; із цукрового буряка – в країнах Європи (Франція, Польща, Італія, Німеччина; Росія, Україна, Югославія, Бельгія і ін.) й Сполучених Штатах Америки.

У 2013 р. розстановка рушійних сил на світовому ринку цукру знову змінилася. За даними Мінсільгоспу США в 2013 р. на Бразилію, Індію, Таїланд і Китай припадало близько 50% виробництва. Світовим лідером з виробництва цукру була Бразилія, вкривала практично чверть від сумарного обсягу виробництва. У 2013 р. Бразилією було вироблено 39,6 млн. т цукру, що на 57% більше рівня 2000. Другим найбільшим продуцентом цукру в світі в 2013 р. була Індія, яка зайняла 17% світового ринку. У 2013 р. в цій країні було вироблено 28,3 млн. т, що перевищило показники 2000 р. на 28% або 8,3 млн. т.

На країни Євросоюзу в 2013 р. довелося 9% від сумарного обсягу виробництва цукру в світі. 27 країн ЄС виробили 15,3 млн. т цукру в 2013 р., що виявилось на 15% менше, ніж було вироблено в 2000 р. Зниження було викликане введенням квот на виробництво цукру за рішенням СОТ в 2005 р. Варто також відзначити роль таких країн, як Китай і Таїланд, частка яких в обсязі світового виробництва цукру склала 13% в 2013 р. багато в чому такі тенденції щодо нарощування виробництва цукру були обумовлені збільшенням посівних площ під цукровий очерет і буряк, а також зростанням врожайності даних культур за останні десятиліття [1; 2].

Як показують дослідження для ринку цукру характерні триваліші періоди перенасичення, чим дефіциту. Високі ціни дефіцитного періоду завжди призводили до коливань у виробництві цукру, протягом 2 років, а період пристосування до нової ситуації на ринку цукру тривав, як правило, 4–5 років, при цьому спостерігалось й відносне зниження виробництва. Потім настає період поживлення і зростання виробництва, яке трансформується в період перевиробництва.

Україна за результатами сезону цукроваріння виробила 1,2 млн. т бурякового цукру, що на 45,5% менше, ніж у попередньому сезоні. На сьогоднішній день припинили роботу всі 38 цукрових заводів, які переробили в цьому сезоні 9,06 млн. т буряків. Виробництво цукру в Україні впало майже на 50% [3]. Про це свідчать дані профільної асоціації "Укрцукор". За даними асоціації, на сьогоднішній день припинили роботу всі 38 цукрових заводів, які переробили в цьому сезоні 9,06 млн. т буряків. У 2012/2013 МР виробництво цукру в Україні становило 2,2 млн. т, тоді як внутрішня потреба оцінюється в 1,86 млн. т, що стало причиною істотного зниження ціни цукру на внутрішньому ринку. У зв'язку з цим, під урожай цукрових буряків 2013 року, Україна засіяла 306 тис га площ проти 448 тис га в 2012 році. Нагадаємо, вартість ф'ючерсів на цукор-сирець впала до найнижчого рівня за понад 3,5 року, оскільки сильне зростання виробництва найбільших експортерів збільшує надлишок цукру на світовому ринку.

Ефективність виробництва цукрових буряків в Україні*

Показник	Рік						2012 р. у % до	
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2007	2011
Посівна площа буряків, тис. га	609,5	379,7	322,4	501,0	532,4	466,3	76,5	87,6
Зібрана площа буряків, тис. га	577,0	377,2	319,7	492,0	515,8	455,3	78,9	88,3
у т.ч. цукровими заводами та компаніями, %	21,7	40,0	64,1	52,8	57,2	66,3	44,6	9,1
Виробництво буряків, млн. т	16,9	13,4	10,1	13,7	18,7	18,3	107,8	97,9
Урожайність, т/га	29,4	35,6	31,5	28,0	36,3	40,3	137,1	111,0
Цукристість, %	15,0	16,1	16,9	15,3	16,6	16,1	1,1	-0,5
Збір цукру, т/га	4,4	5,7	5,3	4,3	6,1	6,5	147,7	107,3
Собівартість 1 т цукрових буряків, грн.	179,9	209,2	305,2	417,6	380,4	387,2	215,2	101,8
Ціна реалізації 1 т цукрових буряків (без ПДВ), грн.	160,0	224,0	418,1	487,3	519,2	440,0	275,0	84,7
Рівень рентабельності виробництва цукрових буряків, %	-11,1	7,1	37,0	16,7	36,5	13,6	-	-
Посівна площа буряків, тис. га	609,5	379,7	322,4	501,0	532,4	466,3	76,5	87,6

*складено автором за даними Держслужби статистики України і НАЦУ «Укрцукор»;

Як відомо, найважливішим завданням, яке стоїть перед агропромисловим комплексом – є підвищення ефективності виробництва. Для порівняння, слід зазначити, що з 1 га посівів в нашій країні заготовлюється цукрового буряка в 2–2,5 рази менше, а ніж в країнах Європи та США, вміст сахарози в сировині нижчий на 2–2,5%, вихід цукру нижчий в 1,5 рази, а виробництво цукру – в 3 рази. [242].

Перевиробництво цукру у 2006 році спричинило кризу галузі у наступні роки. Вже у 2007 р. рентабельність вирощування цукрових буряків сягнула рекордного збиткового значення –11,1%. Випуск цукру у 2008–2010 рр. впав нижче 1,6 млн. т, при цьому внутрішнє споживання цукру за рік усіма категоріями споживачів становить біля 2 млн. т. За 2000–2011 рр. в Україні значно скоротились розміри посівних площ під цукровими буряками, зменшилось виробництво цукру [4], особливо у 2009 р., коли його було вироблено 1,267 млн. т і Україна вимушена була імпортувати цукор. Крім того, Україна з 16 травня 2008 р. набула повноправного членства у СОТ та взяла на себе зобов'язання запровадити імпорتنу тарифну квоту обсягом 260 тис. т цукру-сирцю з тростини за пільговим тарифом (2%) і доведенням її у 2010 р. до 267 тис. т.

За індексом промислової продукції серед областей України Вінницька область посідає III місце, яке впевнено утримує, починаючи з другої половини 2012 року. Порівняно з 2012 роком на 6,7% збільшено обсяги промислового виробництва у добувній промисловості і розробленні кар'єрів. Приріст у переробній промисловості становив 7,8% (в основному за рахунок збільшення обсягів на 10,7% у виробництві харчових продуктів та напоїв, на 0,9% у деревообробній промисловості, на 23,5% – у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, 39,9% – у виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів), у металообробці – 4,2%. Не вийшли на рівень обсягу виробництва промислової продукції 2012 р. підприємства легкої (95,9%), з виробництва будівельної продукції та гумових і пластмасових виробів (92,0%), машинобудування (91,7%). У агропромислому комплексі Вінницької області за 2013 р. вироблено продукції сільськогосподарства на 18,3 млрд. грн. (зростання становить 26,6% до минулого року). В 2013 р. отримано найвищий валовий збір зернових за всю історію Вінниччини в обсязі біля 5 млн. т.

Що стосується ситуації в цукровій промисловості Вінницької області, то вона в останні роки знаходиться в критичному стані. Зокрема, цукрова промисловість Вінниччини, яка в радянські часи виробляла шосту частину всього українського цукру і яку справедливо називали „цукровим Донбасом”, років десять-п'ятнадцять тому, бореться за виживання. Більшість із 39 цукрових заводів, які ще зовсім недавно забезпечували чверть товарної продукції від загального обсягу виробленого в області, ледве існує. За підсумком 2013 року рівень виробництва промислового сектору області перевищив відповідний минулорічний показник на 10,4%. Цукрова галузь була і залишається однією із пріоритетних галузей агропромислового комплексу області. У 2013 році в області вирощено більше 2,6 млн. т цукросировини. Забезпечено сировиною 9 цукрових заводів. Ними вироблено біля 300 тис. т цукру. Це кожен четвертий кілограм, що вироблений в Україні, що більш наочно зображено на рисунку 1.

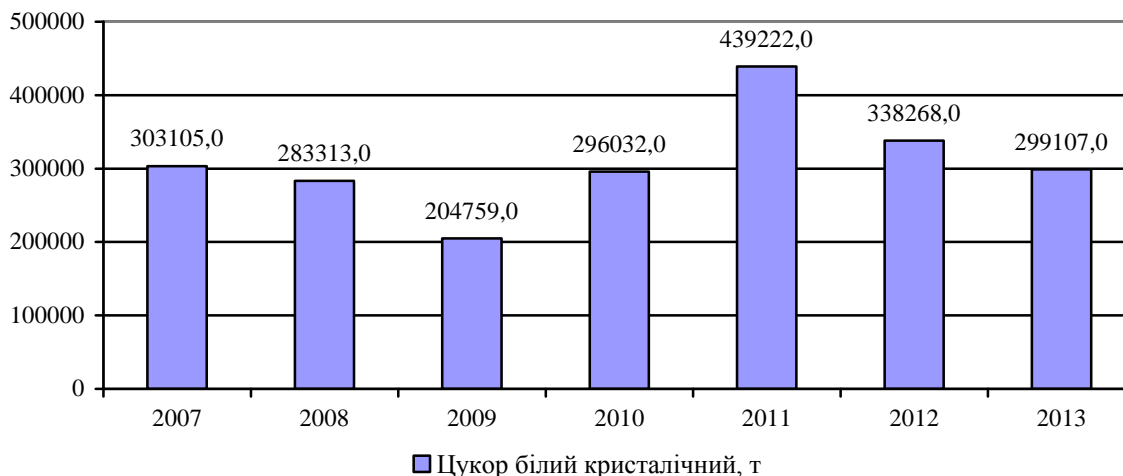

Рис. 1. Виробництво цукру білого кристалічного бурякового у Вінницькій області в 2007–2013 рр.

На основі даних таблиці 2 можна зробити висновок, що економічні показники функціонування цукрового підкомплексу характеризуються значними коливаннями, на які впливають різноманітні фактори. Аналіз стану українського цукрового ринку показав не конкурентоздатність вітчизняного цукру в силу його вищої ціни. Ціни на енергоносії, паливо та транспортні послуги, не дивлячись на постійний свій ріст, все ж залишаються нижчими за світові, в той же час ціна вітчизняного цукру переважає світові через високу собівартість.

Вартість цукру може зрости насамперед через скорочення виробництва солодких кристалів. Їх виробляють менше порівняно з попередніми роками не лише в Вінницькій області, а загалом у державі. Так збіглось, що країни Євросоюзу теж не додадуть споживачам цукру, тобто спостерігатиметься світова тенденція скорочення виробництва цукру. За прогнозами, у світових масштабах його вироблять менше на 8 млн т, водночас, споживання цієї продукції зростає. Не дивно, що вже підвищилися ціни навіть на цукор-сирець (на 23 відсотки), відповідно подорожчав і цукор з буряків.

Таблиця 2

Основні показники функціонування бурякоцукрової галузі Вінницької області в 2007–2012 рр.

Роки	Посівні площі цукрові буряки (фабричні), тис. га	Виробництво цукрові буряки (фабричні), тис. ц	Урожайність цукрові буряки (фабричні), ц з 1 га площі збирання	Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) цукрові буряки (грн. за т)**
2007	101,6	28944,3	296	140,9
2008	62,6	22365,1	360	193,8
2009	48,6	14045,5	290	277,4
2010	76,2	24565,2	327	385,0
2011	74,0	30127,4	418	403,8
2012	84,0	28440,2	350	443,0

*складено автором за даними статистичної звітності Головного управління статистики в Вінницькій й області

** Без ПДВ, дотацій, транспортних, експедиційних та накладних витрат

Очевидно, що така низька ефективність цукрової промисловості обумовлена існуючими в попередні роки та невирішеними й досі проблемами, зокрема: технологічна відсталість виробництва; невідповідність виготовленої продукції світовим стандартам; високі затрати на виробництво продукції, які призводять до неконкурентоздатності вітчизняної продукції не тільки на світовому, але й на внутрішньому ринку.

Критичний стан в галузі поглибився в 90-ті роки минулого століття. Оскільки, здійснення лібералізації цін та приватизації означали перехід від адміністративного регулювання економіки до регулювання базованому на ринкових відносинах. Діяльність підприємств, підпорядкованих жорсткій схемі, в ринковій економіці формується під дією зовнішнього середовища, в межах якого функціонує підприємство.

У зв'язку із цим, вважаємо, що життєздатність і розвиток підприємства залежить від його адаптаційної здатності ефективно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Більше того, в даний час зовнішнє

середовище настільки динамічно розвивається, що для успішного функціонування підприємства рішення, які приймаються повинні носити не тільки кон'юнктурний характер, але й базуватися на діагностуванні розвитку та змін зовнішнього середовища принаймні в досяжному майбутньому.

І лише врахувавши та проаналізувавши вплив зовнішніх та внутрішніх факторів і їх взаємозв'язків, можливо приймати оптимальні рішення з максимізації прибутку та зниження ризику. Фактори зовнішнього середовища не залежать від діяльності підприємства, проте, кількісно визначають рівень використання виробничих та фінансових ресурсів на конкретному підприємстві.

У зв'язку з вищевикладеним, на наш погляд, найбільш доцільним виступає взаємопов'язана реалізація базових елементів „цукрового режиму” та механізму забезпечення ефективного функціонування, механізмів формування й використання мінімальних цін на буряк і цукор; митно-тарифної політики та квотування цукру.

Регулювання цукрового ринку за допомогою квотування є забезпеченням пільгового цінового режиму для фіксованого обсягу продукції і, тому, дозволяє вирішити завдання захисту всередині ринку від імпорту та обмежує його від перенасичення імпортними потоками сировини й внутрішнього перевиробництва. З іншого боку, обмежений обсяг постачання цукру на внутрішній ринок дозволяє підтримувати певний рівень ціни. Використання механізму квотування передбачає, що кінцевий обсяг виробництва не перевищить прогнозованого рівня з погляду балансу цукру та не порушить цінову стабільність. В даний час, ця проблема актуальна в основному в сировинній складовій, де цей механізм діє у зв'язку з визначенням обсягу квот.

З іншої сторони, в буряковій складовій ринку потрібно не квотувати обсяги виробництва, а стимулювати їх зростання. Квотування в цьому сегменті галузі може застосовуватись тільки за держзамовленнями з використанням поетапного авансування сезонних затрат за рахунок бюджетних коштів, виділених державою для виробників цукрових буряків.

Науково обґрунтований рівень мінімальних цін на буряк і цукор повинен покривати затрати й формувати необхідну рентабельність для часткового самофінансування виробників і переробників цукрових буряків для забезпечення їх розширеного відтворення. У той же час, рівень ринкових цін на цукор, повинен симулювати попит, особливо в частині промислового споживання та забезпечувати ефективність у споживача. З іншого боку, рівень мінімальних цін на буряковий цукор повинен визначати рівень індикативної ціни на цукор із сирцю. Ринкова ціна може відхилитись від мінімальної ціни, як у бік підвищення так і зниження.

З метою уникнення різких коливань слід заздалегідь спрогнозувати можливий максимальний рівень відхилень і на базі цього визначити обсяг державних закупівель цукру для створення державного фонду цукру, що включає резерв для державних інтервенцій та резерв дня покриття державних потреб на основі держзамовлення.

В разі руху цін до максимальної межі для їх покриття здійснюють державні товарні інтервенції, в зворотному випадку виникають державні закупівельні інтервенції, що підтримують необхідний рівень індикативної ціни. Інтервенційний механізм є гнучким інструментом налаштування цукрового ринку, який створює певний компенсаційний буферний фонд для оперативного регулювання балансу попиту й пропозиції. Проте, слід зазначити, що інтервенційний механізм може застосовуватись тільки у випадку жорсткого кількісного обмеження імпорту в межах квот на основі високих рівнів митних зборів на позаквотний цукор-сирець і на імпорт білого цукру. Інакше інтервенційні операції не принесуть очікуваних результатів, оскільки вилучений цукор тут же буде заповнений на ринку за рахунок цукру, виробленого з позаквотового цукру-сирцю або імпорту білого цукру.

З іншої сторони, в буряковій складовій ринку потрібно не квотувати обсяги виробництва, а стимулювати їх зростання. Квотування в цьому сегменті галузі може застосовуватись тільки за держзамовленнями з використанням поетапного авансування сезонних затрат за рахунок бюджетних коштів, виділених державою для виробників цукрових буряків.

Науково обґрунтований рівень мінімальних цін на буряк і цукор повинен покривати затрати й формувати необхідну рентабельність для часткового самофінансування виробників і переробників цукрових буряків для забезпечення їх розширеного відтворення. У той же час, рівень ринкових цін на цукор, повинен симулювати попит, особливо в частині промислового споживання та забезпечувати ефективність у споживача. З іншого боку, рівень мінімальних цін на буряковий цукор повинен визначати рівень індикативної ціни на цукор із сирцю. Ринкова ціна може відхилитись від мінімальної ціни, як у бік підвищення так і зниження [4].

З метою уникнення різких коливань слід заздалегідь спрогнозувати можливий максимальний рівень відхилень і на базі цього визначити обсяг державних закупівель цукру для створення державного фонду цукру, що включає резерв для державних інтервенцій та резерв дня покриття державних потреб на основі держзамовлення.

В разі руху цін до максимальної межі для їх покриття здійснюють державні товарні інтервенції, в зворотному випадку виникають державні закупівельні інтервенції, що підтримують необхідний рівень індикативної ціни.

Дослідження показало, що сучасний стан цукрової промисловості характеризується низьким рівнем використання її виробничого потенціалу, зниженням інвестиційних можливостей, високою часткою збиткових підприємств. Подолання кризисної ситуації в сучасних умовах господарювання неможливе без трансформації існуючих систем управління. Остання передбачає інтеграцію ринкового (з аналізом зовнішнього середовища) і ресурсного підходів (з аналізом внутрішніх сильних і слабких сторін) для стратегічного управління підприємством.

Слід зазначити, що зважаючи на значні відносні зміни технологічних якостей цукру-сирцю, найбільшу прогностичну точність дають моделі виходу цукру, побудовані за даними останніх років.

Як показало дослідження, використання регіональних формул розрахунку виходу сирцевого цукру є недоцільним через істотні внутрішньообласні відмінності в рівнях ефективності виробництва. Для підприємств Вінницької області, які мають відносно більш порівнянні рівні ефективності виробництва, може бути запропонована наступна формула розрахунку виходу сирцевого цукру, з коефіцієнтом кореляції 0,855033608;

$$Y_1 = 1,86378407915752 \cdot X_1 - 86,3954331106604$$

У прогнозуванні виходу бурякового цукру вважаємо за цільне використовувати наступну регресивну модель, отриману за даними підприємств цукрової промисловості Вінницької області:

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження встановлено, що запропоновані моделі розподілу цукру містять значні резерви зниження питомих витрат на його виробництво. В побудованих нами оптимізаційних моделях за даними цукрових заводів Вінницької області, де цільовою функцією було обрано ціну покриття та умови її мінімізації, а обмеженням є граничні значення коефіцієнта вилучення цукру; фіксована величина дигестії буряка; рівна рентабельність цукрового заводу і постачальника сировини, але не менше 15 %, показана економія питомих витрат на виробництво цукру та умовна рентабельність, що досягається при збереженні прогнозованої базової ціни покриття. Сукупна економія питомих витрат постачальника та переробника в окремих випадках перевищує 1000 грн., а умовна рентабельність – 30 %.

Як свідчить дослідження, проведене нами за показниками ресурсної ефективності всіх цукрових заводів Вінницької області, на варіацію виходу цукру та на його можливу зміну в динаміці при виробництві, значний вплив мають втрати цукру в мелясі. Останні, в свою чергу, визначаються технологічними якостями цукрових буряків.

Враховуючи вплив технологічних якостей сировини на результати його переробки, при моделюванні стосунків цукрових заводів з постачальниками сировини необхідно розробити систему стимулювання підвищення якості сировини, що постачається. У основу організації системи обліку якості сировини покладено досить ефективні методи оцінки технологічної якості, запропоновані сучасною наукою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мировой рынок сахара // Ежегод. Инф. Бюллетень Союза Сахаропроизводителей России. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&cat=mc&mc=138&type=news&newsid=2257>
2. Цукробурякове виробництво України : проблеми відродження, перспективи розвитку : Монографія / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська, В. І. Власов та ін. ; за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.
3. Виробництво цукру в Україні впало майже на 50% // Бизнес портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://business-tv.com.ua/news/virobnitstvo_tsukru_v_ukraini_vpalo_maizhe_na_50-123.html
4. Тарасова В. В. Ресурсоемність і ресурсовіддача в агровиробництві : Монографія / В. В. Тарасова. – Житомир : вид-во «ДВНЗ „Державний агроєкологічний університет”ф, 2007. – 348 с.

TRACHEOBRONCHITIS DUE TO ALENDRONATE INSPIRATION: CASE REPORT

Chobanov Rafiq Anvarovich¹, Aliyev Amir Vugarovich², Dosbayev Askar Sultanovich³

Public health department, Azerbaijan State Medical University (Azerbaijan)¹

Department for lung diseases, Guba Central Hospital (Azerbaijan)²

Department for phthisiopulmonology, West Kazakhstan Marat Ospanov State Medical University (Kazakhstan)³

Alendronate – a drug used in the treatment of osteoporosis. In the literature of authors associated with aspiration alendronate to airways, and not only [1, 2].

A 45-year-old woman took alendronate 65 mg by mouth weekly for treatment of osteoporosis/ she experienced some difficulty ingesting one of the pills. Shortly after she developed hoarseness, shortness of breath, and cough productive of brown sputum, which was intermittently streaked with blood. Symptoms worsened over the next 2 days. On presenting to an emergency room in respiratory distress, she was found to have inspiratory and expiratory wheezes by auscultation over both lungs. Her white blood count was $16,1 \times 10^9/l$. Chest computed tomography scan showed circumferential thickening and debris within the bronchus intermedius and right lower lobe bronchus along with consolidation and partial atelectasis of the right middle and lower lobes. Flexible bronchoscopy showed thick secretions adherent to the vocal cords, the lower trachea, the right mainstem bronchus, lobar, segmental airways. No pill was seen. She was treated with antibiotics and prednisone.

The patient's symptoms persisted. Airway inspection performed with a flexible bronchoscope revealed near complete obstruction of trachea and right lung airways by wax-like plugs and pseudomembranes. Histological examination of endobronchial biopsy specimens showed airway ulceration and inflammation with foreign body giant cells and necrotic, inflammatory debris with refractile crystalline material.

Her shortness of breath improved after the bedridement. She was discharged home 6 days after admission. Repeat flexible bronchoscopy 17 day after discharge showed patent airways with minimal exudates in the distal right mainstem bronchus and the bronchus intermedius.

Discussion: since 1995, alendronate has widely used for treatment of osteoporosis, Paget's disease, and hypercalcemia of malignancy. Alendronate is an aminobisphosphate structurally analogous to the pyrophosphate of the bone matrix. Alendronate selectively inhibits osteoclast-mediated bone resorption.

Erosive esophagitis is a well known complication of bisphosphonate therapy. Esophageal perforation and gastric erosions and ulcerations have been reported as well. Severe painful oral ulcers have been described in patients who sucked or chewed a pill. Chemical laryngitis has also been described. Intravenous administration of bisphosphonates has not been associated with mucosal injury.

Consistent with an experience described in one previous case report, our patient developed necrotic injury to the trachea and right central airways, which progressed over several days after aspiration of an alendronate pill. Symptoms of airway obstruction improved after waxy material and pseudomembranes were debrided by flexible bronchoscope.

We believe that our patient's airways were damaged by the same direct chemical injury that has been described for esophagitis and gastric ulceration. When the pill adheres to a mucosal surface, a high concentration of alendronate is released into solution over a limited area of surface epithelium. A high influx of sodium and a T-cell-mediated hypersensitivity reaction had been implicated in the subsequent mucosal injury. The long-term effects of alendronate tracheobronchitis on airway structure and function, if any, are unknown.

References

1. Jungblutt S.A., Frickman H, Achenbach H.J., Wagner T.O. Damage to the respiratory tract due to aspirated alendronate // *Pneumologie*, 2007, 61, pp. 771–773.
2. Famularo G, DeSimone C. Fatal esophageal perforation with alendronate // *American j Gastroenterol*, 2001, 96, pp. 3212–3213.

Honorary Editors:

Agaheydar Seyfulla Isayev

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Archil Prangishvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Avtandil Silagadze

Correspondent committee-man of National Academy of Georgia. Tbilisi University of International Relationships. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

David Narmania

Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

George Malashkhia

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Jacob Meskhia

Tbilisi State University. Faculty of Economics and Business. Full Professor. Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia. Chief Specialist

Lamara Qoqiauri

Georgian Technical University. Member of of Academy of Economical Sciences. Member of New York. Academy of Sciences. Director of first English school named "Nino". Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Paata Koguashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Vagif Arzumanli

Doctor of Philological Sciences. Professor. Institute of Literature. Director of Literary International Relations section of the Azerbaijan National Academy of Sciences.

Zurab A. Gasitashvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

International Advisory and Editorial Board.

Azerbaijan.

Amir V. Aliyev

Ministry of Health of Azerbaijan Republic Lung Diseases Department. Guba District Central Hospital Head of Department. PhD of Medicine

Beykas Seyfulla Xidirov

Azerbaijan State Oil Company. Head of department. Doctor of Economical Sciences.

Elshan Mahmud Hajizade

Head of department of President Administration of Azerbaijan Republic. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Ibrahim Gabibov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Leyla I. Djafarova

Clinic "Medium" Baku. Doctor of Medical Sciences. Professor.

Omar Kerimov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Rafiq Gurbanov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Ramiz Gurbanov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Sadagat V. Ibrahimova

Azerbaijan State Oil Academy. Academician Doctor of Economical Sciences. PHD.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Innovation Center of National Academy of Azerbaijan Republic. The deputy of director. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Tofiq Ahmadov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Geology and Mineralogy Sciences. Professor.

Tofiq Yusif Baharov

Azerbaijan State Oil Company. Scientific Research Institute. Head of department. Doctor of Geology and Mineralogy Sciences.

Tofiq Samadov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Georgia

Anzor G. Abralava

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Dali Sologashvili

State University named Akaki Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Enene Menabde-Jobadze

Georgian Technical University. Academic Doctor of Economics.

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Head of Economic and Business Department. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Ketevan Nanobashvili

“M.D” Dental Clinic, “Dika” L.T.D. Tbilisi Medical Academy. Professor PhD MDPHD of Medicine, Associate Professor

Liana Hovelidze-Solomonova

Rector of high school of “Georgia”. Doctor of Economical Sciences

Loid Karchava

Doctor of Business Administration, Association Professor at the Caucasus International University,
Editor-in-Chief of the international Scientific Magazine "Akhali Ekonomisti" (The New Economist)

Maya Kapanadze

Georgian State University named Javakhsashvili. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor. Finance manager of Güllüstan-bssjar.

Mariam Kharashvili

Tbilisi State Medical University. PHD MD.

Nana Shoniya

State University of Kutaisi named Akakhi Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full professor.

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Simon Nemsadze

Georgian Technical University . Doctor of Technical Sciences. Full Professor

Tamar Giorgadze

Gr. Robakidze University, Department of Medicine. Associate Professor.

Tamara Okropiridze

University “Geometri” Department of Dentistry , Doctor of Medical Sciences. Full Professor.

Tengiz G. Museliani

Georgian Technical University. Academic Doctor of Technical Sciences. Associate Professor.

Valerian N. Nanobashvili

Company “Buneba Ltd”. Doctor of Veterinary Sciences. Veterinary surgeon

Vaxtang S. Datashvili

Georgian technical University. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Zaira Gudushauri

Georgian-Azerbaijan University named G.Aliyev. Associate Professor. PhD.ES.

Russia

Alexander A. Sazanov

Leningrad State University named A.S. Pushkin. Doctor of Biological Sciences. Professor.

Alexander N. Shendalev

State Educational Institution of Higher Education. Omsk State Transport University, Associate Professor

Catrin Kolesnikova

Samara Architectural and Constructional University. Russia. PhD.

Ekaterina Kozina

Siberia State Transportation University. Russia. PhD.

Grigory G. Levkin

Omsk State Transport University. PHD of Veterinary Sciences. Russia

Irina V. Larina

Federal State Educational Institution of Higher Professional Education. Associate Professor

Klemenova Elena

South Federal University of Russia. Rostov. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor.

Kurbatskaya Tatiana

Kamsk State Engineering - Economical Academy. Russia. PhD.

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Nikolay N. Efremov

Institute of Humanitarian Research and the Russian Academy of Sciences. Doctor of Philology.

Research Associate. Russia.

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Doctor of Biological Sciences. Professor. Academician.

Sergey N. Fedorchenko

Moscow State Regional University of Political Science and Rights. PHD.

Sergei A. Ostroumov

Moscow State University. Doctor of Biological Science. Professor.

Svetlana Guzenina

Tamov State University named G.R. Derzhavin. PhD in Sociology.

Ukraine

Alexandra V. Gorbenko

National Transport University. Ukraine. PhD.

Anna B. Gulyayeva.

Institut of Plant Physiology and Genetics. Kiyev. Ukraine. PhD.

Bogdan Storokha

Poltava State Pedagogical University. Poltava. Ukraine. PhD.

Katerina Yagelskaya

Donetsk National Technical University. Ukraine. PhD.

Lienara Adzhyieva

The Crimea Humanitarian University. Ukraine. PhD.

Mixail M. Bogdan

Institute of Plant Physiology and Genetics. Kiyev. Ukraine. PhD.

Nelya A. Gluzman

Yevpatoriya institute of Social Sciences Republican Higher Educational Institution "Crimean University for the Humanities". Doctor of Pedagogical Sciences.

Oksana V. Smirnova

Yevpatoriya institute of Social Sciences Republican Higher Educational Institution "Crimean University

Oksana N. Usatenko

Crimea's Humanitarian University. National Academy of Pedagogical Sciences. Associate Professor

Oleksandr Voznyak

Hospital "Feofaniya", Kyiv, Ukraine, Head of Neurosurgical Centre. Associated Professor.

Olga F. Gold

Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. Ukraine. PhD.

Sergei S. Padalka.

Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Department of Contemporary History and Policy at the Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine

Tatiana O. Scriabina.

Crimean University of Humanities. Eupatorium Institute of Social Sciences. PhD. (Yalta).

Vladyslav Fadieiev

Yevpatoriya institute of Social Sciences Republican Higher Educational Institution "Crimean University for the Humanities". PhD.

Yekaterina Y. Yagelskaya

Donetsk Economic and Rights University. Ukraine. PHD.

Kazakhstan

Nikolay Kurguzov

State University of Pavlodar named S. Toraygirova. Kazakhstan. PhD. Professor.

Marina M. Bobireva

West Kazakhstan State Medical University named Marat Ospanov. PhD Kazakhstan

Anna Troeglazova

East Kazakhstan State University named Sarsen Amanjolov. PhD.

Niyazbek Kalimov

Kostanay Agricultural Institution. PhD.

Nuriya Kharissova

State University of Karaganda. Associate Professor of Biological Science.

Gulmira A. Zhurabekova

Marat Ospanov West-Kazakhstan State Medical Academy. Department of Human Anatomy. Associate Professor

Germany

Hans-Juergen Zahorka

Assessor jur., Senior Lecturer (EU and International Law, Institutions and Economy), Chief Editor of "European Union Foreign Affairs Journal", LIBERTAS - European Institute, Rangendingen/Germany

USA

Mikhail Z. Vaynshteyn

Lecturing in informal associations and the publication of scientific articles on the Internet. Participation in research seminars in the "SLU University" and "Washington University", Saint Louis, USA.

UK

Alan Sheldrake

Imperial Collage. London University. Electrical Power Engineering Consultant. Ph.D.

Iran

Azadeh Asgari

Asian Economic and Social Society (AESS). Teaching English as a Second Language. Ph.D.

DOI: 10.15357, UDC: 551.46 (051.4) / B-64

©Publisher:

Community of Azerbaijanis living in Georgia. Gulustan-bssjar.

©Editorial office:

Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Website: www.gulustan-bssjar.org

E-mail: engineer_namik@mail.ru, gulustan_bssjar@mail.ru

©Typography:

AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Editors-in-chief:

Agricultural, Historical, Natural Sciences & Engineering

Lienara Adzhylieva. Crimean University for the Humanities. Ukraine. PhD. Associate Professor.

Economic, Management & Marketing and Engineering

Lamara Qoqiauri. Georgian Technical University. Full Professor.

Medicine, Veterinary Medicine, Pharmacy and Biology Sciences

Mariam Kharaishvili. Tbilisi State Medical University. PHD MD.

Technical and Applied Sciences

Simon Nemsadze. Georgian Technical University . Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Regional Development and Infrastructure

Jacob Meskhia. Tbilisi State University. Faculty of Economics and Business. Full Professor.

Head of organization: Namig Isayev. Doctoral degree candidate.

Finance manager: Maia Kapanadze. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Reproduction of any publishing of Black Sea Scientific Journal of Academic Research permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

ISSN: 1987 - 6521, E – ISSN: 2346 - 7541

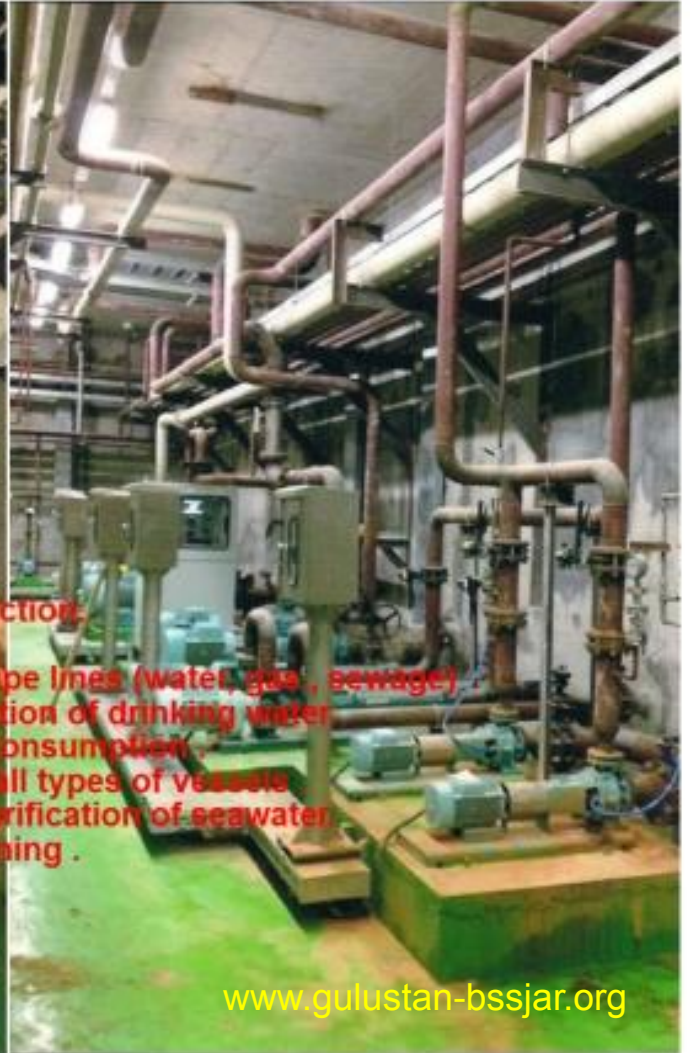
©Publisher : Community of Azerbaijanis Living in Georgia. Gulustan-bssjar.

©Typography : AZCONCO LLC Industrial, Construction & Consulting.

Registered address: Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

©Editorial office : Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Questions or comments? E-mail us at gulustan_bssjar@mail.ru, engineer_namik@mail.ru

Installation steel structural construction
Installation central HVAC systems
Posting and installation different pipe lines (water, gas, sewage)
Purification equipment and installation of drinking water
Installation, reservoirs and water consumption
Maintenance, repair and supply of all types of vessels
Installation of equipment for the purification of seawater
Installing equipment chemical cleaning.